

श्रौतसंज्ञीविनी - १

आपस्तम्ब बौधायन आश्वलायन सूत्रानुसारी दर्शपूर्णमासप्रयोगः

धियो यो नः प्रचोदयात्

ग्रन्थकारः विद्वान् वासुदेव रामचंद्र परांजपे

भारती प्रबोध शोध संस्था

सोंदा, २००७

श्रौतसंज्ञीविनी - १

आपस्तम्ब बौधायन आश्वलायन सूत्रानुसारी दर्शपूर्णमासप्रयोगः

विद्यो यो नः प्रबोधयाम्

VANDANA BOOK HOUSE
Dealers in Philosophical
Religious and Technical Books
No. 241, 4th Main, 9th Cross,
N. R. Colony, BANGALORE - 560 019
Ph: 26770826

ग्रन्थकारः विद्वान् वासुदेव रामचंद्र परांजपे

भारती प्रबोध शोध संस्था

सौंदा, 2007

**"SHROTASANJEEVINI-1"- A Written by Vidwan Vasudeva Paranjape,
Published by : Bharathi Prabhodha Shodha Samsta, Sonda**

First Edition : 2007

Pages : 168

© : Vidwan Vasudeva Paranjape

Price : Rs. 250/-

**DTP & Printing :
Udayaravi Offset Printers
K.M.Puram, Mysore - 4
☎ 2332971 (M) 94483 82971**

ग्रन्थार्पणम्

श्रौतकर्मसु कुशलाः अग्न्याधानप्रभृति द्वादशाहान्तं नैकेषु
श्रौतयागेषु ब्रह्मत्वं निरूढ्य विख्याताः आत्रेय्याः

वे.ब्र. श्री दिनकर बालकृष्ण जोगळेकरमहोदयाः

विद्वद्विधेयः

बा. रा. प.

आमुखम्

यज्ञेन यज्ञमयजन्तदेवाः तानिधर्माणि प्रथमान्यासन् । चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः ।
वेदोऽखिलो धर्ममूलम् । वेदप्रतिपादितो यागादिरेव धर्मः, इत्यादि श्रुतिस्मृतिभाष्यादिभिः
प्रतिपादितोऽस्ति धर्मशब्दार्थः तल्लक्षणं च ।

धर्माचरणार्थं तत्प्रयोगज्ञानार्थं च नैकानि कल्प-गृह्यसूत्राणि आविर्भूतानि सन्ति ।
आध्वर्यवम्-हौत्रम्-औद्गात्रम् ब्राह्मम् इति बहवः ग्रन्थाः रचयांबभूवुः प्राचीनैः
प्रयोगकारैः । किन्तु जीर्णमङ्के सुभाषितमिति वत् ते ग्रन्था इदानीं दुर्लभास्सन्ति । अतः
"श्रौतसञ्जीविनी" इत्याख्यं सर्वप्रकृतिस्वरूपं दर्शपूर्णमासप्रयोगात्मकं ग्रन्थमिममा-
रचितवानस्मि । विद्वद्वरेण्या ग्रन्थमिममादृत्य अत्रत्यान् दोषान् संयोजनीयान् विषयांश्च
सूचयेयुः पुनर्मुद्रणे सादरं स्वीकुर्मः । ग्रन्थोऽयं श्रौतकर्मप्रयोक्तृणामुपकारीत्यात्तर्हि
सार्यकोऽयं यत्नः इति भावये ।

अस्यग्रन्थस्य सम्पादनाय मूलग्रन्थं प्रदाय सहयोगं कृतवानस्ति श्रीसोमसुन्दरशर्मा-
दीक्षितलक्ष्मीनारायणयज्विनां सुपुत्रः । सि.डि. प्रेषणेन साहाय्यं कृतवान् मम छात्रः
जोगळेकरो गणेशः मुद्रितप्रतिशोधने सहकारी आसीत् मीमांसासामधीयानः शिष्यः श्रवणः ।
डि.टि.पि. कृत्वा मुद्रणं संसाध्य सर्वाङ्गसुन्दरं ग्रन्थमिमं कृतवन्तौ सोदरौ ब्रह्मण्य,
कृष्णमूर्तिनौ स्वामिनौ उदयरवि मुद्रणालयस्य, तेभ्योऽहं कृतज्ञतां संसूचयामि ।

लेखकः-

विद्वान् श्रौती मीमांसाचार्यः वे.ब्र.श्री. वासुदेव रा. पराज्जपे.

गृहसं ७४५, वैभव, ४ मार्ग, २४ उपमार्गः

विद्यारण्यपुरम्, मैसूरु - ५७० ००८

दूरभाषा - ०८२१-२४८३१५४ मोबाईल नं. - ९४४८६०१०५६

अथाऽऽपस्तम्बदर्शपूर्णमासप्रयोगः - १

यजमानः- अन्वाधानदिने प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा कृतंक्षैरो विहाराद्वहिरीशान्यां प्राङ्मुखो यज्ञोपवीतीं
 द्विगचम्य गार्हपत्यस्य पश्चादभेष्यासीनो दर्भान्धारयमरणः पवित्रपाणिः पत्न्या सह
 प्राणानायम्य देशकालावनुकुर्वीत्यर्थं । "ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
 दर्शेन यक्ष्ये" इति संकल्प्य (पूर्णमासेन यक्ष्ये-इति पौर्णमास्यां संकल्प्य) विद्युदसि
 विद्यमे पाप्मानमृतात्सत्यमुपैमि । इत्युपस्पृश्य अस्यां दर्शेष्ट्यामध्वर्यु त्वामहं
 वृणे (पूर्णमासेष्ट्याम् - इति पूर्णिमायाम्) इत्यध्वर्यु वृत्त्वैवमेव ब्रह्माणं होतारमाग्नीध्रं
 च वृणुयात् ।

अध्वर्युः- वृतोऽस्मि कर्म करिष्यामि । इति ब्रूयादेवमेव वृता ब्रूयुः । ततो गार्हपत्यादाहवनीयार्थं
 ज्वलन्तमग्निमुधृत्य दक्षिणाग्निं यथायोनौ प्रणीयाऽऽहवनीयं च प्रणीय विहारस्योत्तरतः
 उपविश्य । देवा गातुविदो गातुं यज्ञाय विन्दत । मनसस्पतिना देवेन
 वाताद्यज्ञः प्रयुज्यताम् । इति जंपित्वा ममारणे वर्चो विहवेष्स्तु वयं
 त्वेन्धानास्तनुवं पुपेम । मह्यं नमन्तां प्रदिशश्चतस्त्रस्तव्याऽध्यक्षेण पृतना जयेम ।
 इत्याहवनीयं महद्भिर्यज्ञीयकाष्ठैः प्रज्वालयेत् ।

- 1) पुरुषार्थयज्ञोपवीते मत्स्यपि दर्शपूर्णमासाङ्गतया प्राप्तं कर्माथं वस्त्रस्य यज्ञोपवीतमवश्यं संपादनीयम् ।
 तदेवाऽऽम्नायते - "निवीतं मनुष्याणां प्राचीनावीतं पितृणामुपवीतं देवानामुपव्ययते देवलक्षममेव तत्कुरुते"
 तै(०) सं(०) 2 । 5 । 11 । इत्यत्र "कुरुते" इत्यनेनोपवीतं विहितम् । भाष्यकारा अप्येतदेव तैत्तिरीयसंहितायां
 प्रथमकर्ण्डीयप्रथमानुवाकं वभापरिरे । "पुरुषार्थस्य स्मृत्या प्राप्तावपि कर्त्तव्यस्य प्राप्यभावत्पञ्चमलकारेण
 दर्शपूर्णमासाङ्गतया विधीयते ।" कुरुते, इति 'लिङ्गर्थे' लेट् पा(०) 3-4-7 । इति सूत्रात्सिद्धः । तदुक्तं
 भट्टपादः - "पञ्चमेन लकारेण विध्यर्थश्छन्दसि स्मृतः" तै(०) वा(०) 1।3।10।2 अत्राऽऽचमनं तु तैत्तिरीयारण्यके
 श्रूयमाणमेव कार्यम् । न च तत्र श्रूयमाणमाचमनं ब्रह्मयज्ञप्रकरणे विद्यमानं कथमन्यत्राऽऽक्रष्टुं शक्यमिति
 वाच्यम् । भट्टपादेरेवास्याः शङ्काया निवारितत्वात् । एवं हि ते तन्त्रवर्तिके वार्तिक्यावभूवुः ।
 "तथाऽऽचमनविधिपरिप दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्ताववनिज्य त्रिराचम्य द्विः परिमृज्य दर्भाणां
 महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङ्मुख उपविश्य स्वाध्यायमधीयीतेति यद्यपि ब्रह्मयज्ञप्रकरणे श्रूयते तथाऽपि
 वेदोच्चारणसंबन्धात्तदङ्गत्वेनापि तावज्जायमानं सर्वयज्ञानां मन्त्रवत्प्रयोगित्वात्तदङ्गं भवति" इति । तदाचमनं
 त्वेवम् - "हस्ताववनिज्य, त्रिराचम्य, द्विः परिमृज्य, सकृदुपस्पृश्य, सव्यं पाणिं पादौ च प्रोक्ष्य, गिरः, चक्षुषी,
 नासिकं, धात्रे, हृदयमेतानि क्रमेणाऽऽलभ्याप उपस्पृशेत्" ।

यजमानः- अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूय उद्यन्तमारोहति सूर्यमह्ने । आदित्यं
ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमं श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः । वसुन्नुद्रानादित्यानिन्द्रेण
सह देवताः । ताः पूर्वः परिगृह्णामि स्व आयतने मनीषया । इमांमूर्जं
पञ्चदशीं ये प्रविष्टास्तान्देवान्परिगृह्णामि पूर्वः । अग्निर्हव्यवाडिह
तानावहत्वाभावात्स हविरिदमेषां मयि । इत्याहवनीयेऽन्वाधीयमाने जपित्वा ।
अन्तराग्नी पशवो देवसंसदमागमन् । तान्पूर्वः परिगृह्णामि स्व आयतने
मनीषया । इत्यन्तराग्नी तिष्ठञ्जपेत् ।

अध्वर्युः- मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः । ममान्तरिक्ष-
मुरुगोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् । इति गार्हपत्यं महद्भिर्यज्ञियैः
काष्ठैः प्रज्वालयेत् ।

यजमानः- इह प्रजा विश्वरूपा रमन्तामग्निं गृहपतिमभिसंवसानाः । ताः पूर्वः
परिगृह्णामि स्व आयतने मनीषया । इह पशवो विश्वरूपा रमन्तामग्निं
गृहपतिमभिसंवसानाः । तान्पूर्वः परिगृह्णामि स्व आयतने मनीषया ।
इति गार्हपत्यमन्वाधीयमानमुपतिष्ठेत् ।

अध्वर्युः- मयि देवा द्रविणमायजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः । दैव्या होतारावनिषन्त
पूर्वेऽरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः । इति दक्षिणाग्निं महद्भिर्यज्ञियैः काष्ठैः प्रज्वालयेत् ।

- 2) अग्निं गृह्णामीत्यस्या ऋचः सद्यस्कालायां पौर्णमास्यां तोषः कार्यः । श्वो यज्ञायति श्वःशब्दघटितत्वात् । ननु श्वःशब्दस्य स्थाने “अद्य यज्ञाय रमताम्” इति ब्रूम इति चेन्न, सूत्रकारेणैवोपप्रतिषेधस्योक्तत्वात् । “न प्रकृतावूहो विद्यते” आपः ५०/५०१/प्र४ सू० । सूत्रार्थः- अध्ययनविध्यधीतानां मन्त्रवाक्यानां स्वाध्यायपाठावधृतस्वरूपानामयवशाद्रूपान्तरकरणमूहः । स प्रकृतौ न विद्यते न क्रियते । प्रकृतौ मन्त्रा यत्राभिधानं समर्थास्तत्र नेति । विकृतिषु अद्य यज्ञायत्युहः कार्यः ।
- 3) इमामूर्जमित्यस्या अपृचः सद्यस्कालायां पौर्णमास्याममावास्यायां मंनयतोऽयमंनयतोऽप्येवमेव तोषः कार्यः पूर्वोक्तन्यायात् । पञ्चदशीमिति लिङ्गविरोधोऽपि स्पष्ट एव । यदा त्वन्यापि पञ्चदशी स्यान्नादा न तोषः । विकृतिषु तु इमामूर्जं प्रथमामित्याद्युहः कार्यः ।
- 4) पौर्णमासः हविरिदमेषां मयि, इति पौर्णमास्याम् । विकृतिषु तु आग्रयणीयः हविः, इत्यादिनामवतीष्विष्टिषु, तेन तेन नाम्नोपलक्षणं कर्मणः कार्यम् ।

यजमानः- अयं पितृणामग्निरवाइदृव्या पितृभ्य आ । तं पूर्वः परिरृष्ट्णाम्यविषं नः ।
 पितुं करत् । इत्यन्वाहार्यपचनमन्वाधीयमानमुपस्थाय विहारस्योत्तरत उपविश्य
 इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यो वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि । इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यो रुद्रेभ्यो
 यज्ञं प्रब्रवीमि । इदमहं वरुण ज्येष्ठेभ्य आदित्येभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि । इत्यन्वाहितेषु
 जपेत् ।

अध्वर्युः- इषे त्वोर्जे त्वा, इति पलाशशाखां शमीशाखां वा श्रुत्वाऽप उपस्पृश्य । इमां
 प्राचीमुदीचीमिषमूर्जमभिसंस्कृताम् । बहुपर्णमशुष्काग्रां हरामि पशुपामहम् ।
 इति शाखामाहरेत् ।

यजमानः- पर्यस्वतीरोषधयः पर्यस्वद्वीरुधां पर्यः । अपां पर्यसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र
 संसृज । । इत्यप आचस्य पुनः शुद्धयर्थमाचम्य, आहिताग्निरपरेणाऽऽहवनीयं
 दक्षिणाऽतिक्रम्य दक्षिणेनाऽऽहवनीयमुदङ्मुखोऽवस्थाय व्रतमुपैष्यन्तसमुद्रं सनसा
 ध्यात्वाऽग्निन्देवानभिसंधाय (व्रतं समुद्र तदुपैष्यामि, इति) अग्नै व्रतपते व्रतं
 चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मै राध्यताम् । वायौ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं
 तन्मै राध्यताम् । आदित्य व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मै रध्यताम् ।
 व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मै रध्यताम् । इति जपित्वा
 सम्राडसि व्रतपा असि व्रतपतिरसि तत्ते प्रब्रवीमि तच्छकेयं तेन शकेयं तेन
 राध्यासम् । इत्यादित्यमुपतिष्ठेत् ।

अध्वर्युः- वायवः स्थोपायवः स्थ, इति तथा षडवरध्यान्वत्सानपाकृत्य देवो वः सविता
 प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मण आप्यायध्वमध्या महेन्द्राय देवभागमूर्जस्वतीः
 पर्यस्वतीः प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा मा वः स्वेन इर्शत माऽघशंसः । ।

-
- 5) असोमयाजिनोऽमावास्यायां पौर्णमास्यां च शाखाछेदनादिशाखोपगूहनान्तं कर्म न कार्यं सांनाय्याभावात् ।
 सोमयाजिनः पौर्णमास्यां शाखाछेदनादिशाखोपगूहनान्तं कर्म न कार्यम् । पौर्णमास्यां सांनाय्याभावात् ।
 6) असोमयाजिनाऽमावास्यायां पर्यस्वतीरित्यारभ्याऽऽदित्योपस्थानान्तं कर्म "आदित्येभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि"
 इतिजपानन्तरं कार्यम् ।

इति गोचराय गाः प्रस्थाप्य शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः शतमिन्द्राय शरदो
दुहानाः । रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तु । इति प्रस्थिता अनुमन्त्र्य ध्रुवा
अस्मिन्नोपतौ स्यात् वह्नीः । इति यजमानगृहानभ्येत्य यजमानस्य पशून्पाहि,
इति पुरस्तात्प्राचीं पश्चात्प्राचीं वा शाखामुपगूह्य देवस्य त्वां सवितुः
प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादेदे । इत्युत्तरेण गार्हपत्यं निहितमसिदमश्वपशुं
वाऽऽदाय यज्ञस्य घोषदसि, इति गार्हपत्यमभिमन्त्र्य प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा
अगतयः । इति गार्हपत्येऽसिदं प्रतितप्यासिदं कमण्डलुं चाऽऽदाय प्रेयमगाद्विषणा
वर्हिरच्छ मनुना कृता स्वधया वितृष्टा त आवहन्ति क्वयः पुरस्ताद्देवेभ्यो
जुष्टमिह वर्हिरासदं । उर्वन्तरिक्षमन्विहि । इति प्राचीमुदीचीं वा दिशमभित्रज्य
यतः कुताश्चिदर्धमयं वर्हिराहरेत्तद्यथा-देवानां परिपूतमसि वर्षवृद्धमसि, इति
यावदलं परिगृह्य अतिसृष्टो गवां भागः । इत्येकां द्वे तिस्रो वा नाडीरुत्सृज्याप
उपसृश्य, इदं देवानाम्, इति परिगृहीतानभिमृश्य इदं पशूनाम्, इत्यतिसृष्टानभिमृश्य
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां वर्हिर्देवसदनमारभे ।
इति विशाखेषु दर्भान् संसृश्य देववर्हिर्मा त्वाऽन्वइमा तिर्यक्, इति सव्यहस्तेन
वर्हिर्गृहीत्वा पर्व ते राध्यासम्, इत्यसिदं पर्वण्यधिनिधाय¹⁰ ॥ आच्छेत्ता ते मारिषम्,

- 7) महेन्द्रयाजिनोऽपि शतं महेन्द्रायेति न वक्तव्यम् । शतसंवत्सरमवन्धिदोहनाभिधानेनाऽऽवर्तमानप्रयोगनिर्देशस्या-
समवेताभिधायित्वात् ।
- 8) अनमोऽग्न्यागारस्य वाऽप्रत्यगग्राम् । अनमः पुरस्तादग्न्यागारस्य वा परतो वा प्रागग्रम् । अश्वपशोः
प्रतितपनं नास्ति । न पशुमिति सूत्रात् 1 । 3 । 4 । आ० श्रौ० सू० ।
- 9) मन्त्रपूर्वकमेव सर्वं वर्हिराहर्तव्यम् । इति मुख्यः पक्षः । गौणपक्षस्तु यत्र यत्र मन्त्रपूर्वकक्रियाया अमम्बवस्तत्र
तत्र लौकिकगत्या तां क्रियां मंपाद्य पश्चान्मन्त्राः प्रयोक्तव्या इति । संभवन्ती क्रियाऽपि तत्र कार्या ।
तथा हि मन्त्रान् द्रव्यं यजियं भवति । तथा च भारद्वाजोऽप्याह-“छिन्ने छेदनमन्त्रा लूने लवनमन्त्रा दुग्धे
दोहनमन्त्रा पिष्टे पेषणमन्त्राः, इति । कान्त्यायनोऽपीममेवार्थं कल्पयावभूव-“खानतूनचिः”अवहनपिष्टदुग्धदंशु
यजुःक्रियाम्मभवान्”
- 10) अग्निदधिनिधानं गध्यामर्मिति पदोच्चारणानुपदमेव कार्यम् । ताल्लिङ्गाभिधाने क्रियानुष्ठानमिति हेतुः
सर्वत्रोक्तः ।
- 11) आच्छेत्ता, इति पदोच्चारणानुपदमेवाऽऽच्छेदनं कार्यम् ।

इति संनखं मुष्टिं लुत्वाऽप उपस्पृश्य पृथिव्याः संपृचः पाहि, इत्यनधो निदध्यात् ।
स प्रस्तरः । देवस्यत्वेत्यादि पृथिव्याः संपृचः पाहीत्यन्तं त्रिरावर्तयेत् । तदेकं निधनमेवं
त्रीणि निधनानि लुत्वा । देवर्हिः शतवश्लो विरोह, इत्यालवानभिमृश्य सहस्रवत्सा
वि वयः रुहेम, इत्यात्मानं प्रत्यभिमृश्याप उपस्पृश्य अदित्यै रास्त्राऽसि इति शुल्ब
कृत्वा अयुपिता योनिः, इति प्रतिसंदध्यादेकं त्रिधातु पञ्चधातु वा शुल्बं कृत्वा
अदित्यै रास्त्राऽसि, इत्युदगग्रं वितत्य सुसंभृता त्वा संभरामि, तस्मिन्निधनानि
संभृत्य प्रतिनिधनं मन्त्रमावर्तयित्वा । अलुभिता योनिः, इत्युत्तमे निधने प्रस्तरमत्याधाय
इन्द्राण्यै संनहनम्, इति संनह्य¹² पूषा ते ग्रन्थिं ग्रन्थातु, इति ग्रन्थिं कृत्वा स ते
माऽऽस्थात्, इति पुरस्तात्प्रत्यञ्चं पश्चात्प्राञ्चं वा ग्रन्थिमुपगूह्य आपस्त्वामश्चिनौ
त्वामृपयः सप्त मामृजुः । बर्हिः सूर्यस्य रशिमभिरुषसां केतुमारभे । इति
वर्हिगलभ्य इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे, इत्युदादाय बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामि, इति
शीर्ष्णि अधिनिधाय प्रेयमगाद्विषणा वर्हिरच्छ मनुना कृता स्वधया वितप्ता त
आवहन्ति कवयः पुरस्ताद्देवेभ्यो जुष्टमिह वर्हिरासदे । उर्वन्तरिक्षमन्विहि ।
इति प्रत्येत्य अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामि, इत्यन्तर्वेदि परिधिदेशेऽनधः सादयित्वा¹³
वर्हिरसि देवंगमम्, इत्यासन्नमभिमन्त्र्य देवंगममसि, इति यथोपसादनकाले
प्राचीनमुपसादयितुं योग्यं भवेत्तथाऽनधो नधाय तूष्णीं दम्भदेशं गत्वा या जाता ओषधयो
देवेभ्यस्त्रियुग पुग तासां पर्व राध्यासं परिस्तरमाहरन् । इति परिस्तरणमुष्टिमाहृत्य
पर्वण्यसिदमधिनिधाय अपां मेध्यं यजियः सदैवः शिवमस्तु मे आच्छेत्ता वो
मा रिषं जीवानि शरदः शतम् । इति छित्त्वाऽप उपस्पृश्या अपरिमितानां
परिमिताः सन्नह्यो सुकृताय कम् । एनो मा जि गां कतमच्च नाहं पुनरुत्थाय
वहुला भवन्तु । इति संनह्य तूष्णीं परिभोजनीयार्थान्दर्भानुलपगज्यार्थाञ्च छित्त्वाऽप

12) संनह्य इति पदोच्चारणानुपदमेव मनहनं कार्यम् ।

13) एतस्मिन्मये पौर्णमास्यां सोमयाजिनाऽसोमयाजिना च पयस्वतीर्गित्याग्भ्याऽऽदित्योपस्थानान्नं कार्यम् ।
प्रयोगस्तु प्राक्शार्दशितमेव ।

उपस्पृश्य संनद्धाऽऽहृत्य निधाय त्रिधातु पञ्चधातु वा तूष्णीं शुल्वं कृत्वा अर्दित्यै
 रास्नाऽसि इत्युदगग्रं वितत्य खादिरं पालाशं वैकविंशतिदारुमिधं तूष्णीं छित्वाऽप
 उपस्पृश्य यत्कृष्णो रूपं कृत्वा प्राविशस्त्वं वनस्पतीन् । ततस्त्वामैकविंशतिधा
 संभरामि सुसंभृता । त्रीन्यरिधीःस्तिष्ठः समिधो यज्ञायुरनुसंचरान् । उपवेषं
 मेक्षणं धृष्टिः संभरामि सुसंभृता" इति शुल्वं इध्मे संभृत्य कृष्णोऽस्याखरे'छो
 देव पुरश्चर सध्यासं त्वा इति संनद्धपुरस्तात्प्रत्यञ्चं पश्चात्प्राञ्चं वा ग्रन्थिमुपगृह्णानधो
 निधायध्मप्रव्रश्चनानि च पूर्वं बर्हिःस्थापिते देशे निधाय त्वया वेदि विविदुः पृथिवीं
 त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः । अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्त्वया होता
 संतनोत्यर्धमासान् । दर्भाणां वत्सजान्वाकृतिं धान्यावपनार्थं तृणपुञ्जसंनिवेश-विशेषाकृतिं
 वा त्रिवृच्छिरसं वा वेदं कृत्वा शुल्बात्प्रादेशमात्रं परिवास्याप उपस्पृश्य वेदपरिवासनानि¹⁴
 निधाय देवस्य त्वेत्यादि प्रागुत्तरात्परिग्राहा-कृत्वाऽन्तर्वेदि शाखायाः पलाशान्यसर्वाणि
 प्रशात्य मूलतः शाखां परिवास्या¹⁵ उपवेषोऽसि यज्ञाय त्वां परिवेषमधारयन् ।
 इन्द्राय हविः कृण्वन्तः शिवः शग्मो भवासि नः । इत्युपवेषं कृत्वा तृतीयस्यै
 दिवो गायत्रिया सोम आभृतः सोमपीथाय संनयितुं वकल मन्तरमाददे ।
 इति परिवासनशकलमादाय प्रजातं मिधाय त्रिवृद्दर्भमयं पवित्रं कृत्वा वसूनां पवित्रमसि
 शतधारं वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारम् । इति शाखाया मूले दर्भाणां मूलानि
 शाखाया अग्रे दर्भाणामग्राणि विना ग्रन्थिं लङ्घयेत् ।

यजमानः- त्रिवृत्पलाशे दर्भ इयान्प्रादेशसंमितः । यज्ञे पवित्रं पोतृतमं पयो हव्यं

- 14) सोमयाजिनोऽसोमयाजिनश्च पौर्णमास्यां तु वेदपरिवासननिधानानन्तरं यस्य कस्य चिद्यज्ञियकाष्ठस्य मन्त्रेणोपवेषः कार्यः । वेदिकरणं तु यथाप्रयोगशास्त्रमग्रे वक्ष्यते । अन्तर्वेदि शाखाया इत्यारभ्य हव्यशोधन इति यजमानानुमन्त्रणान्तं कर्म नास्ति । सांताप्याभावात् ।
- 15) असोमयाजिनोऽमावास्यायां 'प्रागुत्तरात्परिग्राहाद्वेदिकर्म' कृत्वा यस्य कस्यचिद्यज्ञियकाष्ठस्य मन्त्रेणोपवेषः कार्यः । अन्तर्वेदि शाखाया इत्यारभ्य हव्यशोधन इत्यन्तं यजमानानुमन्त्रणान्तं कर्म नास्ति ।
- 16) पवित्रपलाशयोरभिधानपक्षे शमीशाखायां मन्त्रस्य निवृत्तिः । पयसि चरं दधनि चरमिति तदुभयप्राधान्यात् । इमौ पर्णं च दर्भं च देवानां हव्यशोधने, इति पवित्राभिधानादनिवृत्तिर्वा । पलाशे दर्भ इति पलाशस्याधिकरणत्वेन निर्देशात्पवित्रपरत्वान्मन्त्रस्यानिवृत्तिः । इत्युभयया विदुषां प्रवृत्तेः सत्त्वान्निवृत्यनिवृत्त्योर्विकल्प एव रमणीयः । वयं तु यथापरम्परमनुष्ठेयमिति वदामः । एतेन तृतीयस्यै दिवो, इमौ पर्णं चेत्यादयोऽपि व्याख्याता वेदितव्याः ।

करोतु मे । इमौ प्राणापानौ यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः । आप्याययन्तौ संचरतां
पवित्रे हव्यशोधने । इति शाखापवित्रयोः सङ्गे क्रियमाणेऽनुमन्त्रयेत् ।
समूहन्त्याग्न्यगारमुपलिप्यन्त्यायतनानि¹⁸ अलं कुर्वति यजमानः पत्नी च नवे सांनाय्यकुम्भौ
यावच्छर्करं गोमयेनाऽऽलिप्ते भवतः ।

इत्यन्वाधानम् ।

अमावास्यायामपराह्ण आश्वतानीथैरग्निहोत्रचन्द्रिकायां प्रदर्शितरीत्याऽनुष्ठेयः पिण्डपितृयज्ञः ।
एवमेवाऽऽपस्तम्बीयबैधायनीथैरपि स्वसूत्रानुसारम् । ततो भोजनममाषममाः समाज्येनाशनीयातां
तदभावे दध्ना पयसा वा । तिलवर्जं, सर्वं कौषीधान्यवर्जम् च ।

यजमानः- पयस्वतीरोषधयः पयस्वद्वीरुधां पयः । अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र
संसृज । इति प्राणाय स्वाहा । प्राणाग्निहोत्रकाले प्रथमं ग्रासं भक्षयेत् । पत्यपि
प्रथमग्रासं पयस्वतीति मन्त्रेण भक्षयेत् । यवाग्वा¹⁹ पयसा वा स्वयं यजमानः पर्वण्यग्निहोत्रं
जुहुयात् । अग्निहोत्रोच्छेषणमातञ्जनार्थं निदध्यात् । नास्यैताः रात्रिं कुमारश्च न
पयसो लभन्ते । हुते सायमग्निहोत्रे सायंदोहं दोहयेत् ।

अध्वर्युः- आहवनीयं परिस्तीर्य सांनाय्यपात्राणि प्रक्षाल्योत्तरेणाऽऽहवनीयं दर्भान्सस्तीर्य कुस्मीः
शाखापवित्रम्, अभिधानीं निदाने²⁰, दारुपात्रंदोहनमयस्पात्रं दारुपात्रं वा
पिधानार्थम्, अग्निहोत्रहवणीमुपवेषम्, पर्णवल्कं च तृणं चेति द्वंद्वं न्यज्वि पात्राणि
प्रयुज्य समावप्रच्छिन्नाग्री दर्भौ प्रादेशमात्रौ पवित्रे कृत्वा । पवित्रे स्थो वैष्णवी
वायुर्वा मनसा पुनातु । इति तृणं काष्ठं वाऽन्तर्धाय (दर्भयोर्दार्द्रस्य च मध्ये कृत्वा)
तेन सह च्छित्त्वा (नखेन न च्छिन्द्यात्, न नखेनेति सूत्रात्) । विष्णोर्मनसा पूते
स्थः । इत्यद्विरनुमृज्य तत्पवित्रान्तर्हितायामग्निहोत्रहवण्यामप आनीयोदगग्राभ्यां
पवित्राभ्याम् - देवो वः सवितोत्पुनातु, इति प्रथममुत्पूय अच्छिद्रेण पवित्रेण,

17) समूहन्तीति बहुवचने चोदिते यजमानः पत्नी च प्रवृत्ते कर्मणि अध्वर्योः सहायभूता ।

18) अलंकरणमायतनानां नाऽऽत्मनोः कुर्वति इत्यात्मनेपददर्शनात् । आदधीयातामिति दर्शनादग्नि
समवेतत्वेऽप्याधानस्य ।

19) संनयतो यजमानस्य तु यवाग्वैव होमः । न पयसा । एवं व्यवस्थितविकल्पोऽयम् । विवृतोऽयं विषयो
भाष्यवृत्तौ प्रथमे प्रश्ने एकादशकण्डिकासूत्रभाष्यवृत्तौ ।

20) एकेन निदानेन गोः पादौ बद्ध्वा, अन्येन निदानेन गोः पूर्वपादममीपे ब्रत्सं वधीयादेवं सर्वगोदोहनेऽनुसंधातव्यम् ।

इति द्वितीयमुत्पूय वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः, इति तृतीयमुत्पूय आपो देवीरग्रेषुवो
अग्रेषुवोऽग्रे इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रो वृणीत वृत्रतूर्यं
यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यं प्रोक्षिताः स्थ । इत्यभिमन्त्र्योत्तानानि पात्राणि पर्यावर्त्य
शुन्धध्वं देव्याय कर्मणे देवयज्यायै । इति सपवित्रेण पाणिना सर्वाभिरद्भिस्त्रिः²¹
प्रोक्ष्य मकृन्मन्त्रेण द्विस्तूष्णीम्, प्रज्ञाते पवित्रे निदध्यात् ।

यजमानः- आपो देवीः शुद्धाः स्थेमा पात्राणि शुन्धत । उपातङ्क्याय देवानां पर्णवल्कमुत
शुन्धत । देवेन सवित्रोत्पूता वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः । गां दोहपवित्रे रज्जुः
सर्वा पात्राणि शुन्धत । इति प्रोक्ष्यमाणान्यभिमन्त्र्य एता आचरन्ति मधुमदुहानाः
प्रजावतीर्यशसो विश्वरूपाः । वहीर्भवन्तीरुपजायमाना इह व इन्द्रो रमयतु
गावः । इति गा आयतीः प्रतीक्षेत ।

अध्वर्युः - निष्टमः रक्षो निष्टमोऽघशंसः । इत्याहवनीये सांन्नाय्यपात्राणि प्रतितप्य धृष्टिरसि
ब्रह्म यच्छ, इत्युपवेपमादाय निरूढं जन्यं भयं निरूढाः सेना अमीत्वरीः ।
इत्याहवनीयादुदीचोऽङ्गारान्नाहवनी(या)यतन एव निरूढ्य मातरिश्वनो घर्मोऽसि द्यौरसि
पृथिव्यसि विश्वधाया असि परमेण धाम्ना दृःहस्व मा ह्वाः । इति तेषु
कुम्भीमधिश्रित्य भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यस्व, इति प्रदक्षिणमङ्गारैः पर्यूह्य वसूनां
पवित्रमसि शतधारं वसूनां पवित्रमसि सहस्रधारम् । इति तस्यां कुम्भ्यां
प्रागग्रः शाखापवित्रमत्याधाय कुम्भीमन्वारभ्य वाचंनियम्य पवित्रं वा धारयन्त्यात् ।

दोग्धा- अदित्यै रास्नाऽसि, इत्यभिधानीमाददीत ।

यजमानः- त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनां पवित्रेण सहाऽगहि । शिवेयः रज्जुरभिधान्यघ्न्या-
मुपसेवताम् । इत्यादीयमानामभिमन्त्रयेत् ।

दोग्धा- पूषाऽसि, इति वत्सं वधीयात् ।

21) सोमयाजिनोऽसोमयाजिनश्च पौर्णमास्याम् । अमावास्यायामसोमयाजिनश्च नवे सांनान्येत्यादिकुम्भीसंस्कारो
नास्ति । सांनान्यभावात् ।

अध्वर्युः- उपसृष्टां मे प्रव्रूतात् । इति दोग्धारं संप्रैषं दद्यात् ।

दोग्धा- उपसृजामि, इत्यध्वर्युमामन्त्र्य अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्योर्षेण बहुला भवन्तीः । इति वत्समुपसृजेत् ।

यजमानः- अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्योर्षेण बहुला भवन्तीः । ऊर्जं पयः पिबन्माना घृतं च जीवो जीवन्तीरुप वः सदेयम् । इत्युपसृष्टामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- गां चोपसृष्टां विहारं चान्तरेण मा संचारिष्ट । इति यजमानं संप्रैषं कुर्यात् ।

यजमानः- सांनाय्यं मा विलोपि इति यद्युपसृष्टां विहारं चान्तरेण व्यव्यात्तदा ब्रूयात् ।

दोग्धा- उपसीदामि, इति यजमानमामन्त्र्य अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्योर्षेण बहुला भवन्तीः । ऊर्जं पयः पिबन्माना घृतं च जीवो जीवन्तीरुप वः सदेयम् । इत्युपाविश्य दारुपात्रे दुह्यात् । अत्र दोहने शूद्रस्याभ्यनुज्ञानात्तस्य मन्त्राः सन्त्येव ।

यजमानः- द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च संदुहाताम् । धाता सोमेन सह वारतेन वायुः । यजमानाय द्रविणं दधातु । इति दुह्यमानामनुमन्त्र्य उत्सं दुहन्ति कलशं चतुर्विलमिडां देवीं मधुमतीः सुवर्विदम् । तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सूनृतावत्तद्यजमानममृतत्वे दधातु । इति धाराघोषं चानुमन्त्रयेत् ।

दोग्धा- दुग्धं पयोऽव्वर्गव आहरेत् ।

अध्वर्युः- कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि महेन्द्राय हविरिन्द्रियम् । इति दोग्धारं पृच्छेत् ।

दोग्धा- गङ्गाम्, इति निर्दिश्य यस्या देवानां मनुष्याणां पयो हितम् । इति प्रत्याह ।

अध्वर्युः- सा विश्वायुः, इति निर्दिष्टां गामनुमन्त्र्य देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुपुवा । इति कुम्भ्यां निग् पवित्रमामिच्य (पय आदायाऽऽमिञ्चति) हुतः स्तोको हुतो द्रप्सोऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याम् । इति विष्णुपोऽनुमन्त्रयेत् ।

यजमानः- अग्नये बृहते नाकायेदं न मम । द्यावापृथिवीभ्यामिदं न मम । इति त्यजेत् ।

दोग्धा- पूषाऽसि, इति वत्सं बध्नीयात्

अध्वर्युः- उपसृष्टां मे प्रब्रूतात्, इति दोग्धारं संप्रैषं दद्यात् ।

दोग्धा- उपसृजामि । इत्यध्वर्युमामन्त्र्य अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्योषेण बहुला भवन्तीः । इति वत्समुत्सृजेत् ।

यजमानः- अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्योषेण बहुला भवन्तीः । ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च जीवो जीवन्तीरुप वः सदेयम् । इत्युपसृष्टामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- गां चोपसृष्टां विहारं चान्तरेण मा संचारिष्ट, इति यजमानं संप्रेष्येत् ।

यजमानः- सांनाय्यं मा विलोपि, यद्युपसृष्टां विहारं चान्तरेण व्यवेयात्तदा ब्रूयात् ।

दोग्धा- उपसीदामि, इति यजमानमामन्त्र्य अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्योषेण बहुला भवन्तीः । ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च जीवो जीवन्तीरुप वः सदेयम् । इत्युपविश्य दारुपात्रे दुह्यात् ।

यजमानः- द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च संदुहाताम् । धाता सोमैः सह वार्तेन वायुः । यजमानाय द्रविणं दधातु । इति दुह्यमानामनुमन्त्र्य उत्तं दुहन्ति कलशं चतुर्विलमिडां देवीं मधुमतीं सुवर्विदम् । तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सृतावत्तद्यजमानममृतत्वे दधातु । इति धाराघोषं चानुमन्त्रयेत् ।

दोग्धा- दुग्धं पयोऽध्वर्यव आहरेत् ।

अध्वर्युः- कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि महेन्द्राय हविरिन्द्रियम् । इति दोग्धारं पृच्छेत् ।

दोग्धा- यमुनाम्, इति निर्दिश्य यस्यां देवानां मनुष्याणां पयो हितम् । इति प्रत्याह ।

अध्वर्युः- सा विश्वव्यचाः । इति निर्दिष्टां गामनुमन्त्र्य देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुपुवा । इति कुम्भ्यां तिरः पवित्रं पय आसिच्य हुतः स्तोको हुतो द्रप्तोऽग्नये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याम् । इति विप्रुषोऽनुमन्त्रयेत् ।

यजमानः- अग्नये वृहते नाकायेदं न मम । द्यावापृथिवीभ्यामिदं न मम ।

दोग्धा- पूषाऽसि, इति वत्स वध्नीयात् ।

अध्वर्युः- उपसृष्टां मे प्रब्रूतात्, इति दोग्धारं संप्रैषं दद्यात् ।

दोग्धा- उपसृजामि इत्यध्वर्युमामन्त्र्य अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्पोषेण बहुला भवन्तीः । इति वत्समुपसृजेत् ।

यजमानः- अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्पोषेण बहुला भवन्तीः । ऊर्जं पयः पितृवमाना घृतं च जीवो जीवन्तीरूपं वः सदेयम् । इत्युपसृष्टामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- गां चोपसृष्टां विहारं चान्तरेण मा संचारिष्ट, इति यजमानं संप्रेष्येत् ।

यजमानः- सांनाय्यं मा विलोपि । इति यद्युपसृष्टां विहारं चान्तरेण व्यव्यात्तदा ब्रूयात् ।

दोग्धा- उपसीदामि, इति यजमानमामन्त्र्य अयक्ष्मा वः प्रजया सःसृजामि रायस्पोषेण बहुला भवन्तीः । ऊर्जं पयः पितृवमाना घृतं च जीवो जीवन्तीरूपं वः सदेयम् । इत्युपविश्य दारुपात्रे दुह्यात् ।

यजमानः- द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च संदुहाताम् । धाता सोमैन सह वारतेन वायुः । यजमानाय द्रविणं दधातु । इति दुह्यमानामनुमन्त्र्य उत्सं दुहन्ति कलशं चतुर्विलमिडां देवीं मधुमतीं सुवर्विदम् । तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सूनृतावत्तद्यजमानममृतत्वे दधातु । इति धाराघोषं चानुमन्त्रयेत् ।

दोग्धा- दृग्धं पयोऽध्वर्यव आहरन्त् ।

अध्वर्युः- कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि महेन्द्राय हविरिन्द्रियम् । इति दोग्धारं पृच्छेत् ।

दोग्धा- सरस्वतीम्, इति निर्दिश्य यस्यां देवानां मनुष्याणां पयो हितम्, इति प्रत्याह ।

अध्वर्युः- सा विश्वकर्मा, इति निर्दिष्टां गामनुमन्त्र्य देवस्त्वा सविता पुनातु वसांः पवित्रेण शतधारेण सुपुवा । इति कुम्भ्यां तिरः पवित्रं पय आसिच्य हुतः स्तोको हुतो द्रप्सोऽग्नये वृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याम् । इति विप्रुपोऽनुमन्त्रयेत् ।

यजमानः- अग्नये वृहते नाकायेदं न मम । द्यावापृथिवीभ्यामिदं न मम ।

अध्वर्युः- इति तिस्रो दोहयित्वा बहु दुग्धि महेन्द्राय देवेभ्यो हव्यमाप्यायतां पुनः ।
वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः पुनर्दोहाय कल्पताम् । इति त्रिवारं दोग्धारं प्रति संप्रैषमुक्त्वा
वाचं विमृज्यानन्वारभ्य तूष्णीमुत्तरा दोहयित्वा दोहनेऽप आनीय संपृच्छध्वमृतावरी
रूर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये इति कुम्भ्याः संक्षालनमानीयाविष्यन्दयन्मुश्रुतं
कृत्वा दृ२ह गादृ२ह गोपति मा वो यज्ञपती रिषत् । इति वर्त्म कुर्वन्
प्रागुद्वास्योदक्प्रागुदग्वा सोमेन त्वाऽऽतनन्मि महेन्द्राय दधि । इति दध्ना शीतबुध्नं
पय आतज्य यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संततिमनु संतनोमि ।
इत्यग्निहोत्रोच्छेषमन्ववधाय अयं पयः सोमं कृत्वा स्वां योनिमपिगच्छतु ।
पर्णवल्कः पवित्रं सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः । इति परिवासनशकलमन्ववधाय
आपो हविःषु जागृत यथा देवेषु जाग्रथ । एवमस्मिन्यज्ञे यजमानाय जागृत ।
इत्ययस्पात्रे दारुपात्रे वाऽप आनीय अदस्तमसि विष्णवे त्वा यज्ञायपिदधाम्यहम् ।
अद्भिररिक्तेन पात्रेण याः पूताः परिशेरते । इति तेनापिदध्यात् ।

यजमानः- अमृन्मयं देवपात्रं यज्ञस्याऽऽयुषि प्रयुज्यताम् । तिरः पवित्रमतिनीता आपो
धारय माऽतिगुः । इति जपेत् ।

अध्वर्युः- यदि मृन्मयेनापिदध्यात्तृणं काष्ठं वाऽपिधाने क्षित्वा विष्णो हव्यं रक्षस्व, इति
कुम्भीमनधो निधाय इमौ पर्णं च दूर्ध्वं च देवानां हव्यशोधने । प्रातर्वेषाय
गोपाय विष्णो हव्यं हि रक्षसि । इति प्रजातः शाखापवित्रं निधाय । वायवं
स्थोपायवं स्थ । इति तथैव शाखया दर्भैर्वा षट्कृत्वः प्रातर्दोहाय वत्सान्मातृभ्यः
सकाशात्पृथक्कृत्य परिस्तृणीत परिधत्ताग्निं परिहितोऽनिर्यजमानं भुनक्तु ।
अपाः रस ओषधीनाः सुवर्णो निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुधा
अमुत्रामुभिल्लोके । इत्यग्नीधे संप्रैषं कुर्यात् ।

आग्नीध्रः- तूष्णीं गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयानुदगग्रैः प्रागग्रैश्च दर्भैः परिस्तृणीयात् । अथवाऽध्वर्युः

स्वस्मादन्यस्य परिस्तरितुरवचनात्स्वयमात्मानमनुजानीयादितिवात्मन एव संस्कारार्थः
संप्रैपः । तेन स्वयमेव प्रैपमुक्त्वा पूर्वोक्तक्रमेण तूष्णीं गार्हपत्यादीन्यरिस्तृणीत । अथवा
परिस्तृणीत परिधत्ताग्निं परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु । अपाऽरस ओषधीनाऽ
सुवर्णो निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुघा अमुत्रामुष्मिल्लोके । इति
गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयानुदगग्रैः प्रागग्रैश्च दर्भैः प्रत्यग्नि मन्त्रमावत्यं, परिस्तृणीयात् ।

यजमानः- उभावग्नी उपस्तृणते देवता उपवसन्तु मे अहं ग्राम्यानुपवसामि मह्यं गोपतये
पशून् । इति सायं परिस्तीर्यमाणेषु जपित्वा²² देवा देवेषु पराक्रमध्वं प्रथमा
द्वितीयेषु द्वितीयास्तृतीयेषु त्रिरैकादशा इह मांसवत इदं शक्यं यदिदं करोम्यात्मा
करोत्वात्मनै । इदं करिष्ये भेषजमिदं मे विश्वभेषजा अश्विना प्रावतं
युवम् । इति जपित्वोपवसेत् । सद्यस्कालायां तु देवा देवेष्विति मन्त्रो जप्य उभावग्नी
इति तु न जप्यः । आग्नीध्रः अन्वाधानदिने सायं यद्यपरिस्तीर्णा भवेयुरग्नयस्तदा
यजनीयेऽहनि हस्तावनेजनानन्तरं पूर्वोक्तपरिस्तरणान्यतमप्रकारेण परिस्तीर्याः ।

इत्यन्वाधानदिनकृत्यम् ।

यजमानः- प्रागुदयादे²³वामावास्यायास्तन्त्रं प्रक्रमयेत् । तत्रोदितहोमेऽपि प्रागुदयात्प्रक्रमोऽमावास्यायाः ।
तन्त्रमध्येऽपि स्वकालेऽग्निहोत्रं जुहुयात् ।

अध्वर्युः- कर्मणे वां देवेभ्यः शक्यम् । इति हस्तावनिज्य यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य
त्वा संतत्यै स्तृणामि संतत्यै त्वा यज्ञस्य । इति गार्हपत्यात्प्रक्रम्य संततामुल-
पगजीमाऽऽह वनोयादास्तीर्य तूष्णीं दक्षिणामुत्तरां चाऽऽस्तीर्य दक्षिणेनाऽहवनीयं पूर्व

22) आरण्यं सायमाणेऽज्ञात्यमापममाऽसमपि वा काममामार्गादिमधुन आ प्राणानिक्ता । अपो वा न वा
किञ्चित् । न नस्य सायमग्नीयाद्येन प्रातर्यक्षमाणः स्यात् । आरण्यायांपवन्त्यत्रपोऽज्ञानति न वा ।
अमावास्यां रात्रिं जागर्ति अपि वा मुष्यादुपरि त्वेव न शयीत । अपि वोपरि शयीत ब्रह्मचारी त्वेव
स्यात् । आहवनीयागारे गार्हपत्यागारे वा शेते । आपग्न्ययीययजमानः- कर्ममध्ये यदा यज्ञभ्यते तदा
प्रायश्चित्तार्थम् मयि दक्षक्रतू इति ब्रूयात् । आश्वलायनीयां यजमानः- कर्ममध्ये क्षुत्वा जुम्भित्वाऽमनोजं
दृष्ट्वा पापकगन्धमाप्राय, अक्षिप्यन्दने कर्णध्वनने चेतस्मिन्निमित्तपटके- मुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयासं सुवर्चा
मुखेन मुश्रुत्कर्णाभ्यां मयि दक्षक्रतू ॥ इति जपेत् ।

23) उदित आदित्यः पश्चिमोत्तरादनन्तरं पार्श्वमाग्न्याग्नन्त्रं प्रक्रमयेत् । अग्रे यमानम् ।

ब्रह्मणोऽपरं यजमानस्येत्यासने प्रकृत्योत्तरेण गार्हपत्याहवनीयौ दर्भान्सस्तीर्य स्फयश्च कपालानि²⁴ चाग्निहोत्रहवणी च शूर्पं च कृष्णाजिनं च शम्या चोलूखलं च मुसलं च दृषद्योपला च । इति द्वंद्वं न्यज्वि दश पात्राणि प्रयुज्य (अपराणि गार्हपत्यमुत्तरेण) । सुवं जुहमुपभृतं ध्रुवां वेदं पात्रीमाज्यस्थाली प्राशिन्न-हरणमिडापात्रं प्रणीताप्रणयनम् । इति दश पात्राणि प्रयुज्य (पूर्वाणि-आहवनीयमुत्तरेण) योक्त्रं मदन्तीं मेक्षणं वेदाग्राणि अन्वाहार्यस्थालीमुपवेष्टं पिष्टलेपफलीकरणपात्रं आग्नीध्रपात्रं यजमानपात्रंदर्भाश्च²⁵ कुम्भीः शाखापवित्रममिधानीं निदाने दारुपात्रं दोहनम् इति तान्युत्तरेण द्वंद्वं न्याज्वि प्रयुज्जीत । पात्रासादनान्तरं समावप्रच्छिन्नाग्नौ दर्भो प्रादेशमात्रौ पवित्रे कृत्वा²⁶ पवित्रे स्यो वैष्णवी वायुर्वो मनसा पुनातु । इति तृणं काष्ठं वाऽन्तर्धाय (दर्भयोर्दात्रस्य च मध्ये कृत्वा) तेन सह च्छित्त्वा (तखेन न च्छिन्द्यात् - न नखेनेति सूत्रात्) विष्णोर्मनसा पूते स्थः, इत्यद्भिरनुमुज्य ब्रह्माणं वृणीयात् ।

अध्वर्युयजमानौ- भूपते भुवनपते महतो भूतस्य पते ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे । इति ब्रह्माणं प्राङ्मुखं वृणीयाताम् ।

आश्वलायनब्रह्मा- प्रागुदगाहवनीयादवस्थाय प्राङ्मुखो यज्ञोपवीत्याचम्य दक्षिणावृद्धिहारं प्रविश्य समस्तपाण्यङ्गुष्ठो भूत्वाऽग्नेः आहवनीयं परित्य दक्षिणत आहवनीयस्योदङ्मुखः स्थित्वा निरस्तः परावसुः । इति स्वायतनादङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां दर्भं नैऋत्यां निरस्याप उपस्पृश्य इदमहमर्वावसोः सदने सीदामि । इत्युपविश्य बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्यते बृहस्पते यज्ञं गोपाय, इति जपेत् ।

आपस्तम्बब्रह्मा- वृता वेदेऋतरस्तिष्ठन् अहं भूपतिरहं भुवनपतिरहं महतो भूतस्य पतिर्देवेन

24) आश्वलायनीयापस्तम्बयजमानयोः पौर्णमास्याम् 30 (आग्नेयानि 8 । अग्नीयोमीयाणि 11 । ऐन्द्रवैमृधानि 11 इति क पालानि = 30)

ऐन्द्राग्नानि 11=19 आश्वलायनीय-पस्तम्बीययजमानयोः दर्शे)

8 ऐद्राग्नानि 11=19

आश्वलायनीया-पस्तम्बीययजमानयोः सोमयाजिनः 8=8

25) 'सोमयाजिनोऽसोमयाजिनः पौर्णमास्यामसोमयाजिनश्चामावास्यायां पिष्टलेपफलीकरणपात्रं दर्भं च' इत्यासादनम् । कुम्भ्यादिदोहनपात्रान्तानां पात्राणां निवृत्तिः । सांन्याभावात् ।

26) असोमयाजिनः सोमयाजिनः पौर्णमास्याममावास्यायामसोमयाजिनश्च सायंदोहकालिकपवित्रा-भावात्तात्कालिककृत-पवित्रान्तर्हितमिति विशेषोऽनुसंधातव्यः ।

सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि देवं सवितरेतं त्वा वृणते बृहस्पतिं दैव्यं
 ब्रह्माणं तदहं मनसे प्रब्रवीमि मनो गायत्रियै गायत्री त्रिष्टुभे त्रिष्टुब्जगत्यै
 जगत्यनुष्टुभेऽनुष्टुप्पङ्क्त्यै पङ्क्तिः प्रजापतये प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो
 विश्वेदेवा बृहस्पतये बृहस्पतिर्ब्रह्मणे ब्रह्म भूर्भुवः सुवर्बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्माऽहं
 मनुष्याणां बृहस्पते यज्ञं गोपाय । इति जपित्वाऽपरेणाऽऽहवनीयं दक्षिणाऽतिक्रम्योद-
 इमुखः स्थित्वा । निरस्तः पराग्वसुः सह पाप्मना । इत्यङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां
 स्वासनात्तृणं प्रत्यग्दक्षिणा निरस्याप उपस्पृश्य । इदमहमर्वाग्वसोः सदने सीदामि ।
 प्रसूतो देवेन सवित्रा बृहस्पतेः सदने सीदामि तदग्नये प्रब्रवीमि तद्वायवे
 तत्सूर्याय तत्पृथिव्यै, इत्युपविशेत् । आहवनीयमन्यावृत्याऽऽस्ते । कर्मणि कर्मणि
 वाचं यच्छेत् । मन्त्रवत्सु वा कर्मसु याथाकामी तूष्णीकेषु । यदि प्रमत्तो व्याहरेद्देष्णवीमृचं
 व्याहृतीश्च जपित्वा वाचं यच्छेत् ।

यजमानः- तूष्णीं निरसनोपवेशने कृत्वा स्वासन उपविशेत् ।

अध्वर्युः- वानस्पत्योऽसि देवेभ्यः शुन्धस्व । इति प्रणीताप्रणयनं चमसमन्दिः परिक्षाल्य
 सायंदोहकालीनं पवित्रान्तर्हितं चमसमपरेण गार्हपत्यं निधाय अनया पृथिव्याऽपो
 ग्रहीष्यामि । इति पृथिवीं मनसा ध्यात्वा को वो गृह्णाति स वो गृह्णातु कस्मै
 वो गृह्णामि तस्मै वो गृह्णामि पोषाय वः । इति तस्मिंश्चमस उपविलमप
 आनीय अनया पृथिव्याऽपो गृह्णामि, इति पृथिवीं मनसा ध्यात्वा देवो वः
 सवितोऽपुनातु, इति प्रथममप उत्पूय अच्छिद्रेण पवित्रेण, इति द्वितीयमुत्पूय
 वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः, इति तृतीयमुत्पूय आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुवोऽग्रं इमं
 यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रो वृणीत वृत्रतूर्य यूयमिन्द्रमवृणीध्वं
 वृत्रतूर्यं प्रोक्षिताः स्थ । इत्यभिमन्त्र्य । ब्रह्मन्नपः प्रणेष्यामि यजमान वाचं
 यच्छ । इति मंत्रेण कुर्यात् ।

आश्वलायनब्रह्मा- भूर्भुवः स्वर्बृहस्पति प्रसूतः । इति जपित्वा ओ ३ म् प्रणय, इत्यतिमृजेत् ।

आपस्तम्बब्रह्मा- प्रणय यज्ञं देवता वर्धय त्वं नाकस्य पृष्ठे यजमानो अस्तु । सप्तर्षीणां
 सुकृतां यत्र लोकास्तत्रेयं यज्ञं यजमानं च धेहि । इत्युपाङ्गु जपमुक्त्वा-ओ ३ म्
 प्रणय, इत्युच्चैरग्न्यनुजानीयात् ।

अध्वर्युयजमानो- प्रणीयमानामु मतीष्वप्सु हविकृदेहीति प्रैषोच्चारणपर्यन्तं वाचं यच्छतः ।

अध्वर्युः- को वः प्रणयति स वः प्रणयत्वपो देवीः प्रणयानि यज्ञः सःसादयन्तु नः ।
इरंमदन्तीर्धृतपृष्ठा उदाकुः सहस्रपोषं यजमाने न्यञ्चतीः । इति समं
प्राणैर्धारयमाणः स्प्येनोपसंगृह्य स्फ्यमधस्ता-तृत्वाऽविपिञ्चन्हरेत् । अनया पृथिव्याऽपः
प्रणयानि, इति हरणसमये पृथिवीं मनसा ध्यायेत् ।

यजमानः- भूश्च कश्च वाक्चर्च गौश्च वट् च खं च धूश्च नूश्च पूश्चैकाक्षराः पूर्वशमा
विराजो या इदं विश्वं भुवनं व्यानशुस्ता नो देवीस्तरसा संविदानाः स्वस्ति
यज्ञं नयतु प्रजानतीर्ब्रह्मपूताः स्थ । को वो युनक्ति स वो युनक्तु विश्वेभ्यः
कामेभ्यो देवयज्यायै । याः पुरस्तात्प्रस्त्रवन्त्युपरिष्टात्सर्वतश्च याः । ताभी
रश्मिमपवित्राभिः श्रद्धां यज्ञमारमे । इति प्रणीताः प्रणीयमाना अनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- को वो युनक्ति स वो युनक्तु । इत्युत्तरेणाऽऽहवनीयमसःस्पृष्टा दर्भेषु सादयित्वा²⁷
दर्भैर्गभिच्छाद्य । संविशन्तां देवीर्विशः पात्राणि देवयज्यायै । इति सपवित्रेण
पाणिना पात्राणि संमृश्य (संमर्शनेऽसंभवतां पात्राणां मन्त्रमार्वतयेत्) । वानस्पत्याऽसि
दक्षाय त्वा । इत्यग्निहोत्रहवणीमादाय वेषाय त्वा, इति शूर्पमादाय प्रत्युष्टः रक्षः
प्रत्युष्टा अरातयः, इत्याहवनीये यार्हपत्ये वा प्रतितप्य²⁸यजमान हविर्निर्वप्यामि,
इत्यामन्त्रयेत् ।

यजमानः- ओश्म् निर्वप इयुच्चैरनुजानीयात् ।

अध्वर्युः- उर्वन्तरिक्षमन्विहि, इति शकटायामिप्रव्रज्य (शकटं त्वपरेण गार्हपत्यं प्रागीपमुदगीषं
वा नद्धयुगं ग्रीहिमद्यवमद्वाऽवस्थितं भवेत् ।) धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति
तं धूर्वयं वयं धूर्वामः । इति दक्षिणामुत्तरां वा युगधुरमभिर्मृश्य त्वं देवानामसि
सन्तितमं पप्रितमं जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतमम् । इत्युत्तरामीषामालम्य जपित्वा

27) प्रणीता अपः "को वोऽयोक्षीत्स वो विमुञ्चतु" इति मन्त्रोच्चारणरूपविमोक्तपर्यन्तम्, आहवनीयम्योत्तरेण
स्थितात्स्थानान्न कम्पयेयुर्न प्रेरयेयुः । (अन्यत्र न नयेयुः) ।

28) प्रवसति यजमाने 'यजमान' इत्यस्य स्थाने 'अग्ने' इत्यग्निमामन्त्रयेत् ।

विष्णुस्त्वाऽक्र॑स्त । इति सव्ये चक्रे दक्षिणं पादमत्याधाय अहु॑तमसि ह॒वि॒र्धानं॑ दृ॒हस्व॑
मा ह्वाः । इति शकटमारुह्य उ॒रु वा॑ताय, इति परीणाहमपच्छाद्य मि॒त्रस्य॑ त्वा
चक्षु॑षा प्रेक्षे मा भेर्मा संवि॑क्त्वा मा त्वा हि॒सिषम् । इति पुरोडाशीयान्प्रेक्ष्य
निरस्तः॑ रक्षो निरस्तोऽघ॑शः । इति यदन्यत्पुरोडाशीयेभ्यस्तन्निरस्याप उपस्पृश्य
ऊर्जाय॑ वः पयो मयि धेहि । इति निरस्तमभिमन्त्र्य चि॒त्तिः सु॒क् । चि॒त्तमा॑ज्यम् ।
वा॒ग्वेदिः॑ । आ॒धीतं॑ ब॒र्हिः । के॒तो अ॒ग्निः । वि॒ज्ञात॑म॒ग्निः । वाक्प॑तिर्हो॒ता ।
मन॑ उप॒वक्ता । प्रा॒णो ह॒विः । सा॒माध्व॑र्युः । इति दशहोतारं व्याख्याय शूर्पे
पवित्रे निधाय तस्मिन्नूर्ध्वं यच्छन्तां पञ्च । इति ब्रहिणां यवानां वा मुष्टिं गृहीत्वा
सुचि॑ मुष्टिमोष्य । यच्छतां पञ्च इति मुष्टिं गृहीत्वा दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑
प्रस॑वेऽश्चिनो-वाहु॑भ्यां पू॒ष्णो ह॑स्ताभ्याम॒ग्नये॑ जु॒ष्टं निर्व॑पामि । इत्यग्निहोत्रहवण्या
त्रिर्यजु॑षा तूष्णीं चतुर्थं प्रथमं निर्वपेत्पवित्रवत्याऽग्निहोत्रहवण्या वा निर्वपेत् ।
अ॒ग्नीषो॑माभ्यां जु॒ष्टं निर्व॑पामि । इत्यग्निहोत्रहवण्या त्रिर्यजु॑षा तूष्णीं चतुर्थं इति
पूर्णमास्यां द्वितीयं निर्वपेत् । निरुषेष्बन्धोष्य

यजमानः- अ॒ग्निः हो॑ता॒रमि॒ह तं हु॒वे दे॒वान्य॒ज्ञिया॑नि॒ह या॒न्हवा॑महे । आ॒यन्तु॑ दे॒वाः
सु॒मन॑स्यमा॒ना विय॑न्तु दे॒वा ह॒विषो॑ मे अ॒स्य । इति हविर्निरूप्यमाणमग्निमन्त्रयेत्
सर्वत्र निर्वपमाणे ।

अध्वर्युः- निरुषेष्बन्धोष्य । यच्छन्तां पञ्च- मुष्टिं गृहीत्वा सुचि॑ मुष्टिमोष्य दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑
प्रस॑वेऽश्चिनोर्वाहु॑भ्यां पू॒ष्णो ह॑स्ताभ्यामिन्द्राय वैमृ॒धाय॑ जु॒ष्टं निर्व॑पामि,
इत्यग्निहोत्रहवण्या त्रिर्यजु॑षा तूष्णीं चतुर्थं इति पौर्णमास्यां तृतीयं निर्वपेत् । निरुषेष्बन्धोष्य
(आपन्नम्बीयस्य यजमानस्यासोम-याजिनः पौर्णमास्यामग्नीषोमीयः पुरोडाशो न विद्यतं ज्ञा
त्वाग्नीषोमीयपुण्ड्राण्यनिर्वापादि सर्वं लुप्यत एव । अन्यदिन्द्रवैमृधतन्त्रमाश्वलायनीयवत् ।
आपस्तम्बीययजमानस्य सोमयाजिनस्तु आश्वलायनीयवदेवाऽऽग्नेयाम्नीषोमीयेन्द्रवैमृधतन्त्रं
कार्यम् । इति पौर्णमास्यां विशेषः)

असोमयाजिनो दर्शे - आश्वलायनीययजमानस्याऽऽपस्तम्बीयस्य च समानमेव । तद्यथा । यच्छन्तां

पञ्च, इति व्रीहीणां यवानां वा मुष्टिं गृहीत्वा मुचि मुष्टिमोष्य देवस्य त्वा सवि॒तुः
 प्र॑सवेऽश्विनो॑र्बाहु॒भ्यां पू॒ष्णो हस्ताभ्यामिन्द्रा॑ग्निभ्यां जुष्टं॑ निर्व॑पामि ।
 इत्यनिहोत्रहवण्या त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं इति द्वितीयं निर्वपेत् ।

अध्वर्युः- इदं दे॒वानाम् । इति निरु॑प्तानभिमृ॒ण्य इ॒दमु॑ नः सह, इत्यवशिष्टानभिमृ॒ण्य स्फा॑त्यै
 त्वा नारा॑त्यै, इति निरु॑प्तानेवाभिमन्त्र्य इ॒दमहं॑ निर्व॑रुणस्य पाशात्, उपनि॒क्रम्य
 (किंचिच्चलित्वा) स्वर॑भिव्य॒ख्यम् । इति प्रा॒ङ्प्रेक्ष्य (प्राङ्-प्राचीं दिशम्)
 सु॒वर॑भिव्ये॒षम्, इति सर्वं वि॒हारमनु॑वीक्ष्य वै॒श्वान॑रं ज्योतिः॑, इत्याहवनीयं वीक्ष्य
 स्वाहा॑ द्यावापृथि॒वीभ्याम् । इति स्कन्ना॑नभिमन्त्र्य दृ॒ःहन्तां॑ दुर्या॑ द्यावापृथि॒व्योः ।
 इति प्रत्यवरोह्य उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्वि॒हि, इत्याहृत्य अ॒दित्या॑स्त्वोप॒स्थे सा॒दयाम्य॑ग्ने
 हव्यः॑ रक्ष॒स्व* । इत्यपरेणाऽऽहवनीयमुपसादयेत् । यदि शकटस्थानीयायाः पात्रायाः
 सकाशान्निर्वपेत्तदैवम् । पात्राया दक्षिणतः रफ्यमुपधाय पात्रायां पुरोडाशीयानोष्य तां
 शकटस्थानस्थामालभ्य अ॒हुत॑मसि हवि॒र्धानं॑ दृ॒ःहस्व॑ मा ह्वाः, इत्यन्ताच्छकट-
 मन्त्राज्जपित्वा (तत्रो॒र वा॒तायेत्यस्य मन्त्रस्य लोपः- शकटमन्त्राभावात् परिणाहस्य च
 शकटाङ्गाभावाच्च) मि॒त्रस्य॑ त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्यार॒भ्याग्ने हव्यः॑ रक्ष॒सेत्यन्तं॑
 कार्यम् ।

यजमानः- क॒स्त्वा यु॒नक्ति॒ स त्वा॑ यु॒नक्तु॑ इति सर्वं विहारमनुवीक्षेत् ।

अध्वर्युः- म॒शूका॒यामग्नि॑होत्रहवण्यामप आनीय दे॒वो वः॑ स॒वितो॑त्पु॒नातु॑-इति पूर्ववत्त्रिरूप्य
 आपो॑देवीरग्रेपु॒वो अग्रे॑गु॒वोऽग्रं॑ इ॒मं य॒ज्ञं न॑यताग्रे॒ य॒ज्ञप॑तिं धत्त यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत
 वृ॒त्रतू॑र्यै॒ यूयमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्रतू॑र्यै प्रो॒क्षिताः॑ स्थ । इत्यभिमन्त्र्य ब्रह्मन्
 प्रो॒क्षिष्या॑मि, इति ब्रह्माणमामन्त्रयेत् ।

आश्वलायनब्रह्मा- भूर्भुवः॑ स्ववृहस्पतिप्रसूतः । इति जपित्वा ॐ ३ प्रोक्ष, इत्यतिसृजेत् ।

आपत्तम्बब्रह्मा- प्रोक्ष यज्ञं दे॒वता॑ वर्धय त्वं नाकस्य पृ॒ष्ठे यज॑मानो अस्तु । सप्त॒ऋषीणां॑

29) अदित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्यग्ने हव्यः रक्षस्वाग्नीषोमौ हव्यः रक्षेयामिन्द्रं वैमृधु हव्यः रक्षस्व, इति पौर्णमास्यां
 विशेषः । अदित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्यग्ने हव्यः रक्षस्वेन्द्राग्नी हव्यः रक्षेयाम् । इति दशं विशेषः ।

सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेयं यज्ञं यजमानं च धेहि । इत्युपांशु जपमुक्त्वोच्चैः- ॐ ३
प्रोक्ष, इत्यध्वर्युमनुजानीयात् ।

अध्वर्युः- देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये वो जुष्टं
प्रोक्षामि^{३०}, इति सकृन्मन्त्रेण द्विस्तूष्णीं हविः प्रोक्ष्य पर्यावर्त्य (स्वात्मानं दक्षिणमावर्त्य)
पात्राण्युत्तानानि कृत्वा शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै, इति सपवित्रेण पाणिना
सकृन्मन्त्रेण द्विस्तूष्णीं पात्राणि प्रोक्ष्य प्रोक्षणीशेषमग्रेण गार्हपत्यं निधाय । देवस्य
त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे, इति कृष्णाजिनमादाय
अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातयः । इत्युत्करे कृष्णाजिनमूर्ध्वग्रीवं बहिष्ठाद्विशसनं
त्रिरवधूय^{३१} अदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वैतु इत्युत्तरेण गार्हपत्यमुत्करदेशे
वा कृष्णाजिनं प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तीर्य पुरस्तात्प्रतीची^{३२} भसदमुपसमस्यानुत्सज-
न्कृष्णाजिनम् । अधिषवणमसि वानस्पत्यं प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वैतु । इति
तस्मिन्नुलूखलमधिवर्त्य (अधिवर्त्य-प्रतिष्ठाप्य) अनुत्सृजन्नुलूखलम् । अग्नेस्तनूरसि
वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णामि इति । तस्मिन्नुलूखले त्रियंजुपा तूष्णीं
चतुर्थः हविरोप्य अद्रिरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो हव्यः सुशमिं शमिष्व ।
इति मुसलमादाय - हविष्कृदेऽहि इति त्रिरुक्त्वा हविष्कृतमाह्वयेत्

हविष्कृत्- अव रक्षो दिवः सपलं वध्यासम् । इति ग्रीह्या^{३३} नवहन्त्यात् । उच्चैः स^{३४} माहन्तवै,
इत्यग्नीधे मंप्रेषं कुर्यात् ।

- 30) देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये वो जुष्टं प्रोक्षामि^{३०} इति पाणिना दक्षिणमावर्त्य (स्वात्मानं दक्षिणमावर्त्य) पात्राण्युत्तानानि कृत्वा शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै, इति सपवित्रेण पाणिना सकृन्मन्त्रेण द्विस्तूष्णीं पात्राणि प्रोक्ष्य प्रोक्षणीशेषमग्रेण गार्हपत्यं निधाय । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे, इति कृष्णाजिनमादाय अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातयः । इत्युत्करे कृष्णाजिनमूर्ध्वग्रीवं बहिष्ठाद्विशसनं त्रिरवधूय^{३१} अदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वैतु इत्युत्तरेण गार्हपत्यमुत्करदेशे वा कृष्णाजिनं प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तीर्य पुरस्तात्प्रतीची^{३२} भसदमुपसमस्यानुत्सृजन्नुलूखलम् । अग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णामि इति । तस्मिन्नुलूखले त्रियंजुपा तूष्णीं चतुर्थः हविरोप्य अद्रिरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो हव्यः सुशमिं शमिष्व । इति मुसलमादाय - हविष्कृदेऽहि इति त्रिरुक्त्वा हविष्कृतमाह्वयेत्
- 31) यथाऽवधूयमानस्य बहिः पृष्ठभागे भवत्यन्तर्लोमभागस्तथेत्यर्थः ।
- 32) भसदमुपसमस्य - भसत्कटिप्रदेशः । उपसमस्य द्विगुणीकृत्य कटिप्रदेशं पुरस्ताद्भागोनाधस्तात्प्रतीचीं गमयित्वाऽन्तरप्रदेशेन सह द्विगुणितां कृत्वेत्यर्थः ।
- 33) समाहन्तवै - इत्यत्र "कृत्यार्थे तवैवेत्यन्तः" इति पाणिनिमन्त्रेण कृत्यार्थे तवैवेत्यर्थः । समाहन्तवै समाहन्तव्यं नाडनीयमित्यर्थः ।
- 34) अनालम्भुकान्नादिना पत्न्यामविद्यमानायां मत्यां कर्मयकान्तां परिकर्मिणं मंप्रेष्यन् । ततः स एवावहन्त्यात् ।

अग्नीत्- देवस्य त्वा सवि॒तुः प्र॒सवेऽश्विनो॒र्वाह॒भ्यां पू॒ष्णो हस्ताभ्यामा॒देदे । इति शय्यामादाय
इष॒मा व॒दोर्ज॒मा व॒द द्युम॑द्व॒दत व॒यः स॒ंघातं॑ जैष्म । इति दृषदुपले समाहनन्दिर्द्विषदि
सकृदुपलायां त्रिः संचारयन्नवकृत्वः संपादयेत् । यत्र पर्यायसमाप्तिस्तत्रोपक्रमः ।
त्रिरावृत्तिर्मन्त्रस्य ।

अध्वर्युः- वर्ष॑वृ॒द्धम॒सि, इत्युलूखलस्य पुरस्तादुत्तरतो वा शूर्पमुपहत्य वर्ष॑वृ॒द्धाः स्थ -
इत्यवहतान्पुरोडाशीयानभिमन्त्र्य प्रति॑ त्वा वर्ष॑वृ॒द्धं वे॒त्तु, इति पुरोडाशीयाञ्छूर्पं
उदोष्य परा॑पू॒तः रक्षः॑ परा॑पू॒ता अ॒रा॒तयः॑- इत्युत्करे शूर्पेण तुषान्नोह्य प्रविद्धः
रक्षः परा॑ध्मा॒ता अ॒मि॒त्राः, इति तुषन्प्रस्कन्दतोऽनुमन्त्र्य मध्ये पुरोडाशकपाले
तुषानोष्य रक्ष॑सां भा॒गोऽसि॑, इत्यधस्तात्कृष्णाजिनस्योत्तरमपरमवान्तरदेशं वाऽऽवपेत् ।

यजमानः- रक्षो॑भ्य इदं न मम, इति त्यागमुक्त्वाऽप उपरूपृशेत् ।

अध्वर्युः- अ॒द्भिः क॒पालः स॒ंस्पर्शं॑ प्र॒जातं॑ नि॒धाय॑प उप॒स्पृश्य॑ वा॒युर्वो॑ वि॒विन॑क्तु, इति
सतुपवितुपानृथकृत्य दे॒वो वः॑ स॒वि॒ता हि॒र॒ण्य॒पाणिः॑ प्रति॑गृह्णा॒तु इति॑ पात्र्यां
तण्डुलान्प्रस्कन्द्य अदध्वेन वश्चक्षुषाऽवपश्यामि रा॒य॒स्योपा॑य व॒र्च॒से सु॒प्र॒जा॒स्त्वाय॑
चक्षु॑षो गोपी॒थायाऽऽशि॑षमाशा॒से । इत्यवेक्ष्य तण्डुलानादाय तृष्णीमुलखले न्युष्य
त्रि॒फ॒ली क॒र्त॒वै, इति॑ प॒त्नीः संप्रे॑ष्येत् ।

पत्नीं- दे॒वेभ्यः॑ शु॒न्ध्यध्व॑म्, दे॒वेभ्यः॑ शु॒न्ध्यध्व॑म्, दे॒वेभ्यः॑ शु॒म्भध्व॑म् । इति मन्त्रत्रयान्ते
सुफलीकृतान्कुर्यात्तृष्णीं वा । फलीकरणं, नामकणापाकरणार्थस्तण्डुलावघातः ।

अध्वर्युः- प॒त्नीक॑रणं प्र॒जातं॑ नि॒धाय॑ तण्डुलान्प्रक्षाल्य त्रि॒फ॒लीक्रि॑यमा॒णानां॑ यो न्य॒ङ्गो
अ॒व॒शिष्य॑ते । रक्ष॑सां भा॒ग॒धे॒य॒माप॑स्तत्प्रव॒हता॑दि॒तः । इति प्र॒क्षाऽऽल॑नोदकं
त्रि॒र्नि॒नीया॑प उप॒स्पृशेत्॑ ।

यजमानः- रक्षो॑भ्य इदं न मम, इति त्यागं कृत्वाऽप उपस्पृशेत् ।

35) लोकमिदपात्रेण तण्डुलान्प्रक्षाल्य निनयनं यस्मात्कस्माच्चिदपि पात्रात्कार्यम् । मांप्रदायिकान्नु
प्राशिन्नहृणेतोलुखलेन वा प्रक्षालनोदकं निनयन्ति ।

अध्वर्युः-

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे । इति
कृष्णाजिनमादाय अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातयः । इत्युत्करे कृष्णाजिनमूर्ध्वग्रीवं
वहिष्ठाद्विशसनं त्रिरवधूय अदित्यास्त्वंगसि प्रति त्वा पृथिवीं वेत्तु, इत्युत्तरेण
गार्हपत्यमुत्करदेशे वा कृष्णाजिनं प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तीर्य पुरस्तात्प्रतीचीं
भसदमुपसमस्यानुत्सृजन्कृष्णाजिनम् । दिवस्क्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वंगेत्तु ।
इति कृष्णाजिन उदीचीनकुम्भ्याः शम्यां निधाय शम्यामनुत्सृजन् धिषणाऽसि पर्वत्या
प्रति त्वा दिवः स्क्भनिरवेत्तु । इति शम्यायां दृषदमत्याधाय दृषदमनुत्सृजन्
धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिवेत्तु । इति दृषद्युपलामत्याधाय । अश्वः
स्थ मधुमन्तः, इति तण्डुलानभिमन्त्र्य देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां
पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टमधिवपामि³⁶ धान्यमसि धिनुहि देवान् । इति
यावन्तस्तण्डुलाः सकृत्पेपुं शक्यन्ते तावन्तस्तण्डुलान्दृषदि त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थमध्युप ।
प्राणाय त्वा, इति प्राचीमुपलां (प्रापय्य) अपानाय त्वा, इति प्रतिचीमुपलां प्रोहत्य
व्यानाय त्वा, मध्यदेशे व्यवधार्य प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा, इति
संततं प्रोह्य दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धाम्, इति प्राचीमन्ततोऽनुप्रोह्य देवो वः
सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णातु । इति कृष्णाजिने पिष्टानि प्रस्कन्ध अदव्येन
वश्चक्षुषाऽवेक्षे, इत्यवेक्ष्य असंवपन्ती पिष्पाणूनि कुरुतात्, इत्यवशिष्टतण्डुलार्थं
पत्या दाम्या वा प्रेपं कुर्यात् । पत्नी ऽदामी वा- पिष्टानि चूर्णानि कुर्यात् ।

अध्वर्युः-

पिष्टलपं प्रजातं निधाय आहवनीये गार्हपत्ये वा हवींषिथपयति धृष्टिरसि ब्रह्म
यच्छ । इत्युपवेपमादाय रक्षसः पाणिं दहाहिरसि बुध्यः, इत्युपवेपमभिमन्त्र्य

36) देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टमधिवपाम्यग्नीषोमाभ्यां जुष्टमधिवपामीन्द्राय
बेमृधाय जुष्टमधिवपामि धान्यमसि धिनुहि देवान् इति पौर्णमाग्यां विशेषः ।

दर्शं तु-देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टमधिवपामीन्द्राग्निभ्यां जुष्टमधिवपामि
धान्यमसि धिनुहि देवान् । इति विशेषः ।

37) दासी- वेतनमगृहीत्वा द्विजशुभ्रैव धर्म इति मन्यमाना शूद्रजातीया कुलपरम्पराया द्विजशुभ्रपार्थ द्विजगृहे
न्यिता दासीन्युच्यते ।

अपाग्नेऽग्निमामादे जहि, इत्याहवनीयात्प्रत्यज्चावङ्गारौ निर्वत्य निष्कव्यादः सेध,
 इति तयोरन्यतरमुत्तरमपरमवान्तरदेशं निरस्थाप उपस्पृश्य आ देवयजं वह- इति
 दक्षिणमवस्थाप्य ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वाऽऽयुर्दृष्ट्वा प्रजां दृष्ट्वा सजातानस्मै
 यजमानाय पर्यूह । इति तस्मिन्ङ्गारे मध्यमं पुरोडाशकपालमुपधाय निर्दग्धः
 रक्षो निर्दग्धा अरातयः, इति कपालेऽङ्गारमत्याधाय धर्ममस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वा
 प्राणंदृष्ट्वापानं दृष्ट्वा सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह । इति मध्यमस्य
 पुरस्ताद्वितीयम् । धरुणमसि दिवं दृष्ट्वा चक्षुर्दृष्ट्वा श्रोत्रं दृष्ट्वा सजातानस्मै
 यजमानाय पर्यूह तस्माद्वितीया-त्युरस्तात्तृतीयम् । चिदसि विश्वासु दिक्षु सीद,
 इति मध्यमस्य दक्षिणतश्चतुर्थम् । परिचिदसि विश्वासु दिक्षु सीद, मध्यमस्योत्तरतः
 पञ्चमम् । मरुताः शर्धोऽसि मध्यमस्य पश्चात्पष्ठम् । घर्मासि दिशो दृष्ट्वा
 योनिं दृष्ट्वा प्रजां दृष्ट्वा सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह, इति दक्षिणस्य पुरस्तात्सप्तमम् ।
 चितः स्य प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह, इत्युत्तरस्य
 पुरस्तादष्टमम् । एवमष्टौ कपालान्युपधाय³⁸ (अमावास्यायां एता आचरन्ति- इत्यादि
 संक्षालनन्तियनान्तं प्रातर्दोहकर्म कृत्वा तत्रेदमनुसंधातव्यं यच्छाखापवित्रनिधानं तदुदगग्रं
 कार्यमिति ।) भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वम्, इति वेदेन कपालेज्ज्वारानध्युह्य³⁹
 मदन्तीरधिस्थित्य प्रक्षालितायां निष्टमोपवातायां पवित्रवत्यां पक्त्र्याम् । देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसवैःश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टः संवपामि⁴⁰ ।
 इति कृष्णाजिनात्पिटानि त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं समोष्य वाचं नियम्य देवो वः

38) पौर्णमास्याम्- अपाग्नेऽग्निमामादे जहीत्याद्यङ्गारनिर्वर्तनादिविधिताऽऽनेयवदन्तीपोमीयस्याष्टौ कपालान्युपधाय,
 नेक्रत्यां वायव्यामैशान्यां चितः स्वोर्ध्वचितः, अनेन मन्त्रेणैकैकं कपालं यथायोगमुपदध्यात् । एवमेवेन्द्रवेमृधस्यापि
 ज्ञेयम् । दशै एन्द्रामस्यायेवमेव कपालोपधानम् । पौर्णमास्याम्- एता आचरन्ति, इत्यादिदोहनविधिर्नास्ति ।
 मानायाभावात् । अमावास्यायाम्- असोमयाजिनोऽपि नास्ति । सानायाभावात् ।

39) पौर्णमास्याममावास्यायां च भृगूणामिति मन्त्रः प्रतिकपालयोगमावर्तयेत् ।

40) देवस्य त्वा सवितुः प्रसवैःश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टः संवपाम्यग्नीपोमाभ्यां जुष्टः संवपामीन्द्राय
 वेमृधाय जुष्टः संवपामि । इति पौर्णमास्याम् । दशै तु-देवस्य त्वा सवितुः प्रसवैःश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यामग्नये जुष्टः संवपामीन्द्राग्निभ्यां जुष्टः संवपामि । इति विशेषः ।

सवितात्पुनातु. इति पिष्टानि प्रथममुत्पूय अच्छिद्रेण पवित्रेण, इति पिष्टानि
द्वितीयमुत्पूय वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः, इति पिष्टानि तृतीयमुत्पूय प्रणीताभिः संयुत्य
सुवेण प्रणीताभ्य आदाय वेदेनोपयम्य समापो अद्भिरगमत समोषधयो रसेन सः
रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वम्। इति पिष्टेष्वानीय अद्भ्यः परि
प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वम्, इति तप्ताभिरद्भिरनुपरिप्लाव्य जनयत्यै त्वा
संयौमि, इति मेषणेन संयुत्य मखस्य शिरोऽसि, इति पिण्डं कृत्वा⁴¹ अतुङ्गमनपूपाकृतिं
कूर्मस्येव प्रतिकृतिमश्वशफमात्रं पुरोडाशं कृत्वा ⁴²इदमहः सेनाया अभीत्वयै
मुखमपोहामि, इति वेदेन कपालेभ्योऽङ्गारानपोह्य ⁴³घर्मोऽसि विश्वायुः, इत्याग्नेयं
पुरोडाशमष्टासु कपालेष्वधिश्रित्याङ्गुलीः प्रक्षाल्य ⁴⁴उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथताम्,
इति पुरोडाषं प्रथयन्सर्वाणि कपालानि प्रथयित्वाऽङ्गुलीः प्रक्षाल्य ⁴⁵त्वचं गृष्णीष्व,
इत्यग्निः, ष्वक्षणीकृत्याङ्गुलीः प्रक्षाल्य ⁴⁶मायंदोहकुम्भीमानीय अन्तरितः रक्षोऽन्तरिता
अरातयः, इति सर्वाणि हवींषि त्रिः पर्यग्निं कृत्वा तदत्मुकं निरस्याप उपस्पृश्य
पुनरुत्मुकानि गृहीत्वा ⁴⁷देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षिष्ठे अधिनाके, इत्युत्मुकैः
परितप्य ⁴⁸अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागग्ने हव्यः रक्षस्व, इति
दर्भैर्ज्वलद्भिर्मृणादिभिर्वाऽभिज्वात्य अविदहन्तः श्रपयत, इत्याग्नीध्रं संप्रेष्य वाचं
विमृजेत ।

- 41) पोर्णमास्याम् - पिण्डकरणान्तरम् - यथाभागं व्यावर्तयाम् । इत्याग्नेयं विभज्य । यथाभागं व्यावर्तयाम् ।
इत्यपोमीयेन्द्रवैमृधो विभजेत् । ततः इदमग्नीषोमयोः- इदमिन्द्रस्य वैमृधस्य, इत्यन्तयोरेव निर्देशपूर्वकाभिर्मर्शो
नाऽऽग्नेयस्य निर्देशाभिमर्श इति । दर्शे तु-यथाभागं व्यावर्तयाम्, इति विभज्य समो पिण्डो कृत्वेति
सूत्राद्यथा प्रतिदेवतं समं विभजनं स्यात्तथा विभागकरणमिति गम्यते । ततः, इदमग्नेः, इदमिन्द्राग्न्योः,
इत्यभिर्मृशेत्, इति विशेषः ।
- 42) इदमहः सेनाया अभीत्वयै मुखमपोहामि, इति मन्त्रं प्रतिकपालयोगमुक्त्वाऽङ्गारानपोहेत् ।
- 43) घर्मोऽसि विश्वायुः, इत्या, ग्नेयवत्यतिपुरोडाशं मन्त्रमावर्तयेत् ।
- 44) उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथताम्, इति प्रतिपुरोडाशप्रथनमावृत्तिः कार्या ।
- 45) त्वचं गृष्णीष्व, इति प्रतिपुरोडाशमावर्तयेत् ।
- 46) पोर्णमास्यां मायंदोहकुम्भीनयनं नास्ति । मानायाभावात् । असोमयाजिनोऽमावास्यायां च नास्ति ।
- 47) देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षिष्ठे अधिनाके, इति पग्निपनमन्त्रं प्रतिपुरोडाशमावर्तयेत् ।
- 48) अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागग्ने हव्यः रक्षस्व, इत्यभिज्वलनमन्त्रं प्रतिपुरोडाशमावर्तयेत् ।

आग्नीध्रः- हवीःषि सुशृतानि कुर्यात् ।

अध्वर्युः- सं ॥ब्रह्मणा पृच्यस्व, इति वेदेन पुरोडाशे साङ्गारं भस्माध्यूह्य, अङ्गुलिप्रक्षालनं पात्रीनिर्णोजनं चोत्सुकेनाभितथैकीकृत्य स्प्येनान्तर्वेदि तिस्रो लेखाः प्राचीरुदीचीर्वा लिखित्वा तास्वसः स्यन्दयन्निर्निनयेत्तदेवम् । एकताय स्वाहा, द्विताय स्वाहा, त्रिताय स्वाहा, इत्येतैः प्रतिमन्त्रं प्रत्यगपवर्गमुदकं निनयेत् ।

यजमानः- एकतायेदं न मम, द्वितायेदं न मम, त्रितायेदं न मम, इति प्रतिमन्त्रं त्यागं कुर्यात् ।

अथवेदिकरणम्

अध्वर्युः- देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे । इति स्प्यमादाय इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा वायुरसि तिग्मतेजाः । इत्यभिमन्त्र्य हरस्ते मा प्रतिगाम् इति दर्भेण सुववत्संमृज्य दर्भमुत्करे निरस्याप उपस्पृश्यापरेणाऽऽहवनीयम् एकं द्वे त्रीणि चत्वारि, इति स्प्यकृतेन मानेन यजमानमात्री प्रागपवर्गा वेदिं कृत्वा वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीः सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि । गर्भं विभर्ति भुवनेष्वन्तस्ततो यज्ञो जायते विश्वदानिः । इति पुरस्तात्स्तम्बयजुष उपरिष्टाद्वा वेदेन वेदिं त्रिः संमृज्यात् ।

यजमानः- चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशा घृतप्रनीका भुवनस्य मध्ये । ममृज्यमाना महते सौभगाय मह्यं धुक्व यजमानाय कामान् । इति वेदिः संमृज्यमानामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- पृथिव्यै वर्मासि, इति वेदेः पूर्वार्धे वितृतीयदेश उदगग्रं प्रागग्रं वा दर्भं निधाय पृथिवि देवयजन्त्योपध्यास्ते मूलं मा हिंसिषम् । इति रप्येन तृणं प्रहृत्याप उपस्पृश्य अपहतो ररुः पृथिव्यै, इति स्प्येन सतृणान्पाःसूनपादाय ब्रजं गच्छ

49) सं ब्रह्मणा पृच्यस्व, इति भस्माध्यूहनमन्त्रं प्रतिपुरोडाशामावर्तयेत्, इति ।

50) उपरिष्टान्नाम स्तम्बयजुषो हरणादुपरिष्टात्बनिप्रत्यवेक्षणत्वात्प्राग्वेदेन वेदिं त्रिः संमृज्यात् ।

गोस्थानम्, इति हरेत् ।

यजमानः- यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः । यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनत्ति । इति स्तम्बयजुर्हियमाणमनुमन्त्रयेत् (स्तम्बयजुः-सतृणाः पांसवः ।)

अध्वर्युः- वर्षतु ते द्यौः, इति वेदिं यजमानं वा प्रत्यवेक्ष्य वधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्माद्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक् । इत्युत्कारे स्तम्बयजुर्निवपेत् ।

आग्नीध्रः- अररुस्ते दिवं मा स्कान्, इत्युत्कारे न्युमं स्तम्बयजुरूपयज्जलिना गृह्णीयात् ।

यजमानः- इदं तस्मै हर्म्यं करोमि यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम् । मेधावी दिक्षु मनसा तपस्येन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु । इत्युत्करमभिगृह्यमाणमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- अपाररुम देवयजनं पृथिव्याः, इति द्वितीयं प्रहृत्याप उपस्पृश्य अपहतोऽररुः पृथिव्यै देवयजन्यै, इति स्म्येन सतृणान्पांसूनपादाय व्रजं गच्छ गोस्थानम् । इति हरेत् ।

यजमानः- यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः । यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनत्ति । इति स्तम्बयजुर्हियमाणमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- वर्षतु ते द्यौः, इति वेदिं यजमानं वा प्रत्यवेक्ष्य वधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्माद्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक् । इत्युत्कारे स्तम्बयजुर्निवपेत् ।

आग्नीध्रः- अववाडः रक्षः, इत्युत्कारे द्वितीयं न्युमं स्तम्बयजुरूपयज्जलिना गृह्णीयात् ।

यजमानः- इदं तस्मै हर्म्यं करोमि यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम् । मेधावी दिक्षु मनसा

51) उत्कारे नाम- वेदिप्रदेशादुत्तरतः पुरस्ताद्द्वितीयदेशे द्विपदेऽपरिमिते वा प्रदेशे न्युमं स्तम्बयजुः स देश उत्कारः ।

तपस्यन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु । इत्युत्करमभिगृह्यमाणमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- अररुर्द्या मा पसत्, इति स्फ्येन तृतीयं प्रहृत्याप उपस्पृश्य अपहृतोऽररुः पृथिव्या
अदेवयजनः । इति स्फोत सतृणान्पाऽसनपादाय व्रजं गच्छ गोस्थानम् इति
हरेत् ।

यजमानः- यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः । यः श्रुतेन
हृदयेनेष्णता च तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्मि । इति स्तम्बयजुर्हियमाणमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- वर्षतु ते द्यौः, इति वेदिं यजमानं वा प्रत्यवेक्ष्य वधान देव सवितः परमस्यां
परावर्ति शतेन पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौक् । इत्युत्करे
स्तम्बयजुर्निवपेत् ।

आग्नीध्रः- अववाढोऽघशंसः, इत्युत्करे तृतीयं न्युप्तं स्तम्बयजुरुपर्यञ्जलिना गृह्णीयात् ।

यजमानः- इदं तस्मै हर्म्यं करोमि यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम् । मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्यन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु । इत्युत्करमभिगृह्यमाणमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- तूष्णीं चतुर्थं छित्त्वाऽप उपस्पृश्य तूष्णीं स्फ्येन दर्भशेषेण सह सतृणान्पाऽसूनपादाय
तूष्णीं हत्वा । तूष्णीं वेदिं यजमानं वा प्रत्यवेक्ष्य तूष्णीमुत्करे निवपेत् ।

यजमानः- यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः । यः श्रुतेन
हृदयेनेष्णता च तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्मि । इति स्तम्बयजुस्तूष्णीं
हियमाणमनुमन्त्रयेत् ।

आग्नीध्रः- अववाढा यातु धानाः । इत्युत्करे तृतीयं न्युप्तं स्तम्बयजुरुपर्यञ्जलिना गृह्णीयात् ।

यजमानः- इदं तस्मै हर्म्यं करोमि यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम् । मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्यन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु, इत्युत्करमभिगृह्यमाणमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- द्रप्सस्ते द्यां मा स्कान्, इति खनिं प्रत्यवेक्ष्य (खनिः-यतः पांसव उपात्ताः स प्रदेशः)

52) स्तम्बयजुषस्तूष्णीं हरणोऽपि योमा हृदा, इति मन्त्रेण यजमानेनानुमन्त्रणमवश्यं कार्यम् ।
स्तम्बयजुर्हियमाणमित्यविशेषवचनात् ।

वसवस्त्वा परिगृह्यन्तु गायत्रेण छन्दसा, इति स्थयेन दक्षिणतो दक्षिणश्रोणिमारभ्य दक्षिणांसपर्यन्तं वेदेः स्वीकारचिह्नीभूतां रेखां कृत्वा ५३ रुद्रास्त्वा परिगृह्यन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा, इति स्थयेन पश्चादक्षिणश्रोणिमारभ्योत्तरश्रोणिपर्यन्तं वेदेः स्वीकारचिह्नीभूतां रेखां कृत्वा । आदित्यास्त्वां परिगृह्यन्तु जागेतेन छन्दसा, इति स्थयेनोत्तरत उत्तरश्रोणिमारभ्योत्तरांसुपर्यन्तं वेदेः स्वीकारचिह्नीभूतां रेखां कुर्यात् ।

यजमानः- यज्ञस्य त्वा प्रमयाऽभिमया प्रतिमयोन्मया परिगृह्णामि, इति वेदिं परिगृह्यमाणामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- अपारुसम देवयजनं पृथिव्या अदेवयजनो जहि इति स्फेन वेदि भूमेरुपरितनां मृदमुध्न्यात्

यजमानः- यदुध्नन्तो जिहिऽसिम पृथिवीमोषधीरपः । अध्वर्यवः स्फयकृतः स्फ्येनान्तरिक्षं मोरु पातु तस्मात् । यदुध्नन्तो जिहिऽसिम क्रूरमस्या वोदिं चक्रमा मनसा देवयन्तः । मा तेन हेड उपगाम भूम्याः शिवा नो विश्वैर्भुवनेभिरस्तु, इत्युध्न्यमानामनुमन्त्रयेत् ।

आग्नीध्रः- अध्वर्युणा वेदिभूमेरुपरितनीमुध्नुतां मृदमुत्करे त्रिनिवपेत् ।

अध्वर्युः- इमां नराः कृणुत वेदिमेत देवेभ्यो जुष्टामदित्या उपस्थे । इमां देवा अजुषन्त विश्वे रायस्योपा यजमानं विशन्तु । इत्याग्नीध्राय संप्रेषं कुर्यात् ।

आग्नीध्रः- देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्ति वेधसः । इति द्व्यङ्गुलसंमितां (द्व्यङ्गुलादिविकल्पसंमितां वा) पुरीषवतीं खात्वाऽप उपस्पृश्य वेदिं दक्षिणतो वर्षीयसीं प्राक्प्रवणां प्रागुदक्प्रवणां वा कृत्वा प्राञ्चौ वेद्यंसावुन्नीय तथा प्रतीच्यौश्रोणी उन्नीय पुरस्तात्तनीयसी कृत्वा तथा च पश्चात्प्रथीयसीं कृत्वा मध्ये संनततरां कुर्यात् ।

यजमानः- भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोप ततो देवी वर्धयते पयाऽसि । यज्ञिया यज्ञं वि

53) अत्रोदकस्पर्शनं विद्रागो विकल्पयन्ति तद्रीतिश्चैव-

रौद्रराक्षसेनैकृतपैतृकच्छेदनभेदननिरसनात्माभिमर्शनानि च कृत्वाऽप उपस्पृशेत् । 3.19। इतिपरिभाषामूत्रद्रोद्रे कर्मणि कृतेऽपामुपस्पर्शनं प्राप्तं, तच्च रौद्रराक्षसेत्यत्र भीमांसागीत्याऽऽग्नेयमितिवदेकदेवतासंबन्धित्वा- वगमाद्रुद्रास्त्वा परिगृह्यन्त्विति बहुरुद्रसंबन्धे न अपामुपस्पर्शनम् । निमित्तं संख्याया अविवक्षितत्वादुदकस्पर्शनं कार्यमित्यन्ये हविः क्षायतीतिवत् ।

च यन्ति शं चौषधीराप इह शक्वरीश्च । इति वेदिं क्रियमाणामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- ब्रह्मन्नुत्तरं परिग्राहं परिग्रहीष्यामि, इति ब्रह्माणमामन्त्रयेत् ।

आश्वलायनब्रह्मा- भूर्भुवःस्वर्वहस्पतिप्रसूतः, इति जपित्वा । ॐ ३ परिगृहाण, इत्यतिसृजेत् ।

आपस्तम्बब्रह्मा- वृहस्पते पगिगृहाण वेदिः स्वगावो देवाः सदनानि सन्तु । तस्यां बर्हिः प्रथताः साध्वन्तर्हिः स्वा नः पृथिवी देव्यस्तु, देवता वर्धय त्वं नाकस्य पृष्ठे यजमानो अस्तु । सप्तर्षीणाः सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धेहि । इत्युपांशु जपमुक्त्वोच्चैः, ॐ ३ म्, परिगृहाण, इत्यनुजानीयात् ।

अध्वर्युः- ऋतमसि, इति दक्षिणतः पूर्वोक्तप्रकारेण रेखां कृत्वा ऋतसदनमसि, इति पञ्चात्पूर्वोक्तप्रकारेण रेखां कृत्वा ऋतश्रीरसि, इत्युत्तरतः पूर्वोक्तप्रकारेण रेखां कुर्यात् ।

यजमानः- यज्ञस्य त्वा प्रमयाऽभिमया प्रतिमयोन्मया परिगृह्णामि इति वेदिं परिगृह्यमाणामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- धा असि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्या विसृपो विरणिन्, इति स्म्येन वेदिं प्रत्यगपवर्गा योयुष्य^{५४} उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयन् चन्द्रमसि स्वधाभिस्तां धीरासी अनुदृश्य यजन्ते, इति वेदिमनुवीक्ष्य पश्चार्धे वेदेर्वितृतीयदेशे रफ्यं तिर्यञ्चः स्तब्धा प्रोक्षणीरासादये ध्मावर्हिरुपसादय, सुवं च सुचश्च संमृड्ढि पत्नीः संनह्याऽऽज्येनोदेऽहि । इत्याग्नीध्राय संप्रेषं कुर्यात् ।

आग्नीध्रः- प्रोक्षणीर्गभिपूर्य, उदञ्चः स्म्यमपोह्य, दक्षिणेन रफ्यमसःस्पृष्टा उपनिनीय ऋतसधः स्थ, इति यजमानस्य द्वेष् (पापं) मनसा ध्यायन् स्म्यस्य वर्त्मनि प्रोक्षणीरासादयेत् । (अत्र ऋतमधः स्थ पापध्य इति याज्ञिककल्पाः)

यजमानः- ईडऽन्यक्र तूरहमपो देवीरुपवृवे दिवा नक्तं च सस्रुपीरपस्वरीः । इति प्रोक्षणांगामाद्यमाना अनुमन्त्रयेत् ।

आग्नीध्रः- शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विपतो वधः । इति द्वेष् (पाप्मानं) मनसा ध्यायन्पुरस्तात्प्रत्यंच्यमुत्करं स्म्य मुदस्य हस्तावबनिज्य स्म्यस्याग्रमप्रतिमृशन् स्म्यं प्रक्षत्योत्तरेणऽऽहवनीयं प्रागग्रं दक्षिणमिध्ममुत्तरं वर्हिरुपसादयेत् ।

54) योयुष्य-निम्नोन्नतममीकरणाद्यं विधट्य

यजमानः- ऊर्णामृदु मथमानस्योन देवेभ्यो जुष्टः सटनाय वहिः। सुवर्गे लोके यजमानः
हि धेहि मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन् । इति वहिरासाद्यमानमनुमन्त्रयेत् ।

आग्निघ्नः- घृताचिरेताग्निर्वो ह्ययति देवयज्यायै, इति ससुवप्राशिन्नाः स्तुच आदाय प्रत्युष्टः
रक्षः प्रत्युष्टा अरातयः, इत्याहवनीये गार्हपत्ये वा प्रतितय, अनिशिताः स्थ
सपत्नक्षयणीः, इति तसाः सप्राशिन्नाः स्तुचोऽभिमन्त्र्य विभक्तैरविभक्तैर्वा वेदाग्नैः
- गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा सपत्नसाह २ संमार्जिम् । इति प्राचीनमुदीचीनं
वोत्तानं स्तुचं वेदग्नैरन्तरतोऽभ्याकारं सर्वतो-बिलमभिसमाहारं वेदाग्रमूलैर्दण्डं च संमृज्य
- उत्तगतो निधाय । वाचं प्राणं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाही २ संमार्जिम् ।
इति प्राचीनमुदीचीनं वोत्तानं जुह्वं वेदाग्नैरन्तरतोऽभ्याकारं प्राचीं वेदाग्रमध्यैर्वाह्यतः
प्रतीचीं वेदाग्रमूलैर्दण्डं च संमृज्य - तदुत्तरतो निधाय । चक्षुः श्रोत्रं मा निर्मृक्षं
वाजिनीं त्वा सपत्नसाही २ संमार्जिम् । इत्युदीचीमेवोत्तानामुपभृतं वेदाग्राग्नैरन्तरतोऽ
भ्याकारं प्रतीचीं वेदाग्रमध्यैर्वाह्यतः प्राचीं वेदाग्रमूलैर्दण्डं च संमृज्य तस्मादुत्तरतो निधाय
प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं वाजीनीं त्वा सपत्नसाही २ संमार्जिम् । इति सुववदधुवां
संमृज्य तस्मादुत्तरतो निधाय रूपं वर्णं पशूनां मा निर्मृक्षं वाजि त्वा सपत्नसाह २
संमार्जिम् । इति सुववत्प्राशिन्नाहरणं संमृज्य तूष्णीं वा सुववदेव संमार्ज्याऽऽ प्रयोगसमाप्तेः
संमृष्टपात्राणि असंमृष्टपात्रैर्न संस्पर्शयेत् । अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामि ।
इति पुनः प्रतितय प्रोक्षयाग्रेणोत्करं जघनेन वा दर्भेण मादयित्वा सुक्संमार्जानान्यद्भिः
मसृष्ट्य दिवः शिल्पमवततं पृथिव्याः कुक्षिः श्रितम् । तेन वय २ सहस्रवत्स्थेन
सपत्नं नाशयामसि स्वाहा । इति यस्मिन्नग्नौ प्रतितपनं तस्मिन्नग्नौ⁵⁵ प्रहरन्
उत्करं वा न्यसेत् ।

यजमानः- प्रजापतय इदं न मम, इत्यग्नौ प्रहरणपक्षे त्यागो न त्याम-पक्षे ।

आग्नीघ्नः- वेदमाज्यस्थालीं योक्त्रं⁵⁶ पवित्रे चाऽऽदाय (मोजं दाम पवित्रे चाऽऽदायेति वा) आशासाना

55) याज्ञिकप्रदायस्तु प्रकृतावन्तो प्रहरणमेव विकृतौ तूत्करे त्यागः ।

56) योक्त्रम् - वर्णीवर्दनयोजनार्थं शम्भ्यायां प्रतिमुक्तरग्वुविशेषः । यदा च याज्ञिका इमां रग्वु गृह्णन्ति तदा
योक्त्र पवित्रे चाऽऽदायेति वक्तव्यम् । यदा तु तां न गृह्णन्ति मोजंमेव दाम स्वीकृर्वन्ति तदा तु मोजं
दाम पवित्रे चाऽऽदायेति वक्तव्यम् । ये तु दाम गृहीत्वा योक्त्रं पवित्रे चाऽऽदायेति वदन्ति ते स्वाज्ञान -
विलमितिमेव प्रकटयन्ति ।

सौमनसं प्रजा ५ सौभाग्यं तनूम् । अग्नेरनुव्रता भूत्वा सं नह्ये सुकृतायं
कम् । इत्यपरेण गार्हपत्यमूर्ध्वजुमासीनां तिष्ठन्तीं वा पत्नीं मौञ्जेन दाम्नाऽन्यतरतः
पाशेन योक्त्रेण वा संनह्येत् (योक्त्रान्ते पाशं प्रतिमुच्य विरमेत् ।)

पत्नी- उत्तरेण नाभिं शिखाकृतिं ग्रन्थिं कृत्वा प्रदक्षिणं पर्यूह्य दक्षिणेन नाभिमवस्थाप्योपोत्थाय
अग्ने गृहपत उप मा ह्वयस्व, इति गार्हपत्यमुपस्थाय देवानां पत्नीरुप मा ह्व
यध्वं पत्नि पत्येष ते लोको नमस्ते अस्तु मा मा हि ५सीः, इति देवपत्नीरुपस्थाय
तस्माद्देशादपक्रम्य सुप्रजसस्त्वा वय ५ सुपत्नीरुपसेदिम । अग्ने सपत्नदम्नं
मदभ्धासो अदाभ्यम् । इति दक्षिणत उदी च्युपविश्य इन्द्राणीवाविधवा
भूयासमदितिरिव सुपुत्रा । अस्थूरि त्वा गार्हपत्योपनिषदे सुप्रजास्त्वाय ।
इति जपेत् ।

यजमानः- युक्ता मे यज्ञमन्वासातै, इति पत्नीः संप्रेष्येत् ।

आग्नीध्रः- पूषा ते विलं विष्यतु इति सपिधानस्य ब्रिलमपावर्त्य दक्षिणाग्नावाज्यं विलाप्य
अदितिरस्याच्छिद्रपत्रा, इत्याज्यस्थालीमादाय महीनां पयोऽस्योषधीनां ५ रसस्तस्य
तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्यायै इति तस्यां पवित्रान्तर्हितायामाज्यस्थाल्यामाज्यं
निरुप्य ५ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पाऽसुरे । इति
दक्षिणाग्नावधिथित्य वेदेन भस्म प्रमृज्य इषे त्वा, इति दक्षिणार्धे गार्हपत्यस्याधिथित्य
ऊर्जेत्वा, इत्यपादाय वेदेन भस्म प्रमृज्य वेदेनोपयम्य पत्या उपहरेत् ।

पत्नी- तदाज्यमनुच्छ्वसन्ती निमील्य तूर्णीं वीक्ष्य महीनां पयोऽस्योषधीनां ५ रसोऽद्व्येन
त्वा चक्षुपाऽवेक्षे, सुप्रजास्त्वाय । इति वीक्षेत ।

आग्नीध्रः- तेजोऽसि, इत्युत्तरार्धे गार्हपत्यस्याधिथित्य तेजसे त्वा, इत्यपादाय वेदेन भस्म प्रमृज्य
(अनालम्वुक्त्वादिना पत्यामसंनिहितायां गार्हपत्यस्योत्तरार्धाधिथयणमपादानं च नुत्यते ।

57) उछ्वामे - इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पाऽसुरे । इति प्रायाश्चित्तायामृचं जपेत् ।
आश्वलायनीययजमानस्त्विमामेव कृचं स्वशाखाधर्मेण पठेत् ।

तदीक्षणाभावात् । तदा योक्त्रं मौञ्जं दाम वा स्वकाले दक्षिणतः पाशमुदक्शुल्बं पञ्चाद्वेदेरग्नर्वेदि वा तूष्णीं निदध्यात् ।) तेजोऽसि तेजोऽनुप्रेहि, इति हृत्वा अग्नित्से तेजो माविनैत, इत्याहवनीयेऽधिश्चित्य वेदेन भस्म प्रमृज्य अग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानां धाम्ने धाम्ने देवेभ्यो यजुषे यजुषे भव । इति स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयेत् । (वर्त्मन्-वर्त्मनि)

अध्वर्युयजमानौ- तदाज्यं तूष्णीं निमील्य वीक्ष्यानुच्छ्वसन्तौ । आज्यमामसि सत्यमसि सत्यस्याध्वक्षमसि हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुष्मं सत्यौजाः सहोऽसि सहमानमसि सहस्वरातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः । सहस्रवीर्यमसि तन्मा जिन्वाऽऽज्यस्याऽऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्यायुरसि सत्यशुष्ममसि सत्येन त्वाऽभिधारयामि तस्य ते भक्षीय । इत्यवेक्षेयाताम् ।

अध्वर्युः- शुक्रमसि, इत्युदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां पुनराश्वहारमाज्यं प्रथममुत्पूय ज्योतिरसि, इति पूर्ववद्द्वितीयमुत्पूय, तेजोऽसि, इति पूर्ववत्तृतीयमुपय, देवो वः सवितोत्पुनानु, इत्याज्यन्निष्ठाभ्यां पवित्राभ्यां प्रोक्षणीः प्रथममुत्पूय, अच्छिद्रेण पवित्रेण, इति पूर्ववद्द्वितीयमुत्पूय, वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः, इति पूर्ववत्तृतीयमुत्पुनीयात् ।

यजमानः- अद्विराज्यमाज्येनापः सम्यक्पुनीत सवितुः पवित्रैः । ता देवीः शकरीः शाकरेणेमं यज्ञमवत संविदानाः । इत्याज्यं प्रेक्षणीश्चोत्पूयमानां अभिमन्त्रयेत् । । अथाज्यग्रहणं चातुस्स्वर्षेण

अध्वर्युः- शुक्रं त्वां शुक्रायां धाम्ने धाम्ने देवेभ्यो यजुषे यजुषे गृह्णामि । इत्याज्यस्थात्वा विलेन मम जुह्वा विलं धारयमाणो जुह्वं वंदनोपयम्य, अनिकाशमिना सुवेणान्तर्वेद्याज्यं, भूयो जुह्वां चतुर्गृह्णीयात् ज्योतिस्त्वा ज्योतिपि धाम्ने धाम्ने देवेभ्यो यजुषे यजुषे गृह्णामि इति द्वितीयम् अर्चिस्त्वाऽर्चिपि धाम्ने धाम्ने देवेभ्यो यजुषे यजुषे गृह्णामि । इति तृतीयम् पञ्चानां त्वा वातानां यन्त्राय धन्त्राय गृह्णामि ।

58) पुनरागमम् - पुनरुत्तराभ्य पञ्चानृत्या पुनरुत्तराः समाधिः, एवं त्रिः ।

59) अनिकाशमिना - शेषपरितेन । निष्काशः शेषः । पुराणनेपथ्यनिर्णयार्थं नेनत् । अणि तु आज्यशेषो न स्थापनीय इत्यर्थमिति निष्काशशब्दगामर्थ्यादिति द्रुमः ।

इति चतुर्थम् पञ्चानां त्वर्तुनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि । (इति पञ्चावत्तिनो यजमानस्य पूर्ववत्पञ्चमं गृहीत्वा विहारसमीप आसादयेत्)

यजमानः- चतुरवती यजमानश्चतुर आज्यग्रहणमन्त्रानध्वर्युणा सह सर्वत्राज्यग्रणे जपेत् । पञ्चावत्ती चेत्यञ्चाऽऽज्यग्रहणमन्त्रानध्वर्युणा सह जपेत् ।

अध्वर्युः- पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि । इत्याज्यस्थात्या मध्यदेश उपभृतं धारयमाण उपभृतं वेदेनोपयम्य, अनिष्कासिना सुवेणान्तर्बेद्याज्यमत्पीय उपभृति प्रथमं गृहीत्वा पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि । द्वितीयं गृहीत्वा पञ्चानां त्वा सलिलानां धर्त्राय गृह्णामि इति तृतीयं । पञ्चानां त्वां पृष्ठानां धर्त्राय गृह्णामि, इति पूर्ववदुपभृति चतुर्थं गृहीत्वा (धामासि प्रियं देवानामनाघृतं देवयजनं देववीतये त्वा गृह्णामि ।) इति पञ्चावत्तिन यजमानस्य गृहीत्वा) चरोस्त्वा पञ्चविलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि इति उदुपभृति पञ्चमम् । ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि इति उपभृति षष्ठम् । क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि इति उपभृति सप्तमम् । विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि इति उपभृति अष्टमं गृहीत्वा विहारसमीप आसाद्य (सुवीर्याय त्वा गृह्णामि । इति पञ्चावत्तिन यजमानस्य गृह्णीयात् ।) सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि, इति वेदेन महाऽऽज्यस्थात्या उत्तरतो भूमौ प्रतिष्ठितायां ध्रुवायामन्तर्वेदि भूयिष्ठमाज्यममनिष्कासिना सुवेण प्रथमं गृहीत्वा रायस्पोषोय त्वा गृह्णामि इति द्वितीयम् । ब्रह्मवर्चसाय त्वा गृह्णामि इति तृतीयम् । भूरस्माकं हविर्देवानामाशिषो यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामि । इति पूर्ववद्ध्रुवायामाज्यं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा विहारसमीप आसादयेत् । (पञ्चावत्तिनो यजमानस्य कामाय त्वा गृह्णामि । इति पूर्ववद्ध्रुवायामाज्यं पञ्चमं गृहीत्वा विहारसमीप आसादयेत् ।) चतुर्गृहीत प्रभृतीन्येतान्याज्यान्युक्ते नऽऽसादयेत् । अन्तर्वेदि गृहीतं ध्रुवागतमाज्यं न पञ्चाद्धरेत् । आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुबोवग्र इमं यज्ञं नयताग्रै यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यै यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्यै प्रोक्षिताः स्थ । इति प्रोक्षणीरभिमन्त्र्य

ब्रह्मन्प्रोक्षिष्यामि । इति ब्रह्माणमामन्त्रयेत् ।

आश्वलायनब्रह्मा- भूर्भुवः स्वर्वहस्पतिप्रसूतः । इति जपित्वा ॐ ३ प्रोक्ष । इत्यतिसृजेत् ।

आपारतस्त्रब्रह्मा- प्रोक्ष यज्ञं देवता वर्धय त्वं नाकस्य पृष्ठे यजमानो अस्तु । सप्तर्षीणां
सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धेहि । इत्युपांशु जपमुक्त्वोच्चैः ओ ३म्
प्रोक्ष इत्यनुजानीयात् ।

अध्वर्युः- विस्रस्येध्मम् - कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नयै त्वा स्वाहा । इति सकृन्मन्त्रेण द्वितूष्णीमिध्मं
प्रोक्ष्य वेदिरसि वहिषे त्वा स्वाहा । इति सकृन्मन्त्रेण द्वितूष्णीं वेदिं प्रोक्ष्य
वर्हिरसि सुगभ्यस्त्वा स्वाहा । इति सकृन्मन्त्रेण द्वितूष्णीं बर्हिं प्रोक्ष्यान्तर्विदि पुरोग्रन्धिं
ऊर्ध्वाग्रं बर्हिरासादयेत् ।

यजमानः- अशिश्रेम बर्हिरन्तः पृथिव्याः सःरोहयन्त ओषधीर्विवृणाः । यासां मूलमुदबधीः
स्फयेन शिवा नस्ताः सुहवा भवन्तु । सुमनसो यजमानाय सन्त्वोषधीराप
इह शकरीश्च । वृष्टिद्यावा पर्जन्य एना विरोहयतु हिरण्यवर्णाः शतवत्सा
अदध्याः । इत्यन्तर्वेदि बर्हिरासन्नमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- दिवे त्वा, इत्यासन्नबर्हिषोऽग्रं प्रोक्ष्य अन्तरिक्षाय त्वा, इति मध्यं प्रोक्ष्य पृथिव्यै
त्वा, इति मूलं प्रोक्ष्य, सुच्यग्राणि मूलानि च क्लेदयित्वा पोषाय त्वा, इति
सुग्विलाग्रयोरुपरिन्यस्तन्युजहस्तेन प्रत्यगपवर्गं गन्धिं प्रत्युक्षेत् ।

अध्वर्युगजमानौ- प्राचीनावीवतिनौ भूत्वा

अध्वर्युः- स्वधा पितृभ्य उर्गर्भव बर्हिषद्भ्यः ऊर्जा पृथिवीं गच्छत । इति प्रोक्षणीशेषं
दक्षिणायै श्रोणरोत्तरम्याः संततं निनीय यजोपवीती भूत्वाऽप उपस्पृशेत् ।

यजमानः- पितृभ्यो वर्हिषद्भ्य इदं न मम । इति त्यागं कृत्वा यजो पवीती भूत्वाऽप
उपस्पृशेत् । अत्रामावास्यायां प्रातरग्निहोत्र कालः

अध्वर्युः- पूपा ते ग्रन्थिं विष्यतु, इति पुरस्ताप्रत्यञ्चमुपगूढं ग्रन्थिं प्रागपवर्गं विस्रस्य (यदि
संनहनकाले पश्चाप्रागुपगूढो ग्रान्थिस्तं पुच्छ गृहीत्वा पश्चादाकृष्य विस्रस्य) विष्णोः

स्तूपोऽसि, इति प्रस्तरमाहवनीयं प्रति वर्हिषः सकाशात्कर्षन्निव शनैरपा० दाय अयं प्राणश्चापानश्च यजमानमपि गच्छताम् । यज्ञे ह्यभूतां पोतारौ पवित्रे हव्यशोधने । यजमाने प्राणापानौ दधामि । इति तस्मिन्प्रस्तरे पवित्रे अपिसृज्य प्राणापानाभ्यां त्वा सतनुं करोमि । इत्यग्रेणाऽऽहवनीयं प्रस्तर माहृत्य यजमानाय प्रयच्छेत् । यजमानः- ब्रह्मणे प्रयच्छेत् । ब्रह्मा- प्रस्तरं धारयति । यजमानः- स्वयमेव वा धारयेन्न ब्रह्मणे प्रयच्छेत् ।

अध्वर्युः- परिभोजनीयैर्दधैर्वा वेदिमन्तर्धाय दक्षिणतः संनहनं शुत्वं प्राचीनं प्रागुदीचीनं वा निधाय ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामि स्वास्यं देवेभ्यः । इति बहुलमनतिदृश्यं प्रागपवर्गं प्रत्यगपवर्गं वा त्रिधातु पञ्चधातु वाऽग्नैर्मूलान्यभिच्छादयन्धातौ धातौ मन्त्रमावर्तयन्वर्हिषा वेदिं स्तृणीयात् ।

यजमानः- चतुःशिखण्डा युवतिः सुपेशा घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते । सा स्तीर्यमाणा महते सौभगाय सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान् । शिवा च मे शग्मा चैधि स्योना च मे सुषदां चैध्यूर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि । इषमूर्जं मे पिन्वस्व ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व विशं पुष्टिं मे पिन्वस्वाऽऽयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व प्रजां पशून्मे पिन्वस्व । इत्यास्तीर्यमाणा वेदिमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- प्रस्तरपाणिः - गन्धर्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीषतो यजमानस्य परिधिरिड ईडितः । इत्युदगग्रमन्योन्यसँस्पृष्टं मध्यमं पारीधिं परिदध्यात् ।

यजमानः- ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः सजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसु वित् । इति परिधीयमानं मध्यमं पारिधिमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- इन्द्रस्य वाहुरसि दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडितः । इति प्रागग्रं दक्षिणं परिधिं परिदध्यात् ।

60) प्रस्तरस्य शनैरपादानं मूत्रयताऽऽचार्येण प्रस्तरस्येतन्मतं कर्ण निन्दितमिति गम्यते । मूत्रकारोऽपि साक्षद्विधत् एव 'नो धातीत्यादिना ।'

- यजमानः- उग्रोऽस्युग्रोऽहः सजातेषु भूयासमुग्रश्चेता वसुविद् । इति परिधीयमानं दक्षिणं परिधिमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरेड ईडितः । इति प्रागग्रमन्योन्यसंसृष्टमुत्तरं परिधिं परिदध्यात् ।
- यजमानः- अभिभूरस्यभिभूरहः सजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसु वित् । इति परिधीयमानमुत्तरं परिधिमनुमन्त्रय अस्मिन्यज्ञ उप भूय इन्नु मेऽविक्षोभाय परिधीन्दधामि । धर्ता धरुणो धरीयानग्निर्द्वेषांसि निरितो नुदातै । इत्यनया मकृदन्ते सर्वान्परिधीननुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्याश्चिदभिशस्त्याः । इत्याहवनीयमभिमर्त्योपर्य हवनीये प्रस्तरं धारयन्नग्निं - काष्ठैर्बलवन्तं कुर्यात् ।
- यजमानः- युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे जात वेदः । इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीवेम वलिहृतो वयं ते । यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्याद्यद्द्व स्कन्दादाज्यस्योत विणो । तेन हन्मि सपत्नं दुर्मरायुमैनं दधामि निर्ऋत्या उपरथे । तेजिष्ठा ने तपना या च रोचना प्रत्यूपन्तीस्तन्वो यास्ते अग्ने । ताभिर्वर्माण्यभितो व्ययस्व मा त्वा दभन्यज्ञहनः पिशाचाः । इति चाऽऽहवनीयमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- आघारममिधौ गृहीत्वा मध्यमं परिधिमुपस्पृश्य वीतिहोत्रं त्वा कवे द्युमन्तः समिधीमह्मग्ने वृहन्तमध्वरे । इति दक्षिणामाधारसमिधं पूर्वामाधारसमाप्तिप्रदेश ऊर्ध्वाग्रामाधाय समिदस्यायुपे त्वा, इति तूष्णीं वोत्तरामाधारसमिधमुत्तराधारसमाप्तिप्रदेश ऊर्ध्वाग्रामाधाय समावनन्तर्गर्भौ दर्भौ विधृतित्वेन कल्पयित्वा विशो यन्त्रे स्थः, इत्यन्तर्वेद्युदग्रे ते विधृती निदध्यात् ।
- यजमानः- विच्छिन्नघ्नि विधृतीभ्याः सपत्नाञ्जातान्भ्रातृव्यान्ये च जनिष्यमाणः । विशो यन्त्राभ्यां विधमाम्येनानहः स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः । विशो यन्त्रे नुदमाने

अरातिं विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुम् । सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके -
धृती स्था - विधृती स्वधृती प्राणान्मयि धारयतं प्रंजा मयि धारयतं पशून्मयि
धारयतम् । इति विधृती आसाद्यमाने अनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- वसूनाः रुद्राणामादित्यानाः सदसि सदि । इति तयोर्विधृत्योरूपरि प्रस्तरः
स्थापयेत् ।

यजमानः- अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानाम् । सदाधार समिधो
विश्वरूपास्तस्मिन्त्वुचो अध्यासादयामि । इति प्रस्तरमासाद्यमानमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- जुहूरसि धृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद । इति तस्मिन्प्रस्तरे
प्रागग्रां परस्परमसःपृष्टां जुहूः सादयेत् ।

यजमानः- आरोह पथो जुहु देवयानान्यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः । हिरण्यपक्षाजिरां
संभृताङ्गा बहासि मा सुकृतां यत्र लोकाः । जुहूरसि घृताची गायत्रयाम्नी
कविभिर्जुषाणा । अव्यथमाना यज्ञमनुयच्छस्व सुनीती यज्ञं नयास्युप देवानाग्नयेन
शर्मणा दैव्येन । इति जुहूमासाद्यमानामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- उपभृदसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सद । इति प्रस्तर
उत्तरेण जुहूः प्रागग्रामसः सृष्टामुपभृत् सादयेत् ।

यजमानः- अवाहं वाध उपभृता सपत्नाञ्जातान्भ्रातृव्यान्वे च जनिष्यमाणाः । दोहै
यज्ञः सुदुधामिव धेनुमहमुत्तरो भूयसमधरेमत्स पत्नाः । सुभुदस्युपभृदघृताची
त्रैष्टुभेन छन्दसा विश्ववेदाः । अव्यथमाना यज्ञमनुयच्छस्व सुनीती यज्ञं
नयास्युप देवानैन्द्रेणशर्मणा दैव्येन । इत्युपभृतमासाद्यमानामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- ध्रुवाऽसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद । इति प्रस्तर
उत्तरेणोपभृतं प्रागग्रामसःपृष्टां ध्रुवामासादयेत् ।

यजमानः- यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुर्हृदारतीयादभिदासदग्ने । इदमस्य चित्तमधरं
ध्रुवाया अहमुत्तरो भूयासमधरे मत्सपत्नाः । ध्रुवाऽसि धरणी धनस्य पूर्णा
जागतेन छन्दसा विश्ववेदाः । अव्यथमाना यज्ञमनुयच्छस्व सुनीती यज्ञं

नयास्युप देवान्वैश्वदेवेन शर्मणा दैव्येन । इति ध्रुवामासाद्यमानामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- ऋषभोऽसि शाक्वरो घृताचीना सूनुः प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद । इति दक्षिणेन जुहूमुत्तरेण वा, उत्तरेण वा ध्रुवां सुवः सादयेत् ।

यजमानः- स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्यां प्रथयि प्रजया पशुभिः सुवर्गे लोके । दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासमधरे मत्सपत्नाः । अयः सुवो अभिजिहति हीमाञ्छतक्षरश्छन्दसाऽऽनुष्टुभेन । सर्वा यज्ञस्य समनक्ति विष्ठा बार्हस्पत्येन शर्मणा दैव्येन । । इति सुवमासाद्यमानामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- पूर्वस्थापितस्थले तूष्णीमाज्यस्थालीमासादयेत् ।

यजमानः- इयः स्थाली घृतस्य पूर्णाऽच्छिन्नपयाः शतधार उत्सः । । मारुतेन शर्मणा दैव्येन । इत्याज्यस्थालीमासाद्यमानामनुमयेत् ।

अध्वर्युः- एता असदन्तुसुकृतस्य लोके ता विष्णो पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनयम् । इति सुचोऽभिमन्त्र्य विष्णूनि स्थ वैष्णवानि धामानि, स्थ, प्राज्ञापत्यानि । इति सुगतात्याज्यान्यभिमन्त्र्य वेदमाज्यस्थालीं पात्रीः सुवं चाऽऽदाय - ६१ इदमहः सेनाया अभीत्वर्थे मुखमपोहामि । इति वेदेन कपालवत्पुरोडाशा-दङ्गानपोह्य ६२ सूर्यज्योतिर्विभाहि महत इन्द्रियाय, इति पुरोडाशमभिमन्त्र्य आप्यायतां घृतयोनिरग्निर्हव्यानुमन्यताम् । खमङ्क्ष्व त्वचमङ्क्ष्व सुरूपं त्वा वसुविदं पशूनां तेजसाऽग्नये जुष्टमभिधारयामि । इत्याग्नेयं पुरोडाशमभिघार्य ६३ यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टो देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे । आत्मस्वान्तसोम घृतवान्नि भूत्वा देवान्यच्छ सुर्वविन्द यजमानाय मह्यम् । इति प्रातर्दोहमभिघार्य

61) इदमहः सेनाया इतिमन्त्रं प्रतिपुरोडाशमावर्तयेत् पौर्णमास्याममावास्यायां गमानर्मिदम् ।

62) सूर्यज्योतिरिति मन्त्रं प्रतिपुरोडाशमावर्तयेत् । पौर्णमास्यममावास्यायाम् । पौर्णमास्याम् - तूष्णीमग्नीषोमीयमेन्द्रं वैमृधपुरोडाशमभिघार्य, अमावास्यायामाग्नेयमाप्यायतामिति मन्त्रेणाभिघार्य, तूष्णीमेन्द्रानमभिघार्य ।

63) यस्त आत्मन्त्यादिमायंदोहमभिघारणान्नं कर्म पौर्णमास्यां नास्ति सानायाभावात् । अग्नयताऽमावास्यायामपि नास्ति सांनय्यभावादेव ।

तृणीः सायंदोहमाभिर्घार्य स्योनं ते सदनं करोमि घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि ते । इति पात्र्यामुपस्तीर्य आर्द्रः प्रथस्तुभुवनस्य गोपाः शृत उत्तनाति जनिता मतीनाम् । इत्यपर्यावर्तयन्पुरोडाशमुद्वास्य वेदेन भस्म प्रमृज्य तस्मिन्सीदामृते प्रतितिष्ठ ब्रीहीणां मेघ सुमनस्यमानः । इति पात्र्यां प्रतिष्ठाप्य हस्तं प्रक्षाल्य (यवमयश्चेतं पुरोडाशं तृणीं प्रतिष्ठाप्य) दृःह गा दृःह गापति मा वो यज्ञपती रिषत् । इत्युदक् प्रातर्दोहमुद्वास्य ६६ इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोर्क्षमीत्, इति सुवगृहीतेनाऽऽज्येन कपालानि प्रत्यज्य ६६ देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु इति सुवगृहीतेनाऽऽज्येन पुरोडाश मङ्कत्वोपरिष्ठात्पुरोडाशस्याधस्तादञ्जनमाज्याक्तेन हस्तेन कुर्यात् ।

यजमानः- ० तृप्तिरसि गायत्रं छन्दस्तर्पय मा तेजसा ब्रह्मवर्चसेन तृप्तिरसि त्रैपुभं छन्दस्तर्पय मौजसा वीर्येण तृप्तिरसि जागतं छन्दस्तर्पय मा प्रजया पशुभिः । इति पुरोडाशमज्यमानमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- ० अग्निर्होता । अश्विनाध्वर्यु । स्वष्टाऽग्नीत् । मित्र उपवक्ता । इत्यपरेण स्तुचः पुरोडाशम्, स्तुचामुत्तरतो दोहौ, पुरोडाशस्योत्तरतो वा अपि वा हस्ते कुम्भ्यौ धृत्वा वेदिमध्ये पूर्व शृतमपरं दधि संश्लिष्यानन्तरं विभज्य दक्षिणस्यां श्रोण्यां शृतमुत्तरस्यां दध्येवमासादयेत् । सकृन्मन्त्रमुक्त्वा सर्वेषां हविषामासादनासंभवे प्रतिहविर्द्रव्यं मन्त्रमा वर्त्याऽऽसादयेत् । तथैकेन दक्षिणेन हस्तेनाऽऽसादनासंभवे हस्तद्वयेनाऽऽसादयेत् । कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमिति मन्त्रलिङ्गात् ।

यजमानः- यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ यताः शते मे सन्त्वाशिषः सहस्रं मे सन्तु सूनृता इरावतीः पशुमतीः प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ यताः शतं मे सन्त्वाशिषः सहस्रं मे सन्तु सूनृता

64) स्योनं त इत्यादि प्रतिष्ठापनमग्नीपोमीयस्य वेमृधस्य च कार्यम् । असन्नयतोऽमावास्यायामाग्नेयवदेद्राग्नस्य स्योनं न इत्यादिप्रतिष्ठापनान्तं कार्यम् ।

65) इरा भूतिरिति मन्त्रं प्रतिकपालयोगमावर्तयेत्पौर्णमास्याममावास्यायां च ।

66) पौर्णमास्यामसन्नयतोऽमावास्यायां च देवस्त्वा सवितेति मन्त्रं प्रतिपुरोडाशमावर्तयेत् ।

67) पौर्णमास्यामसन्नयतोऽमावास्यायां च तृप्तिरसीति पुरोडाशामुमन्त्रणमन्त्रं प्रतिपुरोडाशमावर्तयेत् ।

68) पौर्णमास्याम् - पृथिवी होतो दैर्ध्वर्यु रुद्रोऽग्नीत्, बृहस्पतिरुपवक्ता, इत्यपरेण स्तुचः पुरोडाशानामासादयेत् । असन्नयतोऽमावास्यायां पुरोडाशावासादयेत् अग्निर्होतित्यादिरेव ।

इरावतीः पशुमतीः । इत्याग्नेयं पुरोडाशमासन्नमभिमृश्य इदमिन्द्रियममृतं
वीर्यमनेनेन्द्राय पशवोऽचिकित्सन् । तेन देवा अवतोप मा मिहेषमूर्जं यशः
सह ओजः सनेयः शृतं मयि श्रयताम् । इत्यासन्नं प्रातर्दोहमभिमृश्य
यत्पृथिवीमचरतप्रविष्टं येनासिञ्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः । इदं तच्छुक्रं मधु
वाजिनी वद्येनोपरिष्ठादधिनोन्महेन्द्रं दधिमान्धिनुतु । इत्यासन्नं दध्यभिमृश्य
⁶⁹अयं यज्ञः समसदद्भविष्मानृचा साम्ना यजुषा देवताभिः । तेन लोकान्सूर्यवतो
जयेमेन्द्रस्य सख्यममृतत्वमश्याम् । इति सर्वाणि हवीःष्यभिमृश्य (पूर्वमभिमृष्टान्यपि
पुनरभिमृशेत् ।) ममाने वर्चो विहवेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तनुवै पुपेम । मह्यं
नमन्तां प्रदिशश्चतस्रस्तव्याऽध्यक्षेण पृतना जयेम ॥१॥ मम देवा विहवे सन्तु
सर्वे इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः । ममान्तरिक्षमुरु गोपमस्तु मह्यं वातः
पततां कामे अस्मिन् ॥२॥ मयि देवा द्रविणमायजन्तां मय्याशीरस्तु मयि
देवहूतिः । दैव्या होतारावनिपन्तु पूर्वोऽरिष्ठाः स्याम तनुवा सुवीराः ॥३॥
मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याऽऽकृतिः सत्या मनसो मे अस्तु । एनो मा नि
गां कतमच्च नाहं विश्वेदेवासो अधि वोचता मे ॥४॥ देवीः षडुर्वी रुरु णोः
कृणेत् विश्वे देवास इह वीरयध्वम् । मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा
रधाम द्विपते सोम राजन् ॥५॥ अग्निर्मन्युं प्रतिनुदन्पुरस्तादद्व्यो गोपाः
परि पाहि नस्त्वम् । प्रत्यञ्चो यन्तु निगुतः पुनस्तेऽमैषां चित्तं प्रबुधा विनै
शत् ॥६॥ धाता धातृणां भुवनस्य यस्यतिर्देवः सवितारमभिमाति पाहम् ।
इमं यज्ञमश्विनो भा वृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्यथार्त्त ॥७॥ उरुव्यचो नो
महिषः शर्म यः सदस्मिन्हवै पुरुहूतः पुरुक्षु । स नः प्रजायै हर्यश्व मृडयेन्द्र

69) पौर्णमास्याम् - अमनतोऽमावास्यायां चाऽऽग्नेयपुरोडाशाभिमर्शनानन्तरम् - अयं यज्ञः समसदद्भविष्मानृचा साम्ना यजुषा देवताभिः । तेन लोकान्सूर्यवतो जयेमेन्द्रस्य सख्यममृतत्वमश्याम् । इति सर्वाणि हवीःष्याभिमृश्य यो नः कनीय इह कामयाता अस्मिन्यज्ञे यजमानाय मद्राम् । अपतमिन्द्रो विमृधो भुवनाद्युदतामहं प्रजां वीरवतीं विदेय । इति ममानम् । इत्येन्द्राग्नमभिमृश्य ममाने वर्च इति मन्त्रेऽग्निर्होतृति मन्त्रेण च सर्वाणि हवीःष्यामन्त्रान्यमिमृशेत् ।

मा नोरीरिषो मा परादाः ॥८॥ ये नः सपत्ना अप ते भवन्विन्द्राग्नि
भ्यामव बाधामहे तान् । वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृश मोघं
चेत्तारमधिराजम-क्रन् ॥९॥ अर्वाञ्चमिन्द्रममुतो हवामहे यो गोजिद्धन
जिदश्वजिघः । इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्वास्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा
॥१०॥ अग्निर्होता, अश्विनाध्वर्यू, त्वष्टाऽग्नीत्, मित्र उपवक्ता । इति
सर्वाण्यामन्नानि हवीश्व्यभिमृशेत् ।

अध्वर्युः- अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दुद्गृहा सतीं गहने गह्वरेषु । स विन्दतु यजमानाय
लोकमच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु । इत्यग्रेणोत्तरेणोत्तरेण वा ध्रुवं वेदं निधाय,
वेद्यन्तान्परिस्तरणीयशेषदर्भैः परिस्तीर्य, होतृषदनमुत्तरश्रोणि समीपे परिभोजनीयदर्भैः
कल्पयित्वा सामिधेन्यर्थमिन्द्राधानादिप्रकम्य होतरेऽहि, इति होतारमामन्त्रयेत् ।

होता- प्रागुदगाहवनीयादवस्थाय माङ्मुखो यज्ञोपवीत्याचम्य दक्षिणावद्विहारं प्रपद्य
पूर्वेणोकरमपरेण प्रणीताः प्रपद्याभिहिततरेण पादेन वेदिश्रोण्योत्तरया पार्ष्णीं समां
निधाय पदेन बर्हिराकम्य सिहितौ पाणी धारयन्नाकाशवत्यङ्गुली हृदयसंमितावङ्कसंमितौ
वा, द्यावापृथिव्योः संधिमीक्षमाणस्तिष्ठेत् ।

अध्वर्युः- अग्नेय^{१०} समिध्यमानायानुव्रू३ हि । इति होतारं संप्रेष्य होत्रा सामिधेनीषूच्यमानासु
प्रणवे प्रणवे समिधमाधाय, समिद्धो अग्न आहु तेति ज्ञत्वा, एकामनूयाजसमिधमवशेष्य
सर्वमिध्मशेषमप्यादध्यात्परिधानीयायां वा (परिधानीया नाम-आजुहोतादुवस्यत-इति ऋक्)

यजमानः- सामिधेनीनां पुरस्तात् चित्तिः सुक्, चित्तमाज्यम्, वाग्वेदिः, आधीतं वहिः
केतो अग्निः, विज्ञातमग्निः, वाक्पतिर्होता, मन उपवक्ता, प्राणो हविः,
सामाध्वर्युः । इत्युक्त्वा सामिधेनीनां प्रथमऋगारम्भे - आङ्गिरसो माऽस्य यज्ञस्य
प्रातरनुवाँकरवन्तु । इति जपित्वा सामिधेनीषूच्यमानासु - चित्तिः सुक्, चित्तमाज्यं,
वाग्वेदिः, आधीतं वहिः, केतो अग्निः विज्ञातमग्निः, वाक्पतिर्होता, मन
उपवक्ता, प्राणो हविः सामाध्वर्युः । इति व्याख्याय उल्लुप्सो अग्ने यजमानायैधि
निशुप्सो अभिदासते । अग्ने देवेद्धमन्विद्ध मन्द्रजिह्वामर्त्यस्य ते

70) अग्नये समिध्यमानायेति प्रैषस्य सामिधेन्यङ्गत्वात्सामिधेनीस्वर एव प्रयोज्यः ।

होतमूर्धन्नाजिघर्मि रायस्योषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय, इति समिध्यमान
शब्दघटितऋचा समिध्यमानमग्निमनुमन्त्रय । समिद्धो अनिराहुतः स्वाहाकृतः
पिपर्तु नः । स्वगा देवेभ्य इदं नमः । इति समिद्धशब्दघटितऋचः
समिद्धमग्निमनुमन्त्रयेत्

होता- नमः प्रवक्त्रे नम उपद्रष्टे नमोऽनुख्यात्रे क इदमनुवक्ष्यति स इदमनुवक्ष्यति
षण्मोर्वीरंहसस्यान्तु द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चाऽऽपश्चौषधयश्च
वाक्समस्थितयज्ञः साधुच्छन्दासि प्रपद्येऽहमेव मां देवदत्तशर्माणम् । इति स्वं
नामाऽऽदिश्य भूते भविष्यति जाते जनिष्यमाण आभजाम्यपाव्यं वाचो अशान्तिं
वह । इत्यङ्गुल्यग्राण्यवकृष्य जातवेदो रमया पशून्मयि, इति प्रतिसंधाय वर्म मे
द्यावापृथिवी वर्माग्निर्वर्म सूर्यो वर्म मे सन्तु तिरश्चिकाः । तद्य वाचः
प्रथमं मसीय येनासुराँ अभिदेवा अताम । ऊर्जाद उत यज्ञियासुः पञ्चजना
मम होत्रं जुषध्वम् । इति १ जपित्वा । हि३म्^२ (उच्चैः) भूर्भुवः स्वरो३म् ।
इत्युपांशु^३ जपित्वा प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या देवाजिगाति

-
- 71) अम्मिक्तोन्नाश्वे यानि जपानुमूत्रणाप्यायनोपस्थानान्युपांशु प्रयोक्तव्यानि, मन्त्राश्च कर्मकरणा उपांशु
प्रयोक्तव्यान्तान्येवं स्मर्यन्ते -
- 72) उपांशुत्वं नाम - करणवदशब्दमनः प्रयोगत्वम् ।
जपो नाम - जपमुच्चारणं विद्यात्कृत्वर्थमपि तद्भवेत् ।
अर्थतः कार्यलाभश्चेदर्थ एव क्रतोर्भवेत् ॥॥॥
- 73) आश्वलायनसूत्रानुयायिनाम् -
- 1 सामिधेनीरारभ्य प्रयाजसमाप्तिपर्यन्तं मन्द्रः स्वरः ।
 - 2 आज्यभागावारभ्य स्विष्टकृत्यपर्यन्तं स्विष्टकृत्यसमाप्तिपर्यन्तं वा मध्यमः स्वरः । यः कण्ठस्थाने शब्दप्रयोग
उपलभ्यते स क्रौञ्चकुटस्वरयोर्मध्यतन्त्वान्मध्यमः स्वरः ।
 - 3 स्विष्टकृत्यमारभ्य स्विष्टकृत्य समाप्त्यनन्तरं वा शंयुवाक समाप्तिपर्यन्तमुपलभ्यस्वरः । दूरस्थस्य श्रवणयोग्यः
क्रौञ्चः स्वरः । संतिष्ठकृत्वश्रवणयोग्यः कुटः स्वरः । यः शिरः स्थाने शब्दप्रयोग उपलभ्यते स
तारकुटापरपर्याय उत्तमः स्वरः
 - 4 शंयुवाकादूर्ध्वं होत्रसमाप्तिपर्यन्तं मन्द्रः स्वरः ।
आपस्तम्बीयानाम् - 1 सामिधेनीषु मध्यमः स्वरः । 2 ततः प्रागाज्यभागाभ्यां मन्द्रः स्वरः । 3 प्राक्
स्विष्टकृत्यो मध्यमः स्वरः । 4 स्विष्टकृत्यमारभ्य शंयुवाकसमाप्तिपर्यन्तं कुटः स्वरः (कुट उच्चैः) 5
पत्नीमंयाजे ध्यान उपशुर्वा स्वरः ।
 - 5 अत्राऽऽश्वलायनसूत्रवृत्तिकृत् - अश्वर्युवणात्स्विष्टकृत्यरविकल्पं वृते रामाण्डारस्तु पत्नीमंयाजस्वरं
होत्रवणादिकल्पं वृते । इति स्वरविषयऽत्र कः पत्न्याः शास्त्रीयः कतमः स्वरः कः समाश्रयणीय इति
तु शास्त्रतः सम्यङ्निर्णयः परस्ताद्गोत्रविचारे प्रतिपादयिष्यामः ।

सुम्नयोऽमं प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या ।। देवाञ्जिगाति
 गुम्नयोऽमं प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या । देवाञ्जिगाति
 सुम्नयोऽमं आयहि वीतये गृणानो हव्यदातये । नि होता सत्ति वर्हिषोऽतं
 त्वा सभिद्धिरङ्गिरो घृतेन वर्धयामसि । बृहच्छोचा यविष्ठ्यौऽस नः
 पृथुश्रवाय्यमच्छा देव विवाससि । बृहदग्ने सुवीर्योऽमीळेऽन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि
 दर्शतः । समाग्निरिध्यते वृषोऽ वृषो अग्निः समिध्यतेऽश्वो न देववाहनः ।
 तं हविष्मन्त ईळतोऽ वृषणं त्वा वयं वृषन् वृषणः समिधीमहि । अग्ने
 दीद्यतं बृहोऽमग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतोऽ
 समिध्यमानो अध्वरेऽग्निः पावक ईड्यः । शोचिष्केशस्तमीमहोऽ समिद्धो
 अग्न आहुत देवान्यक्षि स्वध्वर । त्वं हि हव्यवाहसोऽमाजुहोता दुवस्यताग्निं
 प्रयत्यध्वरे । वृणीध्वं हव्यवाहनोऽमाजुहोतादुवस्यताग्निं प्रयत्यध्वरे वृणीध्वं
 हव्यवाहनोऽमाजुहोतादुवस्यताग्निं प्रयत्यध्वरे वृणीध्वं हव्यवाहनोऽमं
 महाँ असि ब्राह्मणभारत । इति निगदेऽवसाय यजमानस्याऽऽर्षेयान्प्रवृणीत यावन्तः
 स्युः परं परं प्रथमम् । (काश्यपावत्सागसित इति) अवसाय

यजमानः- देवाः पितरः पितरो देवा योऽहमस्मि स सन्यजे यस्यास्मि न तमन्तरैस्मि स्वं
 म इष्टं स्वं दत्तं स्वं पूर्तं स्वं श्रान्तं स्वं हुतम् । तस्य मेऽग्निरूपद्रष्टा
 वायुरूपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता द्यौः पिता पृथिवी माता प्रजापतिर्वन्धुर्य

- 73-6) अनुमन्त्रणं नाम- मन्त्रमुच्चारयन्नेव मन्त्रार्थत्वेन संस्मरेत् । शोषिणं तन्मना भूत्वा स्यादेतदनुमन्त्रणम्
 ॥२॥ एतदेवाभिमन्त्रस्य लक्षणं चेक्षणाधिकम् ।
 आप्यायनम्- अद्भिः संस्पृशनाधिक्यात्तदेवाऽऽप्यायनं स्मृतम् ॥३॥
 उपस्थानम्- उपस्थानं तदेव स्यात्प्रणतिस्थानसंयुतम् । बाह्यं कार्यं यदेतेषु मन्त्रकाले क्रियेत तत् ॥४॥
 कर्मकरणा मन्त्राः- कर्मणः करणास्ते स्युर्विहितार्थप्रकाशनात् । मन्त्रेण कृत्वा मन्त्रान्ते क्रियते कर्म येषु तु ॥५॥
 मन्त्रा- इदं कार्यमनेनेति न क्वचिद्दृश्यते विधिः । लिङ्गादेवेदमर्थत्वं येषां ते मन्त्रमंजिताः ॥६॥
 इत आगन्म प्रयाजममाप्तिपर्यन्तं मन्द्रस्वर एव प्रयोक्तव्यः ।
 मन्द्रस्वरो नाम- 'मास्तस्मूर्मि चरन्मन्द्रं जनयति स्वरम्' इति पाणिनीय - शिक्षायाम् । यश्चांगमि स्थाने
 शब्दस्य प्रयोग उपलभ्यते स मन्द्रः स्वरः । मंत्रिकृष्टस्य श्रवणप्राप्तः स मन्द्र इत्यर्थः ।

- 73-7) अग्न्यत्र यजमानकर्तृकमनुमन्त्रणम् । अस्यवाध्वर्युर्कर्तृकं समिदाधानं यजमानकर्तृकमनुमन्त्रणं च ।
 75) परं परं प्रथमम् - यो य- परं ऋषिस्तं प्रथमं वृणीते पितामहं पितरं पुत्रमिति । अध्वर्युणा प्रत्रियमाणे प्रवरं
 पूर्वं पूर्वं प्रथमम् । तन्नात्कारिगवाङ्गानुरूपि स्यादिति परं परं प्रथममित्युच्यते । (काश्यपः पितामहः ।....
 अवत्मारः पिता ।.... अमिनः - पुत्रः।) इति क्रमशो ज्ञेयम् ।

एवास्मि स सन्त्यजे । इति होत्रा यजमानप्रवरे प्रत्रियमाणे जपेत् ।

होता- देवेद्धो मन्विद्धं ऋषिपुत्रो विप्रानुमदितः कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः
प्रणीर्यजानां रथीरध्वराणामतूर्तो होता तूर्णिर्हव्यवाद्, इत्यवसाय

अध्वर्युः- वेदेनाग्निं त्रिरुपवाज्य सुवेण धुवाया आज्यमादाय वेदेनोपयम्याऽऽसीन उत्तरं
परिधिंमन्धिमन्ववहृत्य प्रजापतये, इति मनसा ध्यायन् स्वाहा, इत्युच्चारयन्
दाक्षिणाप्राञ्चमृजुऽ सततं ज्योतिष्मति, बह्वावाऽऽ धारमाधारयेत्, सर्वाणीध्मकाष्ठानि
संस्पृश्येच्च ।

यजमानः- मनोऽसि प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽविश । इति सौवामधारमाध्वर्यमाणमनुमन्त्र्य
प्रजापतय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- आप्यायतां धुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयन्द्रयः । सूर्याया ऊधोऽदित्या
उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन् । इति सुवेणाऽऽज्यस्थात्याः सकाशादज्यमादाय
धुवामाप्याय्य अग्नीत्परिधीऽश्चाग्निं च त्रिस्त्रिः संमृद्धिद्, इत्याग्नीध्रं संप्रैषं कुर्यात् ।

आग्नीध्रः- स्प्यसहितैरिध्नसंनहनेः स्प्यरहितैरिध्नसंनहनेर्वाऽनुपरिक्रामं⁷⁵ परिधीन्यथापरीधितम⁷⁶
न्वग्रं त्रिस्त्रिः संमृज्य अग्नौ वाजजिद्वाजं त्वा सरिष्यन्तं वाजं जेष्यन्तं वाजिनं
वाजजितं वाजजित्यायै संमार्ज्यग्निमन्नादमन्नाद्याय, इति त्रिरग्निं प्राञ्चं संमृज्यात् ।

होता- आस्यात्रं जुहूर्देवानां चमसो देवपानोऽरां इवाग्ने नेमिर्देवाँस्त्वं परिभूरस्याऽऽवह
देवान्यजमानाय, इत्यवसाय अग्निमग्न आऽवह, सोममाऽवह, अग्निमाऽवह
विष्णुम्⁷⁸ (उपांशु) ⁷⁹आऽवह महेन्द्र⁸⁰माऽवह देवाँ आज्यपाँ आऽवह, अग्निं

75) अनुपरिक्रामम् - तं तं परिधिदेशं गत्वा ।

76) यथापरिधितम्-येन क्रमेण परिहिताः परिध्यस्तेन क्रमेण । अन्यग्रं मूलादाग्भ्याऽऽप्रात् ।

77) अत्र प्लुतः पाणिनिप्रणीतव्याकरणस्मृत्येव विहितः "वृत्तिप्रेष्यथीपड्वापडावलानामादेः" इत्यनया । ननु
"आदि प्लावयन्" इत्याचार्येणैव विहितः कथमन्यथास्मिन् विहित इत्युच्यते । वूमः । यद्यत्र स्यात्तन्व्येणाऽऽचार्यस्य
प्लुतिविधानमिति स्थानार्हि प्लावयेदित्येव ब्रूयात् । न तु प्लावयन् । प्लावयन्निति सूत्रितत्वादयमनुवाद इति
प्रतीतिः । अत्रानुवादस्तु आमन्वयस्य प्राबल्यव्यापनार्थः ।

78) आपस्तम्बयजमानस्यामावास्यामुपांशु यागो नाग्निः । अमोमयाजिनः महेन्द्रस्थाने इन्द्राग्नी आवह इति ब्रूयात् ।

79) उपांशुदेवतानाम्, आवह, स्वाहा, अयाद्, प्रिया धामानि, इदं हविः महो ज्यायः, इत्युच्चैरिति सूत्रात्,
आऽवह, इत्युच्चैर्निर्देशः ।

80) इन्द्रमावह । महेन्द्रमावहति विकल्पो अध्वर्युवशात् ज्ञातव्यः । पाँर्णमास्यां-विष्णुमावाह्य अग्नीषोमावाऽ
वह इन्द्रं वेमूधमाऽवह देवाँ अज्यपेत्यादि समानम् ।

होत्रायाऽऽवह, स्वं महिमानमाऽवह, आवह जातवेदः सुयजा यज, इत्यावाह्य
यथास्थितमूर्ध्वजानुरूपविष्य अदितिर्माताऽस्यान्तरिक्षान्मा च्छेत्सीरिदमहमग्निना
देवेन देवतया त्रिवृता स्तोमेन रथंतरेण साम्ना गायत्रेण छन्दसाऽग्निष्टोमेन
यज्ञेन वषट्कारेण वज्रेण योऽस्माद्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तं हन्मि । इत्युदग्देव्युह्य
तृणानि भूमौ प्रादेशं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- भुवनमसि विप्रथस्वाग्ने यष्टरिदं नमः, इत्यग्रेण ध्रुवां जुह्वं वा नमस्काराञ्जलिं
कृत्वा जुह्वेह्यग्निस्त्वाऽऽह्वयति देवयज्ययै, इति दक्षिणहस्तेन जुह्मादाय उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्ययै, इति सव्यहस्तेनोपभृतमादाय सुयमे मे अद्य
घृताची भूयास्तस्वावृतौ सूपावृतौ । इत्युपभृति जुह्मत्याधाय (अत्यादधजुहूमुपभृति
मुखेनाभिहृत्याभिमुखं हत्वाऽत्यादध्यात् । तथा होमर्थमुपावहरन्मुखत एवोपावहरेत् ।
सर्वत्रैवमत्याधानोपावहरणे भवतः । न च संशिञ्जयेत् । नाभिदेशे च सुचौ धारयेत्)
अग्नाविष्णु मा वामवक्रमिपं विजिहाथां मा मा संताप्तं लोकं मे लोककृतौ
कृणुतम् । इत्यग्रेण सुचोऽपरेण मध्यमं प्ररिधिमनवक्रामं १ प्रस्तरं, दक्षिणेन पदा
दक्षिणाऽतिक्रम्योदक्सव्येन सव्येन पदा दक्षिणाऽतिक्रम्य दक्षिणेन प्रत्याक्रम्य वा विष्णोः
स्थानमसीत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणि । इत्युदङ्मुखोऽवस्थायान्तर्वेद्यां दक्षिणं पादं
संस्थाप्य तत्पार्श्वं च वहिष्ठेन सव्यपदाङ्गुलिना स्पृशन्नप्रन्दक्षिणं परिधिसंधिमन्ववहत्य
(आरभ्य) यजमानेनान्वारब्धः समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमहुतो यज्ञो
यज्ञपतेरिन्द्रावान्स्वाहा इति प्राञ्चमुदञ्चमृजुः संततं ज्वलत्यग्नौ सर्वाणीध्रकाटानि
मंग्गर्शयन्नाधारमाधारयेत् । (अत्राऽऽधारे मन्त्रादावारम्भः कार्यः ।)

यजमानः- वगस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविश । इति सुच्यमाधारमाध्वर्य-
माणमनुमन्त्र्य इन्द्रायेदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- आधारे हुत्वा तदुपरि श्वसित्वा बृहद्भाः इति सुचमुद्गृह्य । पाहि माग्ने दुश्चरितादा
मा सुचरिते भज, इत्यसंस्पर्शयन्त्सुचौ, अग्रेण सुचोऽपरेण मध्यमं

81) पदा प्रन्ताग्मनवक्रम्य । अन्तरा प्रस्तरं न कुर्यादित्यर्थः । प्रस्तरे पदं न स्थापनीयम् । अतिक्रमणमपि
न कार्यमित्यर्थः ।

परिधिमनवक्रमानवक्रम्य प्रस्तरं सव्येन पदा प्रत्याक्रम्य दक्षिणेन पदा वा प्रत्याक्रम्य (एते एवाऽऽक्रमणप्रत्याक्रमणे मन्त्रवती भवतः अन्यत्र तूष्णीं भवतः) । **मखस्य शिरोऽसि सं ज्योतिषा ज्योतिरिङ्क्ताम् ।** इति जुह्वाऽऽज्येन ध्रुवां द्विस्त्रिर्वा समज्य (अङ्कत्वा) उन्नीतः रायः । इति सुवेण ध्रौवमाज्यमादाय । **सुवीराय स्वाहा**, इति जुहूमभिघार्य जुह्वा आज्यमादाय यज्ञेन यज्ञः संततः, इति ध्रुवां प्रात्यभिघार्याऽऽयतने सुचौ सादयित्वा क इदमध्वर्युर्भविष्यति स इदमध्वर्युर्भविष्यति यज्ञो यज्ञस्य वागर्त्विज्यं करोतु मन आर्त्विज्यं करोतु वाचं प्रपद्ये भूर्भुवः सुवर्विणोः स्थाने तिष्ठामि इतीधमसंनहनानि स्य उपसंगृह्य वेद्याश्च तृणमव्यन्तमा⁸²दाय प्रवरं वक्तुं वेद्या उत्तरत एव पूर्वाभिमुखोऽवतिष्ठेत ।

आग्नीध्रः- इधमसंनहान्यन्वारभ्य क इदमग्नीन्द्रविष्यति स इदमग्नीन्द्रविष्यति यज्ञो यज्ञस्य वागर्त्विज्यं करोतु मन आर्त्विज्यं करोतु वाचं प्रपद्ये भूर्भुवः सुवर्विणोः स्थाने तिष्ठामि । इत्यध्वर्योरपरभागे पूर्वाभिमुखोऽवतिष्ठेत ।

अध्वर्युः- ब्रह्मन् प्रवरायाऽऽश्रावयिष्यामि, इति ब्रह्माणमामन्त्रयेत् ।

आश्वलायनब्रह्मा- भूर्भुवः स्वर्वृहस्पतिप्रसूतः इति जपित्वा ॐ३ आश्रावय, इत्यतिसृजेत् ।

आपस्तम्बब्रह्मा- वाचस्पते वाचमाश्रावयैतामाश्रावय यज्ञं देवेषु मां मनुष्येषु देवता वर्धय त्वं नाकस्य पृष्ठे यजमानो अस्तु । सप्तर्षिणाः सुकृतां यत्र लोकस्तत्रेयं यज्ञं यजमानं च धेहि । इत्युपांशु जपमुक्त्वा, ॐ३ आश्रावय, इत्युच्चैरनुजानीयात् ।

अध्वर्युः- ⁸³आ३श्रा ३ वय, इत्याग्नीध्रं संप्रपं कुर्यात् । (होतृकर्तृकमनुमन्त्रणमत्रास्ति)

आग्नीध्रः- अस्तु श्रौ३ षट्, इत्यपरेणोत्करं दक्षिणामुखस्तिष्ठन् प्रत्याश्रावयेत् ।

होता- आश्रावयं यज्ञं देवेष्वश्रावय मां मनुष्येषु कीर्त्ये यशसे ब्रह्मवर्चसाय । इति आश्रावयेत्यग्नीध्रं प्रति ब्रुवन्तमध्वर्युमनुमन्त्रयेत् ।

82) अव्यन्तम् - अगत्रिगतान्तं मध्यवर्ति असंवन्धं तस्याऽऽप्रक्षेपं, वेद्यां तृणमपिमृजतीति लिङ्गात् । वेदिमध्यानुणमसंसृष्टमुपादाय वेद्यां तृणमपिमृजतीति प्रक्षेपविधानात् । न मुच्यते वेद्या इत्युपदेशः । अपिमृजतीति हन्तविभोचनमात्रतयाऽप्युपपत्तेः । एवं च वेदिमध्वर्युसंनहानं तृणं ग्राह्यमित्येकः अर्थः । वेदिमध्वर्युं तृणं वेदिमध्वर्युं ग्राह्यमित्यपरः अर्थः ।

83) आश्रावय, अयं प्रेषोऽग्नीध्रेऽध्वर्युणा प्रयोक्तव्यः । तत्र ऋतुनियम इत्ययं - आ३श्रा ३ वय, इति । प्रमाणं चास्य - "अनीत्येपणं परम्य च" सूत्रार्थस्त्वेवम् - अग्नीध्रः प्रेषण आदेः प्लुतस्तस्मात्परम्य चेति । महाभाष्ये नियमेनात्रोक्त्वात् ।

अध्वर्युः- अग्निदेवो होता देवान्यक्षद्विद्वांश्चिकित्वा न्मुष्यद्भरतवदमु-वदमुवदिति यथाऽऽर्वेयो जयमानः यथा - असितवदवत्सा वत्कश्यपवत् । इत्यूर्ध्वजुमासीनं होतारं वृत्वा ब्रह्मण्वदा च वक्षत्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्रावितारः, इत्युक्त्वा होतुर्नामोपांशुक्त्वा मानुषः, इत्युच्चैरुक्त्वा यदव्यन्तमात्तं तृणं तद्वेद्यां प्रत्यपिसृजेत् ।

यजमानः- देवाः पितरः पितरो देवा योऽहमस्मि स सन्यजे यस्यास्मि न तमन्तरैमि स्वं म इष्टं स्वं दत्तं स्वं पूर्तंस्वः श्रान्तं स्वं हुतम् । तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता द्यौः पिता पृथिवी माता प्रजापतिर्वन्धुर्य एवास्मि स सन्यजे । इत्यध्वर्युणा प्रवरं प्रत्रियमाणं जपेत् ।

होता- देव सवितरेतं त्वा वृणतेऽग्निं होत्राय सह पित्रा वैश्वानरेण द्यावापृथिवी मां पातामग्निर्होताऽहं मानुषः । इति प्रवृणानमध्वर्युमनुमन्त्र्य मानुष इत्यध्वर्योः श्रुत्वा उदायुषा स्वायुषोदोषधीनां रसेनोत्पर्जन्यस्य धामभिरुदस्थाममृतां अनु, इत्युत्थाय पटिश्चाध्वर्यो नवतिश्च पाशा अग्निं होतारमन्तरा विचृताः । सिनन्ति पाकमतिधीर एति, इति जपित्वा ऋतस्य पन्थामन्वेमि होता, इत्यध्वर्युसमीपं गत्वा इन्द्रमन्वारभामहे होतृवर्ये पुरोहितम् । येनायन्तुत्तमं स्वर्देवा अङ्गिरसी दिवम् । इत्यंसेऽध्वर्युः⁸⁴ पाश्वर्येन दक्षिणेन पाणिनाऽऽग्नीध्रमंसेऽङ्गुदेशेन सव्येन⁸⁵ पाणिना वाऽन्वारभ्य संमार्गोऽसि सं मां प्रजया पशुभिर्मृडि, इति संमार्गतृणैस्त्रिभ्यात्मं मुखं सकृन्मन्त्रेण द्विस्तूष्णीं संमृज्योदकं स्पृष्ट्वा स्वासनस्य पश्चादवस्थाय अहे दैधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाक तरः । इति होतृपदनमभिमन्त्र्य निरस्तः परावसुः, इत्यङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां होतृपदनात्तृणं प्रत्यग् दक्षिणा निरस्याप उपस्पृश्य । इदमहमर्वावसोः सदने सीदामि, इति दक्षिणो⁸⁶त्तरिणोपस्थेनोपविश्य देववर्हिः स्वासस्थं त्वाऽध्यासदेयम्, इति जपित्वा अभिहिष होतः प्रतरां वर्हिषद्भव, इति जानुशिरसा बर्हिरुपस्पृश्यातोर्ध्वजपेत् भूपतये नमो भुवनपतये नमो भूतानां पतये नमो भूतये नमः प्राणं प्रपद्येऽपानं प्रपद्ये व्यानं प्रपद्ये वाचं प्रपद्ये चक्षुः

84) पाश्वर्येन पाणिना - इत्यत्र "दक्षिणं प्रतीयादनादेशे" इति परिभाषामुत्रादक्षिणः पाणिः प्रत्येतव्यः । पाश्वर्येनैत्यस्यायमर्थः - कनिष्ठिकाप्रदेशेन स्थितः, न न्यग्भूतो नांतान इत्यर्थः ।

85) अङ्गुदेशेन - अङ्गुदेशोऽपि पूर्वपरिभाषामुत्रेण दक्षिण एव गृह्यते । सव्येन वा, इति सूत्राच्च पाणिनोरुणा वा सह विकल्पः ।

86) दक्षिणोत्तरिणा - दक्षिणं च तदुत्तरं च दक्षिणोत्तरम् । तद्वानुपस्थो दक्षिणोत्तरी उपस्थः । तेनोपविशेत् । एतदुक्तं भवति - दक्षिणोत्तरेणोपस्थं कुर्यात् ।

प्रपद्ये श्रोत्रं प्रपद्ये मनः प्रपद्य आत्मानं प्रपद्ये गायत्रीं प्रपद्ये त्रिष्टुभं प्रपद्ये
जगतीं प्रपद्येऽनुष्टुभं प्रपद्ये छन्दासि प्रपद्ये सूर्यो नो दिवस्यातु वातो अन्तरिक्षात् ।
अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः । नमो महद्भ्यो नमो अमकिभ्योनमो युवभ्यो नम
आशिनेभ्यः । यजाम देवान्यदि शक्नवाम मा ज्यायसः शंसमामृक्षि देवाः ।
विश्वे देवाः शास्तन मा यथेह होता वृतो मनवै यन्निषद्य । प्र मे ब्रूत
भागधेयं यथा वा येन पथा हव्यमा वो वहानि । अराधि होता निषदा
यजीयानभिप्रयांसि सुधितानि हि ख्यत् । यजामहै यज्ञियान्हन्ते देवाँ ईळामहा
ईड्याँ आज्येन । तदद्य वाचः प्रथमं मसीय येनासुराँ अभि देवा असाम ।
ऊर्जाद उत यज्ञियासः पञ्चजना मम होत्रं जुषध्वम् । इति जपित्वा प्रदीप्ते
ऽग्ने । अग्निर्होता वेत्स्वग्नेर्होत्रं वेत्तु प्रावित्रं साधु ते यजमान देवता यो
अग्निम् । होतारमवृथाः, इति जपित्वा घृतवतीमध्वर्यो सुचमास्थस्व देवयुवं
विश्ववारे ईळामहै देवाँ ईळेऽन्यान्नमस्याम नमस्यान्यजाम यज्ञियान् । इतिः
निगदशेषं समापयेत् । अग्निर्होतित्यारभ्य यज्ञियानित्यतोऽयमेकः सुगादापननिगदः
अथ पञ्चप्रयाजैः⁸⁷ प्रचरन्ति ।

अध्वर्युः- होत्रा, अग्निर्होतित्यस्मिन्निगदे, उच्यमाने तत्रस्थं घृतवतीशब्दे श्रूयमाणे जुहूपभृतावादाय
दक्षिणा सकृदतिक्रम्योदङ्मुखग्निष्ठन् आ३श्रा३वय, इत्याग्नीध्रं संप्रेषं कुर्यात् ।

आग्नीध्रः- अपरेणोत्तरं दक्षिणाभिमुखस्तिष्ठन् स्फुर्यं संमर्गाश्च धारयन् अस्तु श्रौ३षट्, इति
प्रत्याश्रावयेत् । सर्वत्रैवमाश्रुतप्रत्याश्रुते भवतः ।

अध्वर्युः- समिधो यज, इति प्रथमं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये३ ८८यजामहे समिधः समिधो अग्न आज्यस्य व्यन्तू ३ वी ३ षट्, इति
वषट्काग्रमुक्त्वा वागोजः सह ओजो मयि प्राणापानौ, इति वषट्काग्रमुपांश्वनुम-
न्त्रयेत् । वषट् कृते-वषट्कृते सर्वत्र

87) सर्वेषामध्वर्युप्रभृतीनां प्रचरतां हविर्गदानादिप्रदानान्तं वाग्यमन्त्रं नियम्यते सूत्रकारेण । नियमविद्यपराधे
च पुनराश्रवणादि व्याहृतिजपो वा प्रायश्चित्तं सूच्यते । तस्मात् प्रायश्चित्तमिया प्रचर्गद्भिः सर्वेषां गत्येर्भवितव्यम् ।
एवं सर्वत्र ज्ञेयम् ।

88) ये जयामहे - इत्यत्र वीपडित्यत्र च, व्यन्तू वी, इत्यत्र चाऽऽचार्येण प्लुतो विहितः - "तयोरगदी प्लवयेत्,
याज्यान् च" इत्याभ्यां सूत्राभ्याम् । अत्रत्य एव प्लुतो ये यज्ञकर्मणीत्यादिप्लुतिविधायकसूत्रेर्वाक्येण प्लुचते ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदं पुरस्तात्प्रथमं प्रयाजं जुह्वा जुहुयात् ।

यजमानः- पृथिवी होता । द्यौरध्वर्युः रुद्रोऽग्नीत् । बृहस्पतिरुपवक्ता । इति चतुर्होतारं व्याख्याय समिद्भ्योऽग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु । एको ममैका तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः । इति हुतं प्रथमं प्रयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- आ३श्रा३ वय, इत्यग्नीध्रं संग्रैषं कुर्यात् । प्रत्याश्राविते ।

अध्वर्युः- यज, इति द्वितीयं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये ३ यजामहे तनूनपादग्न आज्यस्य वेतू३ वौ३षट्, इति यजेत (ये३ यजामहे नराशंसो अग्न आज्यस्य वेतू३ वौ ३ षट् अयं प्रयाजो द्वितीयप्रयाजतनूनपत्स्थाने वसिष्ठशुनकात्रिवध्रश्व राजन्यानां वक्तव्यः । अनुमन्त्रणं पूर्ववत् ।)

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदं दक्षिणतो द्वितीयं प्रयाजं जुह्वा जुहुयात् ।

यजमानः- तनूनपातेऽग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु । द्वौ मम द्वे तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः इति हुतं द्वितीयं प्रयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । यज, इति तृतीयं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये३ यजामह इळो अग्न आज्यस्य व्यन्तू ३ वौ३षट्, इति

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदं पश्चात्तृतीयं प्रयाजं जुह्वा निःशेषं जुहुयात् ।

यजमानः- इद्भ्योऽग्रय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणन्तु । त्रयो मम तिस्रस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः । इति हुतं तृतीयं प्रयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- त्रीन्प्रयाजान् जुह्वेष्वासर्धमौपभृतस्थस्याऽऽज्यस्य जुह्वामानीय आश्राव्य, प्रत्याश्राविते यज, इति चतुर्थं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये३ यजामहे वर्हिरग्न आज्यस्य वेतू ३ वौषट्, इति

89) आधारसंभेदो नाम - आधारसंगमः । पूर्वोत्तराधारयोर्मेलनमित्यर्थः ।

- अध्वर्युः- होत्रा बौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदमुत्तरतश्चतुर्थं जुहुयात् ।
- यजमानः- बहिषेऽग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा शरदमृतूनां प्रीणामि सा मा प्रीता प्रीणातु । चत्वारो मम चतस्रस्तस्य योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः इति हुतं चतुर्थं प्रयाजमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । यज, इति पञ्चमं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजामहे स्वाहाऽग्निं स्वाहा सोमं स्वाहाऽग्निं स्वाहा विष्णुं (उपांशु) स्वाहा महेन्द्रं स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणा अग्न आज्यस्य व्यन्तु ३ बौ३षट्, इति वषट्कुर्यात् । पञ्चमे प्रयाजे सर्वत्र आवाहनक्रमेण द्वितीयान्तेन देव ता नाम आदिशेत्
- अध्वर्युः- होत्रा बौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदं मध्ये पञ्चमं प्रयाजं जुह्वा सशेषं जुहुयात् ।
- यजमानः- स्वाहाकारायाग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि तौ मा प्रीतौ प्रीणीतां । पञ्च मम न तस्य किञ्चन योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः । इति हुतं पञ्चमं प्रयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अथ प्रधानयागः

- अध्वर्युः- पूर्वोक्तेन प्रकारेण प्रत्याक्रम्य जुह्वाऽऽज्यशेषेण ध्रुवामभिधार्य प्रयाजशेषेण आनुपूर्वं हवीष्यधार्य औपभृताज्ये निशेषं जुह्वाऽऽज्यमानीय स्वायतने जुहूपभृतौ सादयित्वा तूष्णी ध्रुवास्थमाज्यं सुवेणादाय जुह्वामानीयाऽऽज्यस्थाल्या आज्यं सुवेणाऽऽदाय आप्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयन्द्रयः । सूर्याय ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन् । । इति ध्रुवामाप्याय्य सुवेण प्रस्तरबर्हिषी समज्य अथाज्यभागौ अग्नयेऽनुब्रूहि इति आग्नेयस्य आज्यभागस्य पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ९०अग्निः प्रत्नेन मन्मना शुम्भानस्तन्वं स्वाम् । कविविप्रिण वा -वृधो३ म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

90) पौर्णमास्याम् - अग्निः प्रत्नेनेत्यस्याः पुरोनुवाक्यायाः स्थानं होता अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद्वद्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धः शुक्र आहुतो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

- अध्वर्युः- दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । अग्निं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामहेऽग्निं जुषाणो अग्निराज्यस्य वेत् ३ वौ ३ षट्, इति वषट्कुर्यात्
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते ज्योतिष्मदग्नेरुत्तराघारपूर्वार्धेऽग्नये जुहुयात् ।
- यजमानः- अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य जुहूपभृतावनासाद्य पूर्ववत् सकृदवदायाज्यस्य सोमायानुब्रू३हि, इति द्वितीयस्याज्यभागस्य पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् । पुनः पूर्ववत् त्रिराज्यस्याव^१दाय
- होता- सोम^२ गीर्भिष्ट्वा वयं वर्धयामो वचोविदः । सुमृच्छीको न आविशो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । सोमं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामहे सोमं जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतू३ वौ३ षट्, इति वषट्कारं ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते ज्वलदग्नेर्दक्षिणार्धपूर्वार्धे पूर्वाज्यभागेन समं सोमाय जुहुयात् ।
- यजमानः- सोमायेदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अग्नीषोमयोर^३हं देवयज्यया चक्षुष्मान्भूयासम् । इति हुत्वा ज्यभागावनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्याऽऽज्यभागार्थं गृहीते जुहूपभृतौ स्वायतने स्विष्टकृद्यागस मामिपर्यन्तं न निदध्यात् । हस्त एव धारयेदित्यर्थः ।
- यजमानः- ब्रत्येऽहनि व्रतलोपप्रायश्चित्तार्थं व्रातपतीष्टिस्थाने पूर्णाहुतिं होष्यामि । आपस्तम्बयजमानः पूर्णाहुतिमित्यत्र सुवाहुतिमिति वदेत् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थात्या आज्यं जुह्वां चतुर्वारं सुवेण गृहीत्वा, अग्नये व्रतपतये स्वाहा, इति जुहुयात् ।

91) प्रत्यवदानानन्तरं - आप्यायतामिति मन्त्रेण धौवमाप्यायनं कार्यम् ।

92) पौर्णमास्याम् । सोम गीर्भिष्ट्वेत्यस्याः पुरोनुवाक्यायाः स्थाने होता त्वं सोमासि सत्यतित्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

- यजमानः- अग्नये व्रतपतय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा संभावितसमस्तदोषनिर्हरणार्थं सर्वप्रायश्चित्तं करिष्ये ।
- अध्वर्युः- आज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण तूष्णीं जुह्वां सकृद्गृहीत्वा भूर्भुवः सुवः स्वाहा । इति जुहुयात् ।
- यजमान- प्रजापतय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अग्निर्होता । अश्विनावध्वर्युः । त्वष्टाऽग्नीत् । मित्र उ॒पव॒क्ता । इति पुरस्ताद्विरवदानस्य पञ्चहोतारं वदेत् । अथ पूर्णमास्यां प्रधान यागः ।
- अध्वर्युः- अवदानधर्मेण सकृदाज्यं समादाय जुह्वामुपस्तीर्य अग्नयेनुब्रूहि, इति पुरोनुवाक्याय होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपां रेतांसि जिन्वतो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- मा भर्मा संवि॑क्त्वा मा त्वा हि॒सिषं॑ मा ते तेजोऽप॑क्रमीत् । भर॒तमु॑द्धरे॒म-
मनु॑षिज्वाव॒दानानि॑ ते प्र॒त्यव॑दास्यामि नमस्ते अस्तु मा मा हि २ सीः । इत्याग्नेयस्य पुरोडा शस्य मध्यादङ्गुष्ठपर्वमात्रमवदानं दक्षिणाग्रैर्मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरवदाय जुह्वामवधाय पूर्वार्धाद्वितीयमवदानं प्रागग्रैर्मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरवदाय जुह्वामवधाय हस्तं प्रक्षाल्य (पञ्चावत्तिनः पञ्चाङ्गागातृतीयमवदाय जुह्वामवदध्यादिति विशेषः) समन्त्रकं पूर्ववदवत्तमभिधार्य यद॑व॒दानानि॑ तेऽव॒द्यन्वि॑लोमा॒कार्प॑मात्मनः । आज्येन प्रत्य॑नज्येन॒तत्त॒ आप्या॑यतां पुनः । इति सुवेणाऽऽज्यस्थाल्या आज्यमादाय हविः प्रत्यभिधार्य दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा । आश्रव्य, प्रत्याश्राविते । अग्निं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजामहेऽग्निं भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रानियुद्धिः सचसे शिवाभिः । दिवि मूर्धानं दधिषे स्वर्षा जिह्वामग्ने च कृषे हव्यवाहाँ३ वौ३षट् । इति वषट्कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते स्तुगन्तमाज्यं प्रथमं स्नावयित्वाऽग्नौ प्रास्तं पुरोडाशं स्थगयन्निव सुक्पाश्वेन तं पुरोडाशमहिंसन्नाधारसंभेददेशे हुत्वाऽऽज्यशेषमन्वत्स्नावयेत् । (एवं

क्रमश्चरुपुरोडाशादितन्त्रे, न द्रवद्द्रव्यतन्त्रे । यदा वीतार्चिलेलायतीवान्निरथाऽ-
ऽहुतीर्जुहुयात् ।

यजमानः- अ॒नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अ॒ग्नेर॒हं दे॒वय॒ज्ययाऽ॒ज्ञादो भू॒यासम् ।
इत्यानेयं पुरोडाशं हुतमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- (उपांशु) विष्णवे (उच्चैः) अनुब्रू३हि, इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- (उपांशु) इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूहूळमस्य पांसुरे । (उच्चैः)
ॐ ३ मिति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- पूर्ववत् त्रिवारं समन्त्रकं ध्रुवातः अवदायाप्याय ध्रुवां दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा
आश्रव्य, प्रत्याश्राविते । (उपांशु) विष्णुं (उच्चैः) यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- (उच्चैः) ये ३ यजामहे, (उपांशु) विष्णुम् त्रिर्देवः पृथिवीमेष एतां विचक्रमे
शतर्वसं महित्वा । प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान् त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नामा
३ वौ३षट्, इति वपट्कुर्यात् (उच्चैः)

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युके सुच्याघारस्योपरि जुह्वाग्रेण जुहुयात् ।

यजमानः- विष्णव इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा द॒ब्धिर॒स्यद॒ब्धो भू॒यासं पा॒प्मानं द॒भेयम् ।
इत्युपांशुयाजं हुतमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य तूष्णीं ध्रुवास्थमाज्यं सुवेणाऽऽदाय अग्नीषोमीयार्थं जुहूमपस्तीर्य
अग्नीषोमीयस्य पुरोडाशत् मध्यात् पूर्वार्धाच्चेति माभेर्मा इति मन्त्रेण द्विरवदाय
अग्नीषोमाभ्यामनुब्रू३हि इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- अग्नीषोमा सवेदसा सहृती वनतं गिरः । सं देवत्रा वभूवथो३म् । इति
पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- अवत्तमभिघार्य यदवदानानि तेऽवद्यन्विलोमाकार्षमात्मनः । आज्येन
प्रत्यनज्येनत्तत्त आप्यायतां पुनः । । इति सुवेणाऽऽज्यस्थात्वा आज्यमादाय हविः
प्रत्यभिघार्य दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । अग्नीषोमौ
यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये३ यजामहेऽग्नीषोमौ युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् ।
युवं सिन्धूरभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुज्वतं गृभीता३न्वौ३ षट्, इति वपट्कुर्यात्

- अध्वर्युः-** होत्रा वौषडित्युक्ते सुगगतमाज्यं प्रथमं स्तावयित्वाऽनौ प्रास्तं पुरोडाशं स्थगयन्निव सुकपाश्वेन तं पुरोडाशमहिंसन्तुच्याधारोपरि उपांशुयाजहोमसंनिहितं हुत्वाऽऽज्य-शेषमन्ववस्त्रावयेत् ।
- यजमानः-** अग्नीषोमाभ्यामिदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयासम् । इत्यग्नीषोमीयं पुरोडाशं हुतमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः-** प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य पूर्ववत् जुहूमपस्तीर्य इन्द्राय वैमृधायानुब्रूहि, इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता-** वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । यो आस्माँ अभिदासत्यधरं गमया तमोऽम् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः-** मा भेर्मा संविक्था इति मन्त्रेण ऐन्द्रवैमृधस्य पुरोडाशस्य मध्यात् पूर्वार्धादच्चेतिद्विरवदाय अवत्तमभिघार्य यदवदानानि इति मन्त्रेण हविः प्रत्यभिघार्य दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । इन्द्रं वैमृधं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता-** ये ३ यजामह इन्द्रं वैमृधं मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत आ जगन्था परस्याः । सृकं संशाय पविमिन्द्र निगमं वि शत्रून्ताहळि वि मृधो नुदस्व ३ वौऽषट् । ।
- अध्वर्युः-** होत्रा वौषडित्युक्ते-पूर्ववत्-अग्नीषोमीयहोमसंनिहितं जुहुयात् ।
- यजमानः-** इन्द्राय वैमृधायेदं न मम । इति त्यागं कृत्वा इन्द्राय वैमृधस्याहं देवयज्ययाऽसपत्नो वीर्यवान् भूयासमिति हुतमनुमन्त्रयेत् । अथामावास्यायां प्रधानयागः आग्नेय उपांशुयागपर्यन्तं पूर्णमासवदेव कृत्वा (आपस्तम्ब यजमानस्य अमावास्यायां उपापांशु यागोऽपिनास्ति आग्नेय यागा नन्मरम्)
- अध्वर्युः-** प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य जुहूमपस्तीर्य महेन्द्रायानुब्रूहि, इति होतारं प्रेष्येत् ।
- होता-** महौ इन्द्रोय ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव । स्तोमैर्वसस्य वावृधोऽम् ।
- अध्वर्युः-** मा भेर्मा.... मामा हि२ सीः । इति मन्त्रेण शृतस्य (प्रातर्दोहस्य) मध्यात् सुवेणादाय तेनैवमन्त्रेण पूर्वार्धान्द्वितीयमवदाय (पञ्चावन्तिनः पश्चार्धात् तृतीयमवदाय) प्रातर्दोहवदेव तेनैव मन्त्रेण दक्षः मध्यान् पूर्वार्धात् द्विरवदाय अवत्तमभिघार्य हविप्रत्यभिघार्य (पञ्चावन्तिनः तृतीयमवदाय) दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखः तिष्ठन् आश्राव्य प्रत्याश्राविते महेन्द्रं यज इति होतारं संप्रेष्येत् ।

- होता- ये ३ यजामहे महेन्द्रं भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो विश्वेषु सबनेषु यज्ञियः ।
भुवो नृंश्च्यौली विश्वस्मिन्भरे ज्योत्स्नं च मन्त्रो विश्वचर्षणा ३ इ वौ ३ षट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते सुच्याधारस्योपरि उपांशुयागसन्निहितं जुहुयात्
- यजमानः- महेन्द्रायेदं न मम, इति त्यागं कृत्वा महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमनं महिमानं
गमेयम् । इति माहेन्द्रं सान्नायमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- इन्द्रपक्षेऽपि महेन्द्रवदेव शृतस्य दध्नः चावदाय इन्द्राया ३ नुब्रूहि इति होतारं प्रेष्येत
- होता- ऐन्द्र सानसिं रयिं सजित्वानं सदासहम् । वर्षिष्ठमूतयेभरो ३म्
- अध्वर्युः- दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखस्तिष्ठन् आश्राव्य प्रत्याश्राविते इन्द्रं यज इति सम्प्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामह इन्द्रं प्रससाहिषे पुरुहूत शन्नूज्येष्ठस्ते शुष्म इहराति रस्तु ।
इन्द्राभर दक्षिणेना वसूनि प्रति सिन्धूनामसि रेवतीनां ३ वौ ३ षट् ।
- अध्वर्युः- महेन्द्रवदेव जुहुयात् ।
- यजमानः- महेन्द्रवदेव त्यागानुमन्त्रणौ कुर्यात् ।
- असन्नयतस्तु- ऐन्द्राग्न एव सर्वेषां भवति
- अध्वर्युः- मा भेमा इति मन्त्रेण ऐन्द्राग्नपुरोडाषस्य मध्यात्पूवार्धञ्चित् पूर्ववदद्विरवदायावत्तमभिघार्य
हविः प्रत्यभिघार्य इन्द्राग्निभ्या मनुब्रूहि ३ इति होतारं संप्रेष्येत्
- होता- इन्द्राग्नी अवसागतमस्मभ्यं चर्षणीसहा । मानो दःशंसईषतो ३म् ।
- अध्वर्युः- दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखस्थित्वा आश्राव्य-प्रत्याश्राविते इन्द्राग्नी यज इति संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामह इन्द्राग्नी गीर्भिविप्रः प्रमति मिच्छमान इट्टि रयिं यशसंपूर्वं भाजम् ।
इन्द्राग्नीवृत्रहणा सुवज्रा प्रनो नव्येभिस्तिरतं देष्णौ ३ वौ ३ षट् ।
- अध्वर्युः- अग्नीषोमीयवदेव जुहुयात् ।
- यजमानः- इन्द्राग्निभ्यामिदं न मम इति त्यागं कृत्वा इन्द्राग्नयोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यन्त्रादो
भूयासम् इति हुतमनु मन्त्रयेत् । अथपार्वणहोमः ।
- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य सुवेण आज्यमादाय अमावास्या सुभगा सुशेवा धेनुरिव
भूय अप्यायमाना । सा नो दोहताः सुवीर्यः रायस्योषः सहास्त्रिणम् ।

अपानाय सुराधसेऽमावास्यायै स्वाहा, इति जुहुयात् ।⁹³

यजमानः- अमावास्याया इदं न मम, हति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- आज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण जुह्वां षड्वारं सप्तवारं वा गृहीत्वा दश ते तनुवो यज्ञं यज्ञियास्ताः प्रीणतु यजमानो घृतेन । नारिष्ठयोः प्रशिषमीडमानो देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्स्वाहा । इति जुहुयात् ।

यजमानः- नारिष्ठाभ्यामाग्निवायुभ्यामिदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- यं वां देवा अकल्ययजूर्जो भागः शतक्रतू । एतद्वां तेन प्रीणानि तेन तृप्यतमः सहै स्वाहा ॥२॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- नारिष्ठभ्यामाग्निवायुभ्यामिदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके ममेदामिष्टं न मिथुर्भवाति । अहं नारिष्ठावनुयजामि विद्वान्यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्भागधेयः स्वाहा ॥३॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- नारिष्ठाभ्यामग्निवायुभ्यामिदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- अदारसृद्धवत देव सोमाऽस्मिन्यज्ञे मरुतो मृडता नः । मा नो विददभि भामो अशस्तिर्मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या स्वाहा ॥४॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- नारिष्ठेभ्यः सोममरुद्धद्वय इदं न मम, (नारिष्ठेभ्यो देव सोममरुद्ध इति वा) ।

अध्वर्युः- ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचो ब्रह्म यज्ञानां हि विषा माज्यस्य । अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन् । स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्त्स्वाहा ॥ ५ ॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- नारिष्ठाय ब्रह्मण हदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

93) ऋषभं वाजिन वयं पूर्णमासं यजामहे । स नो देहताः सुवीर्यः रायास्योपः सहस्रिणम् । प्रणाय सुरधसे पूर्णमासाय स्वाहा इति पौर्णमास्यां जुहुयात् । यजमानः -- पूर्णमासायेदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् । नादिष्ठा होमः अमावास्यावत् कुर्यात् । अथ स्विष्टकृत् ।

- अध्वर्युः- सं ते मानमा मनः सं प्राणे प्राणं दधामि ते सं व्याने समपानं दधामि ते । परिगृह्य यजमानोऽमृतोऽभूच्छं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे स्वाहा ॥६॥ इति जुहुयात् ।
- यजमानाः- नारिष्ठाय ब्रह्मण इदं मम (नारिष्ठायग्नय इदं न मम, इति वा) इति त्यागं कुर्यात् । (ततो यदि सप्तवारमाज्यं गृहित्वा यागं चिकीर्षेत्तर्हि, अध्वर्युणा ग्राहयेत् ।)
- अध्वर्युः- सं ते मनसा मनः स प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतवत्स्वाहा ॥६॥ इति जुहुयात् ।
- यजमानः- नारिष्ठायग्नय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- सं प्राणे प्राणं दधामि ते सं व्याने समपानं दधामि ते । परिगृह्य यजमानोऽमृतोऽभूच्छं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे स्वाहा । इति जुहुयात् ।
- यजमानः- नारिष्ठाय ब्रह्मण इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- अथस्विष्टकृतं तूष्णीं ध्रुवास्थमाज्यं सुवेणाऽऽदाय जुह्वामानीयाऽऽ आज्यं सुवेणाऽऽदाय । ध्रौवमाप्याय्य अग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रू ३ हि, इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेषयेत् ।
- होता- पिप्रीहि देवाँ उशतो यविष्ठ विद्वाँ ऋतूँ ऋतुपते यजेह । ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने त्वं होतृणामस्थायजिष्ठो ३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- सर्वेषां हविषामुत्तरार्धात्सकृत्स्विष्टकृते प्रधानावादानाद्भूयिष्ठमवदाय जुह्वामावधाय प्रतिहविरवदानं हस्तं प्रक्षाल्य (पञ्चावत्तिनो द्विरवदाय) अवतं द्विरभिधाय न हविः प्रत्यभिधाय दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखस्तिष्ठन् आश्रय्य, प्रत्याश्राविते ।
- अध्वर्युः- अग्निः स्विष्टकृतं यज । इति याज्यायै होतारं संप्रेषयेत् ।
- होता- २ये ३ यजामहेऽग्निं स्विष्टकृतमायाळग्निरग्नेः प्रिया धामान्ययाद् सोमस्य प्रिया धामान्ययाळग्नेः प्रिया धामान्ययाद् (उपाशु) विष्णोः (उच्चैः) प्रिया धामान्ययाण्महेन्द्रस्य प्रिया धामान्ययाद्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि

94) पीर्णमास्याम् - ये ३ यजामहेऽग्निं स्विष्टकृतमायाळग्निरग्नेः प्रिया धामान्ययाद् सोमस्य प्रिया धामान्ययाळग्नेः प्रिया धामान्ययाद् (उपाशु) विष्णोः (उच्चैः) प्रिया धामान्ययाळग्नीषोमयोः प्रिया धामान्ययाळ्न्द्रस्य वैमृधस्य प्रिया धामान्ययाद्देवानामाज्यपानामित्यादि समानम् । असंनयतः, अमावास्यायां ये ३ यजामहेऽग्निं स्विष्टकृतमायाळग्निरग्नेः प्रिया धामान्ययाद् सोमस्य प्रिया धामान्ययाळग्नेः प्रिया धामान्ययाद् (उपाशु) विष्णोः (उच्चैः) प्रिया धामान्ययाळ्न्द्रान्योः प्रिया धामान्ययाद्देवानामित्यादि समानम् । आपन्तम्बीययजमानस्य संनयदमनयतोऽमावास्यायामुपशुयाजाभावाद्दिष्णोः प्रियेत्युपाशु देवतानामकीर्तनं नास्ति ।

यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि यक्षत्वं महिमानमायजतामेज्या इषः कृणोतु
 सो अध्वरा जतवेदा जुषतां हविरग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः पावकशोचे
 वेष्ट्वं हि यज्वा । ऋता यजासि महिना वियद्भूर्हव्या वह यविष्ट या ते
 अद्या३ वौ ३ ष्ट इति वषट्कुर्यात् । (ये३ यजामहेऽग्निं स्विष्टकृतमिति याज्यां
 वौषडित्यन्तामनुच्छ्वसन्नेव पठेत् । उचछ्वसन्नेव पिपठिषेच्चेदर्थं यज्वेत्यन्तं उच्छ्वसन्नेव
 पठेत् । नान्यत्रोच्छ्वासः कर्तव्यः)।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडितयुक्ते-सुगतमाज्यं प्रथमं स्त्रावयित्वाऽग्नौ प्राप्तं हविः स्थगयन्निव सुक्पाश्वेण
 तद्धविरहिंसन् अग्नेरुत्तरार्धपूर्वार्ध इतराहुतिभिरसःसक्तं हुत्वाऽऽज्यशेषमन्ववस्तावयेत् ।

यजमानः- अग्नये स्वि॑कृत इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अ॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृ॒तोऽहं
 दैव॑य॒ज्ययाऽऽयु॑ष्मान्य॒ज्ञेन॑ प्रति॒ष्टां ग॑मेयम् । इति सौविष्टकृतमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविष्य जुह्वामपआनीय ११वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सः
 शतधारमेतम् । स नः पितरं पितामहं प्रतितामहः स्वर्गे लोके पिन्वमानो
 विभर्तु स्वाहा इत्यन्तःपरिधि निनीयाऽऽयतने जुहूपभृतौ सादयेत् ।

यजमानः- अग्नये वैश्वानारायेदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- प्रशिन्नपात्रमुपस्ततीयाऽऽग्नेयं पुरोडाशं प्रज्वं तिर्यज्वं वा विरुज्या (भङ्त्वा) प
 उपस्पृश्याङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुत्या ब्रूह्य अज्यायो यवमात्रादायाधात्कृत्यतामिदम् ।
 मा रू॒रुपाम॑ य॒ज्ञस्य॑ शु॒द्धः स्वि॑ष्टमि॒दं ह॒विः ।। इत्याग्नेयस्य पुरोडाशस्य
 मध्याद्यवमात्रं पिप्पलमात्रं वा प्रशिन्नमवादाय प्रशिन्नपात्रे निदध्यात् । ततो हस्तं
 प्रक्षालयेत् ।

95) वैश्वानरे हविरिदमित्यनेन यदपां निनयनं तन्प्राचीनावीतिना कार्यमिति केचिदस्मदीया वावदूकाः प्राहुः ।
 तदसंगतम् - स गः पितरमितिमन्त्रस्य वैश्वानरप्रधानतोक्तेर्वैश्वानरे हविरिदमिति च निनयनरूपो
 माधिकरणत्वेन वैश्वानराभिधानाच्च । यद्यधिकरणत्वेन होमाधिकरणं मिदं न देवता, इति चेत् स
 पिन्वमानः इत्येवास्तु । पितृलिङ्गमात्रेण यदि सैव देवता गृह्यते तर्हि जीवत्पितृकस्य निवर्तेत । न
 चेष्टापत्तिरितिवाच्यम् । लिङ्गतो दवता कदादिकल्पिता स्यात् । न च सर्वथा कर्मनिवृत्तिः । न च वा
 पितरि मत्पि पितरं पिन्वमान इति भाविनी वृत्तिमाश्रित्य वक्तुं बुद्धिमतामुचितम् । तस्माच्छङ्कं ।
 निरपेक्षं प्रमाणयताऽऽहिताग्निना, अग्नये वैश्वारायेदं न ममेति त्यागो वक्तव्यः । अध्वर्युविदाऽध्वर्युणा
 निनयनमुपीतिनेवं कार्यम् ।

यजमानः- अग्निर्मा दुरिष्टाप्तातु सविताघशः साद्यो मेऽन्ति दूरंऽरातीयति तमेतेन
जेष्म । इति प्रशित्रमावदीयमानमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- अवत्तं प्रशित्रं माज्येनाभिघार्य प्रशित्रमग्रेणाऽऽहवनीयं ब्रह्मणे परिहरेत् ।

आश्वलायनब्रह्मा- मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्षे । इति प्रशित्रमाह्वयमाणमीक्षित्वा देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृहामि । इति तदञ्जलिना
प्रतिगृह्य पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयाम्यदित्या उपस्थे इत्यन्तर्वेदि कुशेषु प्रगण्डं
निधायान्नागुष्टोपकनिष्ठिकाभ्यां गृहीत्वा अग्नेष्टाऽऽस्येन प्रश्नामि बृहस्पतेर्मुखेन ।
इति दन्तैरपीडयन्नाश्याऽऽचम्य सत्येन त्वाऽभिजिघर्षिं या अप्सवन्तर्देवतास्ता इदं
शामयन्तु चक्षुः क्षेत्रं प्रणान्ये मा हिंसीः, इत्यपः पीत्वाऽऽचम्य इन्द्रस्य त्वा जठरे
दधामि इति नाभिमालभ्य प्रशित्रहरणं प्रक्षाल्य प्रक्षालितेनानेन प्रशित्रहरणेनाऽऽत्मानमभि-
मुखेन हस्तेन च तथाभूतेनाऽऽत्मनः पुरतस्त्रिरपः सिञ्चेत् ।

आपस्तम्बब्रह्मा- मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे । इति प्रशित्रमावदीयमानं प्रेक्ष्य । ऋतस्य पथा
पर्येहि, इत्यग्रेणाऽऽहवनीयं परिह्विमाणं प्रेक्ष्य सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतिपश्यामि,
इत्यासन्नमाह्वयमाणं प्रेक्ष्य देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
प्रति गृह्णामि इति तदञ्जलिना प्रतिगृह्य पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयामीडायाः २
पदे । इत्यन्तर्वेदि व्यूह्य तृणानि प्रागण्डः सादयित्वा अदव्येनत्वा चक्षुषावेक्ष्ये
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां माददे ।
इत्यङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्याऽऽदाय अग्नेष्टवाऽऽस्येन प्रश्नामि ब्राह्मणस्योदरेण
ब्रह्मस्पते ब्रह्मण इत्यवेक्ष्य इन्द्रस्य त्वा जठरे सादयमिमीति प्राशित्रं दन्तैरनभिमृद्य
निगीर्य या अप्सवन्तदेवतास्ता इदं शमयन्तु स्वाहाकृतं जठरमिन्द्रस्य गच्छ
स्वाहा इत्यपःपीत्वा घसीना मे मा संपृक्या ऊर्ध्वं मे नाभेः सीदेन्द्रस्य त्वा जठरे
सादयामि इति नभिशमभिमृश्य वाङ्म आसन् । इति मुखम् अभिमृश्य नसोः
प्राणः, इति नासिके अभिमृश्य अक्ष्णेक्षचक्षुः, रिति चक्षुषी अभिमृश्य कर्णयोश्चोत्रं
इति श्रोत्रे अभिमृष्य, बाह्वोर्वलं इति बाहू अभिमृष्य, ऊर्वोरोजः इति ऊरू अभिमृष्य
अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः, इत्यवशिष्टान्यभिमृष्याप उपसृष्य प्रक्षाल्य प्रशित्रमग्निः
पूरयित्वा दिशोजिन्व, इति पराचीनमेकप्रयत्नेन निनीय मां जिन्व, इति पुनरपो
गृहीत्वाहृदयाभिमुखं निनयेत् ।

अध्वर्युः- इडापात्रमुपस्तीर्य मनुना दृष्टां धृतपदीं मित्रीवरूणसमीरिताम् । दक्षिणार्धा-
दसंभिन्दन्नवद्याम्येकतोमुखाम् ।। इत्याग्नेयस्य पुरोडाशस्य दक्षिणार्धात्प्रथम-
मवदायावदानदेशयोर्मध्ये स्थिताद्धविरंशाद्वितीयमवदाय पञ्चार्धात्तृतीयं पञ्चावत्तिनम् ।
पूर्वाधाच्च यजमानभागमिडायामवधाय हस्तं प्रक्षाल्य अनेनैवमन्त्रेण एवं प्रकारेण सर्वेषां
हविष्सकाशात् द्विरवदाय यजमानभागं चावदाय शृतस्य दध्मश्च यजमान भागौच
पृथक् पात्रेऽवदाय अवन्तरेडायामदाय (सौविष्टकृतावदानादैडावदानं ज्यायः कार्यम् ।)

यजमानः- सुरुपवर्षवर्ण एहीमान्भद्रान्दुर्याः अभ्येहिं मामनुव्रतान्यु शीर्षाणि मृद मृड
एह्यादित एहि सरस्वत्येहि रन्तिरसि रमतिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टि
तेऽशीयोपहूत उपहवं तेऽशीय । इतीडामवदीयमानामनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- अवत्तं पुरोडाशीयं यजमानभागमीषिदीर्घं कृत्वाऽऽज्येन सर्वतोऽंजनं कृत्वा धवायाः
समीपं गमयित्वा तथा च शृतदध्नोर्यजमानभागमाज्येन सर्वतोऽङ्कत्वा धुवायाः समीपं
गमयित्वाऽभिघार्येडां होत्रे प्रदाय दक्षिणेन होतारमिडामनुसृजन्नेव पश्चाद्गत्वा होतुर्दक्षिणत
असीनः प्राङ्मुखो होतुः प्रदेशीन्या उत्तमे पर्वणी सुवेणाज्जयात् । आपि वा होत्रे,
इडामदत्त्वा प्राचीमिडामपोह्य स्वयं पश्चाद्रत्वा होतुर्दक्षिणत उदङ्मुख असीनः सुवेण
होतुरङ्गुल्याः प्रदेशिन्याः पर्वणी अज्ज्यात् ।

होता- इडामादाय तयाऽध्वर्युमतिक्रमन्तं दक्षिणतो हृत्वेडामन्तराध्वर्युमात्मानं च कुर्यात् ।
वाचस्पतिना ते हुतस्येषे प्रणाय प्रश्नामि । इत्युत्तरपर्वलेपमुत्तरे, ओष्टे
अभ्यात्मनिमृज्य । मानसस्पतिना ते हुतस्योर्जेऽपानाय प्रश्नामि, इति अधरोष्टे
निमृज्योदकं स्पृष्ट्वाज्जलिनेडां प्रतिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा पश्चादिडाया उदगङ्गुलिं
पाणिमुपधायैवान्तरेडामवदापयीताध्वर्युम् ।

अध्वर्युः- होतुः पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख असीन उपस्टोदकस्य होतुर्हस्ते इडागताज्यलेपादुपस्तीर्यावान्तरे
डामवदायावदध्यात् ।

होता- अङ्गुल्यङ्गुष्टयोर्मध्येन प्रदेशेन स्वयमिडाया द्वितीयं अवान्तरेडामादधीत ।

अध्वर्युः- इडागताज्यलेपादभिघारणं कुर्यात् । पञ्चावत्तिनां द्विरभिघारणं कुर्यात् ।

होता- प्रत्यालब्धामङ्गुष्टेनभिसंगृह्य प्रत्यहृत्यङ्गुलीरमुष्टिं कृत्वा दक्षिणत इडां पगीगृह्यास्यमितां
प्रणसंमितां वा कृत्वा इळोपहूता सह दिवा वृहताऽऽदित्येनोपास्माँ इळा ह्ययतां
सह दिवा वृहताऽऽदित्येनेळोपहूता । सहान्तिरिक्षेण वामदेव्येन वायुनेळो
पास्माँ इळाह्व यतां सहन्तिरिक्षेण वामदेव्येन वायुनेळोपहूता । सह पृथिव्या

रथंतरेणानिनोपाम्मां इळाह्वयतां सह पृथिव्या रथंतरेणानिना । उपहृता गावः सहाशिर उप मां गावः सह शिराह्वयन्तामुपहृता धेनुः सह ऋषभोप मां धेनुः सह ऋषभाह्वयतामु हृता गौर्धृपद्युपमांगौर्धृतपदीह्वयतामुपहृता दिव्याः सप्त होतार उप मां दिव्याः सप्त होतरोह्वयन्ता तामपहृताः सखाभक्ष उप मां सखभक्षो ह्व यन्तामुपहृतेळा वृष्टिरूपमामिळावृष्टि ह्वयताम् इत्युपांशु इळोपहृतोपहृतेळोपासामां इळा ह्वयतामिळोपहृता । मानवी घृत पदी मैत्रावरुणी ब्रह्मदेवकृतमुपहुतं दैव्या अध्वर्यव उपहृता उपहृता मनुष्याः । य इमं यज्ञमावान्ये च यज्ञपतिं वर्धानुपहृते द्यावापृथिवी पूर्वजे ऋतावरी देवी देवपुत्रे । उपहतोऽयं यजमान उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहृतो भूयसि हविष्करण इदं मे देवा हविर्जुषन्तमिति तस्मिन्नुपहृतः । इत्युच्चैरिळामुपह्वयित । अध्वर्युयजमानौ उपह्वयमानां इडां अन्वारभेताम् ।

अध्वर्युः- दैव्या अध्वर्यव उपहृता इति होतुर्वाक्यमभिज्ञाय उपहृतः पशुमानसानि, इति जपेत् ।

यजमानः- भूयस्येहि श्रेयस्येहि वसीयस्येहि चित्त एहि दधिष एहीडएहि सुनृत एहि । इतीडाया उपांशूपहवे जपित्वा चिदसि, मनाऽसि, धीरसि रन्ती रमतिः सूनः सूनरी । देवीर्देवैरभि मा निवर्तध्वः स्योना स्योनेन घृतेन मा समुक्षत नम इदमुदं भिषगृषिर्ब्रह्मा यददे समुद्रादुधचन्निव स्रुचा वागग्रे विप्रस्य तिष्ठति शुङ्गेभिर्दशभिर्दिशन् । इत्युच्चैरुपहवे जपित्वा वायविडा ते माता, इति होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यात्वा, उपहृ तोऽयं यजमान इति होतुर्वाक्यमभिज्ञाय उपहृतः पशुमानसानि सा मे सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य भूयादरेडता मनसा तच्छकेयं यज्ञोदिवः रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानः पन्थास्तेन यज्ञो देवाः अध्येत्वस्मास्विन्द्र इन्द्रयं दधात्वस्मान् राय उत यज्ञाः सचन्तामस्मसु सन्त्वाशिषः सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा नोऽसि जुष्टिं ते गमेयम् । अशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिपं दधातु द्रविणः सर्वर्चसम् । संजयन्क्षेत्राणि सहसाऽहमिन्द्र कृण्वानो अन्यः अधरान्त्सपत्नान् । इति जपित्वा, इडाया अहं देव्यज्यया पशुमान्भूयासम् । इत्युपहृतमिडामनुमन्त्र्य इडा धेनुः सहवत्सा न आगादुर्ज दुहाना पयसा प्रपीना । सा नो अन्नेन हविपोत गोभिरिडाऽभ्यस्माः आगात् । इति भक्षायऽऽह्नियमाणामनुमन्त्रयेत् । यजमानपञ्चमा इडायाः स्वं स्वं भागं भक्षणार्थं गृह्णीयुः ।

होता- इळे भागं जुषस्व नः पिन्वगा जिन्वार्वतो रायस्पोषस्येशिषे तस्य नो रस्व ।
तस्य नो दास्तस्यस्ते भागमशीमहि । सर्वात्मानः सर्वतनवः सर्ववीराः
सर्वपूरुषाः । सर्वपुरुषा इति वा । अवान्तरेडां प्रश्याऽऽचम्य तूष्णीमिडाभागं भक्षणार्थं
गृहीतं प्राश्याऽऽचम्य वाग्यत आस्त आमार्जनात् ।

आश्वलायनब्रह्मा- तूष्णीमिडाभागं प्रश्याऽऽचम्य वाग्यत आस्त आ मार्जनात् ।

अध्वर्युयजमानाग्नीधाः- इडे भागं जुषस्व नो जिन्व गा जिन्वार्वतः । तस्यास्ते भक्षिवाणः
स्याम सर्वात्मान सर्वगणाः । । इतीडायाः स्वस्वभागं प्ररश्याऽऽचम्य वाग्यता असत
आ मार्जनात् । मन्त्रावृत्तिः प्रतिपूरुषम्

आपस्तम्बब्रह्मा- अध्वर्यवदेव प्राशनीयात् ।

अध्वर्युयजमानाग्नीधाः- मनो ज्योतिर्जषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु ।
बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वै देवा इह मादायन्ताम् । इत्यन्तर्वेदि स्थिते
प्रस्तरे मार्जयेयुः । (मार्जनं नामान्तर्वेद्यवस्थिते प्रस्तरे जलमासिच्यं तस्याधस्तद्धस्तेन
जलं गृहीत्वा शिरस्यानयनम् ।) मन्त्रावृत्तिश्च प्रतिपूरुषम् । होतृब्रह्माणावेवं मार्जयिताताम् ।
आहवनीयपरिस्तरणैरञ्जलिमुदकधारणसमर्थं कृत्वाऽन्येन केनचित्परिकर्मिणाऽपामा-
सेचनम् । आपस्तम्बब्रह्मणस्तु अध्वयुवन्मार्जनम् ।

अध्वर्युः- आग्नेयं पुरडाशं चतुर्धा कृत्वा वर्हिषदं वा कृत्वा चतुर्धा कुर्यत् ।

यजमानः- ब्रध्न पिन्वस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे मोषमदसादिशं लृप्तिरासि
दिशो मे कल्पन्तां कल्पन्तां मे दिशो दैवीश्च मानुषीश्चाहोरत्रे मे कल्पेतामर्धमासा
मे कल्पन्तां मासा मे कल्पन्तामृतवो मे कल्पन्ताः संवत्सरो मे कल्पन्तां
क्लृप्तिरसि कल्पतां मे । इत्यध्वर्युणा चतुर्धा कृतं विहिंसि सत्रं पुरोडाशं तन्त्रेणभिमृश्य,
अशानां त्वाऽऽशापालेभ्यश्चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः । इदं भूत स्याद्यक्षेभ्यो विधेम
हविषा वयम् । ब्रध्न पाहि भजतां भागी भागं माऽभागो भक्त निरभागं
भजामः । अपस्पिन्वोपधीर्जिन्व द्विपात्याहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेरय ।
ब्राह्मणानामिदं हविः सोम्यानां सोमपीथिनाम् । निर्भक्तोऽब्राह्मणो
नेहाब्राह्मणस्यास्ति । सकृदुक्तेन मन्त्रेण प्रतिदिशं विभागपूर्वकं गमयित्वा, इदं

ब्रह्मणः, इदं होतुः, इदमध्वर्योः, इदमाग्नीधः । इति प्रत्येकमादिश्य, उपहृता
 द्यौः पितो मां द्यौः पिताह्वयतामग्निराग्नीध्रादायुषे वर्चसे जीवा त्वैपुण्यायोपहृत
 पृथिवी मातो मां माता पृथिवी ह्वयता मग्निराग्नीध्रादायुषे वर्चसे जीवा त्वै
 पुण्याय । इत्याग्नीध्रभागस्य पुनर्व्यूहनं कुर्यादितं ब्यूहनमग्निध्रभागस्य मन्त्रपूर्वकं वैशेषिकम् ।

अध्वर्युः- इदं यजमानस्य, इति यजमानभागं निर्दिश्य कस्मिंचिदेकस्मिन् पात्रे
 सकृदुपस्तीर्याऽऽग्नीध्रभागं द्वैधा कृत्वैकं भागं पात्रेऽवधाय पुनरुपस्तीर्यापरभागमवधाय
 द्विरभिघार्याग्नीध्रे तत्पात्रं प्रयच्छेत् । अपि वा कस्मिंचित्पात्रे द्विरुपस्तीर्य द्विराधाय
 द्विरभिघार्य तत्पात्रमाग्नीध्रे प्रयच्छेदिति वैशेषिकम् ।

आग्नीधः- विहाराद्वहिर्गत्वा पात्रस्थं स्वभागं गृहीत्वा अग्नेरग्नीध्रमस्यग्नेः शामित्रमसि नमस्ते
 अस्तु मा मा हिंसीः । इति भक्षयित्वाऽऽचामेत् ।

अध्वर्युः- यथास्थानमासीनाम्यां ब्रह्मयजमानाम्यां तयोर्भागे वेदेन हृत्वा प्रयच्छेत् ।

ब्रह्मा- दत्तं स्वभागं प्रशित्रहरणे निदध्यात् ।

यजमानः- प्रशित्रहरणस्य पश्चात्कुशेषु स्वभागं निदध्यदयं नियम आपस्तम्बीययजमानस्य नास्ति ।
 यत्र क्वा वा निहितेऽपि ना प्रत्यवायः ।

अध्वर्युः- सुवेण होतुर्भागं होत्रे प्रयच्छेत्तथा स्वभागं जुह्वा स्वयं गृह्णीयात् ।

होता- तूष्णीं भक्षयित्वाऽऽचामेत् ।

अध्वर्युः- अन्तरिक्षस्य भागोऽसि, इति स्वभागं प्राश्याऽऽचम्य दाक्षिणाग्नान्वाह्वार्य
 महान्तमपरिमितमोदनं पचेत्क्षीरे पचेदित्येके ।

आश्वलायनब्रह्मा- दक्षिणाग्नौ स्थितमन्वाहार्यं गत्वा प्रजापतेर्भगोऽस्यूर्जस्वान्ययस्वानक्षितिरसि मा
 मे क्षेष्टा अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च । इत्यन्वाहार्यमवेक्ष्य प्राणापानौ मे पाहि कामय
 त्वा, इत्यस्पृशन्नन्वाहार्यमवघ्रायाद्बुधोपकनिष्ठिकाभ्यां पुलककलामात्रमन्वाह्वार्यादृहीत्वा
 प्राशित्रहरणस्थस्वभागे निदध्यात् ।

अपास्तम्बब्रह्मा- ब्रह्मन् ब्रह्माऽसि ब्रह्मणे त्वा हुताद्य मा मा हिंसीरहुतो मद्वाः शिवो
 भव । इत्यन्तर्वेद्यामन्वाहार्यमासन्नमभिमृशेत् ।

अध्वर्युः- अन्वाहार्यमभिघार्यानभिघार्य बोद्धास्यान्तर्वेद्यासादयेत् ।

यजमानः- ब्रह्म पिबस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे मोषदसत् जापतेर्भागोऽस्यूर्जस्वान्यय-

स्वान्वाणापानो मे पाहि समान व्यानौ मे पाह्युदानव्यानौ मे पाह्यक्षितोऽस्यक्षित्यै
त्वा मा मेक्षिष्य अमुत्रामुष्मिल्लोके । इयंस्थाल्यमृतस्य पूर्णा सहस्रधार
उत्सो अक्षीयमाणः । स दाधार पृथिवीमन्तारिक्षं दिवं च
तेनौदनेनतितरणि मृत्यम् । इत्यन्वाहार्यमासन्नमभिमृशेत् ।

अध्वर्युः- दक्षिणसद्भ्य उपहर्तवै, इति यजमानं संप्रैष्येत् ।

यजमानः- दक्षिणत एत ब्राह्मणा अयं व ओदनः, यथाभागं प्रतिगृह्णीध्वम् इति तेभ्योऽन्वाहार्यं
दद्यात् ।

ऋत्विजः- दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्तः सप्तदशकृत्वो वायोरन्तराकर्षणरूपं निःश्वासं कुर्युः ।

अध्वयुराग्रीध्रापस्तम्बब्रह्मा च- देवस्यै त्वा सवितुः प्रसवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
प्रतिगृह्णामि । राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे ब्रह्मण औदनम् ।
तेनामृतत्वमश्न्याम् । वयो दात्रे । मयो मह्यमस्तु प्रतिगृहीत्रे । क इदं
कस्मा अदात् । कामः कामाय । कामो दाता । कामः प्रतिग्रहीता ।
कामः समुद्रमाविश । कामे न त्वा प्रतिगृह्णामि । कामैतत्ते । एषा ते
काम दक्षिणा । उत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु । इत्यन्वाहार्यं प्रतिगृह्णीयुः

होतृब्रह्माणौ- क इदं कस्मा अदात्कामः कामायादात्कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामं
समुद्रमाविश कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि कामैतत्ते वृष्टिरसि द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी
प्रतिगृह्णातु । इत्यन्वाहार्यं प्रतिगृहीयाताम् ।

यजमानः- उत्तरतः परीत इति दक्षिणतः स्थितानृत्विजः संप्रैष्येत् ।

अध्वर्युः- हविःशेषानुदगुद्वास्य ब्रह्मन् प्रस्थास्यामः समिधमाधायानीत्यरिधींश्चाग्निं च
सकृत्सकृत्संमृडि । इति ब्रह्माणमग्नीध्रं च संप्रैष्येत् ।

आश्वलायनब्रह्मा- वृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन अशिष्ट वृहस्पते यज्ञमजुगुपः स यज्ञं पाहि स
यज्ञपतिं पाहि स मां पाहि । भूर्भुवः स्वर्वृहस्पतिप्रसूतः । इति जपित्वा, ॐ ३
प्रतिष्ठ, इत्यतिमृजेत् ।

आपस्तम्बब्रह्मा- देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्रच सुव प्र च यज वृहस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पाहि स

यज्ञपतिं पाहि स मां पहि इत्युपांशूक्त्वा, ॐ ३ प्रतिष्ठ, इत्युच्चैरनुजानीयात् ।

आग्नीध्रः- ब्रह्मणाऽनुज्ञातः - एषा ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चाऽऽचप्यायस्व वर्धतां च ते यज्ञपतिरा च प्यायतां वर्धिषीमहि च वयमा चाप्यायिषिमहि स्वाहा । इत्यानुयाजिकीं समिधामादध्यात् ।

यजमानः- एषा ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चाऽऽचप्यायस्व वर्धतां च ते यज्ञपतिरा च प्यायतां वर्धिषीमहि च वयमा चप्यायिषीमहि । इत्याधीयमानामानुयाजिकीं समिधमनुमन्त्र्य, अग्नय इदं न मम इति त्यागं कृत्वा यं ते अग्न आवृश्चाम्यहं वा क्षिपितश्चरन् । प्रजां च तस्य मूलं च नीचैर्देवा निवृश्चत । अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ट्यः । इध्मस्येव प्रक्षायतो मा तस्तोच्छेषि किंचन । यो मां द्वेष्टि जातवेदोयं चाहं द्वेष्मि यश्चमाम् । सर्वास्तानग्ने संदेह याश्चाहं द्वेष्मि ये च माम् । इत्यग्निमनुमन्त्रयेत् ।

आग्नीध्रः- पूर्ववत्परिधीन्सकृत्सकृत्संमृज्य, अग्ने वाजजिद्वाजं त्वा स सुवाऽसं वाजं जिगिवाऽसं वाजिनं वाजजितं वाजाजित्यायै संमार्ज्यग्निमन्नादमन्नाद्याय । इति सकृदग्निं प्रांचं संमृज्यात् ।

अध्वर्युः- इध्मसंनहनान्यद्भिः सःस्पृश्य यो भूतानामधिपती रुद्रस्तन्तिचरोवृषा । पशून्स्माकं मा हिंसीरेतदस्तु हुतं तव स्वाहा । इत्यग्नौ प्रहृत्येध्मसंनहनान्यप उपस्पृशेत् ।

यजमानः- भूतानामधिपतये रुद्राय तन्तिचराय वृष्ण इदं न मम, इति त्यागं कृत्वाऽप उपस्पृश्य वेदिर्वहिः श्रितः हविरिध्मः परिधयः सुचः । आर्ज्यं यज्ञं ऋचो यजुर्याज्याश्च वषट्काराः सं मे संनतयो नमन्तामिध्मसंनहने हुते । इतीध्मसंवहनानि हुतान्यनु मन्त्र्य महाहविर्होता, सत्यहविरध्वर्युः, अच्युतपाजा अग्नीन् अच्युतमना उपवक्ता, अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिरौ । अयास्य उद्गाता । इति पुरस्तादनुयाजानां वदेत् ।

अध्वर्युः- सर्वमौभृतं जुह्वामनीय जुहूपभृतावादाय दक्षिणा सकृदतिक्रान्तोऽदइमुखः स्थित्वा आ

३ आ ३ वय, इत्याग्नीध्रं संप्रैष्येत् ।

आग्नीध्रः- अस्तु श्रीःषट्, इति पूर्ववत्प्रत्याश्रावयेत् ।

अध्वर्युः- देवान् यज, इति होतारं संप्रैष्येत् ।

होता- ॥देवं बर्हिर्वसुवने वसुधेयस्य वैतू ३ वौ ३ षट्,

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते आधारसंभेदाग्रदेशपूर्वभागे समिधि प्रथममनुयाजं जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम इति त्यागं कृत्वा बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासम् ।
इति हुतमनुयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते । यज, इति होतारं द्वितीयानुयाजार्थं संप्रैष्येत् ।

होता- देवो नराशंसो वसुवने वसुधेयस्य वेतू ३ वौःषट्, इति ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते, आधारसंभेदस्य पूर्वभागे प्रथमानुयाजात्प्रत्यक्समिधि द्वितीयानुयाजं जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम । नराशंसस्याहं देवयज्यया पशुमान्भूयासम्, इति
हुतमनुयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते । यज, इति होतारं तृतीयानुयाजार्थं संप्रैष्येत् ।

होता- देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्माऽऽयजी होता होतु-
होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाइयाँ अपि प्रेयंते होत्रे अमत्सता ताँ ससनुषीं
होत्रा देवंगमां दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमं स्विष्टकृच्चान्ने होता भूर्वसुवने वसुधेयस्य
नमोवाके वीही ३ वौःषट्, इति (अमत्सतेत्यत्रावसायानवसाय वा यजेत) ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते द्वितीयानुयाजस्यापरेणोत्तममनुयाजं जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम । इति त्यागं कृत्वा, अग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽ
युष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम् । इति हुतमनुयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्याऽऽयतने मुचौ सादयित्वा वाजस्य मा प्रसवेनो द्गृभेणोदग्रभीत् । इति

96) इयमनुयाजस्य याज्या, तथाऽयस्याः पूर्वमागूर्न कर्तव्या । एवमेव सर्वासामनुयाजयाज्यानाम् ।
"अगूर्याज्यादिरनुयाजवर्जम्" (आश्व शी सू 1 । 5 । 4) वृत्तिः- सर्वत्र सर्वसामानुयाजवर्जितानां
याज्यानामादावागूर्भवति ।

दक्षिणेन हस्तेनोत्तानेन सप्रस्तरां जुहूं किं चिदुद्यम्य अथासपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः । इति सव्येन हस्तेनोपभृतमधो नियम्य उद्ग्राभं च इति जुहूं किंचिदुद्यम्य निग्राभं च इति दक्षिणेन हस्तेनोपभृतं निगृह्य ब्रह्म देवा अवीवृधन् । इति दक्षिणेन हस्तेन जुहूं प्रचीं गमयित्वा अथासपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम् । इति सव्येन हस्तेनोपभृतं प्रतीचीं बहिर्वेदि निरस्याप उपस्पृश्य तां प्रोक्ष्यैनामप्युदाहरेत् ।

यजमानः- वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथासपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः । उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अथासपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम् । इत्येतान्मन्त्रानध्वर्युणा सह जपेत् । वाजस्य मा, इत्यारम्य नान्व्यस्यतामित्यन्तान्मन्त्रांश्चातुःस्वर्येणाध्वर्युर्जयमानौ जपतः ।

अध्वर्युः- वसुभ्यस्त्वा । इति जुह्वाज्यलेपेन मध्यमपरिध्येकदेशमाज्यात् ।

यजमानः- वसून्देवान्यज्ञेनापिप्रेम् । इत्यज्यमानमध्यमं परिधिमनुमन्य वसुभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- रुद्रेभ्यस्त्वा । इति जुह्वाज्यलेपेन दक्षिणपरिध्येकदेशमाज्यात् ।

यजमानः- रुद्रान्देवान्यज्ञेनापिप्रेम् । इत्यज्यमानं दक्षिणं परिधिमनुमन्य रुद्रेभ्य इदं न मम । इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- आदित्येभ्यस्त्वा । इति जुह्वाज्यलेपेनोत्तरपरिध्येकदेशमाज्यात् ।

यजमानः- आदित्यान्देवान्यज्ञेनापिप्रेम् । इत्यज्यमानमुत्तरपरिधिमनुमन्य आदित्येभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- वेद्यामेव वहिः प्रस्तराबुहूः सादयित्वा संजानाथां द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्याऽवताम् । हति विधृतीभ्याः सह प्रस्तरमादाय वहिषि विधृती अपिसृज्य, अक्तः रिहाणा वियन्तु वयः । इति प्रस्तराग्रं जुह्वामङ्क्त्वा प्रजां योनिं मा

निर्मृक्षम् । इत्युपभृति प्रस्तरमध्यमङ्क्वा आप्यायन्तामाप ओषधयः । इति धुवायां प्रस्तरमूलमज्यात् । एवं त्रिः कार्यम् ।

यजमानः- समङ्क्तां बहिर्हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः । समिन्द्रेण विश्वेभिर्देविर्भिरङ्क्तां दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा । इत्यज्यमानं प्रस्तरमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- आयुषे त्वा । इत्यक्तस्य प्रस्तरस्य तृणमपिदाय प्रजातं निधाय दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यां सह शाखया^१ प्रस्तरं गृहीत्वा जुह्वां प्रतिष्ठाप्याऽऽसीनः आ३श्रा३वय । इत्याग्नीध्रं संप्रैष्येत् ।

आग्नीध्रः- अस्तु श्रौ३षट्, इति पूर्ववत्प्रत्याश्रावयेत् ।

अध्वर्युः- इषिता दैव्या होतारो भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रू३हि, इति होतारं संप्रैष्येत् ।

होता- इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदार्धं सूक्तवाकमुत नमोवाकमृध्यास्म सूक्तोऽच्यमग्ने त्वं सूक्तवागसि । उपश्रुती दिवस्पृथिव्यो रोमन्वती तेऽस्मिन्यज्ञे यजमान द्यावापृथिवीस्ताम् । शंगयीर्जीरदानू अत्रस्नू अप्रवेदे उरुगव्यूती अभयंकृतौ । वृष्टिद्यावा रीत्यापा शंभुवौ मयोभूवा ऊर्जस्वती पयस्वती सूपचरणा च स्वधिचरणा च तयोराविदि इत्यवसाय अग्निरिदं हविरजुषतावीवृधत महौ ज्यायोऽकृत । सोम इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत । (उपांशु) विष्णुः (उच्चैः) इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत । महेन्द्र इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत । देवा आज्यपा आज्यमजुपन्तावीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत । अस्यामृधेधोत्रायां देवंगमायामाशास्तेऽयं यजमानो दत्तात्रेयशर्मा हस्तः । इति यजमाननाम नक्षत्रनाम च निर्दिश्य,

पौर्णमास्याम्- अग्निषोमाविदं हविरजुषेतामवीवृधेतां महो जयायोऽक्रातम् । इन्द्रो वैमृध इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत, इत्येतदुपांशुयाजदेवतायाः कीर्तनानन्तरमुक्त्वा देवा आज्यपा इत्यादि समानम् ।

अमावास्यायामसोमयाजिनः- उपंशुयाजदेवतायाः कीर्तनानन्तरम् । इन्द्राग्नि इदं हविरजुषेतामवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्रातम् । इत्युक्त्वा देवा आज्यपा इत्यादि

97) पौर्णमास्यां शाखाया अमावात्केवलं प्रस्तरं गृहीत्वा, अमावास्यायामसोमयाजिनोऽप्येवमेव ।

समानम् । आयुरशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते रायस्पोषमाशास्ते सजातवनस्या-
माशास्त उत्तरां देवयज्यामाशास्ते भूयो हविष्करण माशास्ते दिव्यं धामाऽऽशास्ते
विश्वं प्रियमाशास्ते यदनेन हविषाऽऽशास्ते तदश्यात्तदृध्यात्तदस्मै देवा रासन्तां
तदग्निर्देवो देवेभ्योऽवनते वयमग्नेर्मानुषाः । इष्टं च वित्तं चो भे चनो
द्यावापृथिवी अंहसस्पातामेह गातिवमस्येदं नमो देवेभ्यः । इति ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- अनूच्यमाने सूक्तवाके, अग्निरिदं हविरजुषतेति होतुरिभीजाय मरुतां पृषतयः स्थ
दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरय । इति तिर्यञ्चं हस्तं धारयन् कर्पन्निव सह
शाखया^{११} प्रस्तरमाहवनीये प्रहरेत् ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम । अग्नेरहमुज्जितिमनूजेषम् । सोमा येदं न मम ।
सोमस्याहमुज्जितिमनूजेषम् । अग्नय इदं न मम । अग्नेरहमुज्जितिमनूजेषम् ।
विष्णव इदं न मम । महेन्द्रा येदं न मम । महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूजेषम् ।
देवेभ्य आज्यपेभ्य इदं न मम अग्नये स्विष्ट कृत इदं न मम् । अग्नेःस्विष्ट
कृतोऽह मुज्जिति मनू जेषम् । अमावास्यायामसोमयाजिनः, विष्णव इदं न मम,
इत्यनन्तरम् । इन्द्राग्निभ्यामिदं न मम । इन्द्रग्न्योहमुज्जितिमनूजेषम् । ततो
देवभ्य आज्यपेभ्यः, इत्यादि समानम् ।

98) पौर्णमास्यां केवलं प्रस्तरमेवाऽहवनीये प्रहरेत् । अमावास्यायामसोमयाजिनोऽप्येवमेव ।

99) अस्यत्र काचित्संशयभूमिका सा चेत् --- उपांशुयाजदेवताया आज्यपानां देवतानां उज्जितिमन्त्रेणानुमन्त्रणमस्ति
वा ना वा । अस्तीत्याह यथालिङ्गमिति सूत्रकारवचनात् । शाखान्तरीयकल्पकारेः स्पष्टमुक्तत्वाच्च ।
यथाऽऽह बोधायनः --- अग्नेरहमुज्जिपमिति यथेष्टं नाम यथादेवतं यजनम् । यथादेवतमन्यदिति कात्यायनः ।
तस्मादापस्तम्बसूत्रानुसारिभिरपि उपांशुयाजदेवताया आज्यपानां देवतानां चोज्जितिमन्त्रेणानुमन्त्रणं कार्यम् ।
अथमभिप्रायः पूर्वपक्षिणः, होता यां यां देवतां सूक्तवाकेऽनुब्रूते तां देवतां यजमान
उज्जितिमन्त्रेणानुमन्त्रयेदित्यर्थः । अत्र ब्रूमः-- आपस्तम्बसूत्रे तु यथालिङ्गमित्युक्तत्वादेव तैः
सूक्तवाकान्तर्गतसर्वदेवतानामनुमन्त्रणं न कार्यमिति सिध्यति । यथालिङ्गमिति यथामानमित्यर्थः । तैत्तिरीयेषु
उपांशुदेवताज्यपादेवतावर्जमेवाऽऽम्नायं श्रूयते । तथैवानुमन्त्रणं सूत्रकाराभिप्रेतमिति तु यथालिङ्गशब्देनाऽऽह ।
यदि मवां देवता सूक्तवाकीया अनुमन्त्रयितव्याः स्युस्तिर्हि शाखान्तरीयवचथेष्टमित्येव ब्रूयात् । लिङ्गं
ज्ञापनम् । यथोज्जितिमन्त्राणां ज्ञापकं तथाऽनुमन्त्रयेत् । ज्ञापकमाम्नां तन्तुक्तमेव । न हि शाखान्तरीयविधि-
रीत्या ग्वशास्त्रमन्यथयितुं युक्तम् । भाष्यकारस्तु यथाबोधायनकल्पं वभापे तैत्तिरीयके । गुणोपमं हारत्याये
नानुक्तदेवतानामप्यनुमन्त्रणं काङ्क्षसे चेद्यथालिङ्गमित्यस्यैवार्थकल्पनाप्रयासो ब्रूया । गुणानुपमं हरमीत्येव
ब्रूहि । आचर चन कश्चिदोप इत्यनुज्ञा मात्रम् न विधिरिति विभाव्यताम् । तस्मादापस्तम्बीयानां
तत्सूत्रानुयायिनां चोपांशुदेवताया आज्यपानां देवतानां चानुमन्त्रणमुज्जितिमन्त्रेण कार्यमेवेति न विधिरिति
ज्ञेयम् । उपदेशमतेत्यस्मीति रामाष्टारप्रभृतयः प्रतिपन्नाः ।

पौर्णमास्याम्- विष्णव इदं न मम । ततः ----- अग्नीषोमाभ्यामिदं न मम ।

अग्नीषोमयो^१रहमु^२ज्जिति^३मनु^४ज्जेषम् । इन्द्राय वैमृ^५धायेदं न मम इन्द्रस्य
वैमृ^६धस्याहमु^७ज्जि तिम नूज्येषम् ततोदेवभ्य अज्य इत्यादि समानम् ।
अमावास्यायामसोमयाजिनः विष्णव इदं नमम् इत्यनंतरमिन्द्राग्निभ्या मिदं नमम
इन्द्राग्न्यो^८रहमु^९ज्जिति मनु^{१०}ज्जेषम् । यदा चास्य होता नाम गृह्णीयात्तदा, एमा
अग्मन्नाशिषो^{११} दोहकामा^{१२} इन्द्रवन्तो वनामहे धुक्षीमहि^{१३} प्रजामिपम् । सा मे
सत्याऽऽशीर्देवानाम्याज्जुष्टज्जुष्टतरा पण्यात्पण्यतरारेडता मनसा देवान् गम्याद्यज्ञो
देवन् गच्छतु यज्ञो म आगाच्छतु इति सूक्तवाकमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- होतुराशीर्वचनकले न्यज्वं हस्तं पर्यावर्तयन् अग्नीद्गमय, इत्याग्नीध्रं संप्रैष्येत् ।

आग्नीध्रः- रोहितेन त्वाऽग्निदेवतां गमयतु । हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयतु । एतशेन
त्वा सूर्यो देवतां गमयतु, इत्येतैस्त्रिभिर्मन्त्रैः अज्जलिना यथोद्यतः सर्वः प्रस्तरोऽग्नि
गमितः स्यात्तथोद्यम्य प्रहरेत् ।

यजमानः- रोहितेन त्वाऽग्निदेवतां गमयतु । हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयतु । एतशेन
त्वा सूर्यो देवतां गमयतु । इत्यग्नीध्रा प्रह्रियमाणं प्रस्तरमनुमन्त्रयेत् ।

आग्नीध्रः- अनुप्रहर, इत्यध्वर्युमाह ।

अध्वर्युः- यत्प्रस्तरातृणमपातं तत् स्वगा तनुभ्यः, इत्याहवनीये प्रहरेत् ।

यजमानः- तनुभ्य इदं न मम इति त्यागं कृत्वा दिवः खिलोऽवततः पृथिव्या अभ्युत्थितः ।
तेन सहस्रकाण्डेन द्विपन्तः शोचयामसि । द्विपन्तं बहु शोच त्वोपधे मो
अहः शुचम् । इति प्रस्तरतृणे प्रह्रियमणे जपेत् ।

अध्वर्युः- एतदेतदेतत्, इति त्रिरङ्गत्या निर्दिश्य तृणम् आयुष्या अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्या
अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि । इत्याग्निमभिमन्य ध्रुवासि । इत्यन्नवेदि पृथिवीमभिमृशेत् ।

आग्नीध्रः- संवदस्व, इत्यध्वर्युमाह ।

समानम् । आयुरशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते रायस्योषमाशास्ते सजातवनस्या-
माशास्त उत्तरां देवयज्यामाशास्ते भूयो हविष्करण माशास्ते दिव्यं धामाऽऽशास्ते
विश्वं प्रियमाशास्ते यदनेन हविषाऽऽशास्ते तदश्यात्तदृध्यात्तदस्मै देवा रासन्तां
तदग्निर्देवो देवेभ्योऽवनते वयमग्नेर्मानुषाः । इष्टं च वित्तं चो भे चनो
द्यावापृथिवी अंहसस्पातामेह गातिवमस्येदं नमो देवेभ्यः । इति ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- अनूचमाने सूक्तवाके, अग्निरिदं हविरजुषतेति होतुरिभीजाय मरुतां पृषतयः स्थ
दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरय । इति तिर्यञ्चं हस्तं धारयन् कर्पन्निव सह
शाखया^{११०} प्रस्तरमाहवनीये प्रहरेत् ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम । अग्नेरहमुज्जितिमनूजेषम् । सोमा येदं न मम ।
सोमस्याहमुज्जितिमनूजेषम् । अग्नय इदं न मम । अग्नेरहमुज्जितिमनूजेषम् ।
विष्णव इदं न मम । महेन्द्रा येदं न मम । महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूजेषम् ।
देवेभ्य आज्यपेभ्य इदं न मम अग्नये स्विष्ट कृत इदं न मम् । अग्नेःस्विष्ट
कृतोऽह मुज्जिति मनू जेषम् । अमावास्यायामसोमयाजिनः, विष्णव इदं न मम,
इत्यनन्तरम् । इन्द्राग्निभ्यामिदं न मम । इन्द्रग्न्योहमुज्जितिमनूजेषम् । ततो
देवभ्य आज्यपेभ्यः, इत्यादि समानम् ।

98) पौर्णमास्यां केवलं प्रस्तरमेवाऽहवनीये प्रहरेत् । अमावास्यायामसोमयाजिनोऽप्येवमेव ।

99) अस्त्यत्र काचित्संशयभूमिका सा चैवम् --- उपांशुयाजदेवताया आज्यपानां देवतानां उज्जितिमन्त्रेणानुमन्त्रणमस्ति
वा ना वा । अस्मीत्याह यथालिङ्गमिति सूत्रकारवचनात् । शाखान्तरीयकल्पकारैः स्पष्टमुक्तत्वाच्च ।
यथाऽऽह बोधायनः --- अग्नेरहमुज्जिपमिति यथेष्टं नाम यथादेवतं यजनम् । यथादेवतमन्यदिति कात्यायनः ।
तस्मादापस्तम्बसूत्रानुसारिभिरपि उपांशुयाजदेवताया आज्यपानां देवतानां चोज्जितिमन्त्रेणानुमन्त्रणं कार्यम् ।
अथमभिप्रायः पूर्वपक्षिणः, होता यां यां देवतां सूक्तवाकेऽनुब्रूते तां देवतां यजमान
उज्जितिमन्त्रेणानुमन्त्रयेदित्यर्थः । अत्र ब्रूमः-- आपस्तम्बसूत्रे तु यथालिङ्गमित्युक्तत्वादेव तैः
सूक्तवाकान्तर्गतमवेदवतानामनुमन्त्रणं न कार्यमिति सिध्यति । यथालिङ्गमिति यथाम्मानमित्यर्थः । तैत्तिरीयेतु
उपांशुदेवतायापदेवतावर्गमेवाऽऽस्मायं ध्रूयते । तथैवानुमन्त्रणसूत्रकाराभिप्रेतमिति तु यथालिङ्गशब्देनाऽऽह ।
यदि मवां देवता सूक्तवाकीया अनुमन्त्रयितव्याः स्युर्नाहि शाखान्तरीयवचथेष्टमित्येव ब्रूयात् । लिङ्गं
जापत्रम् । यथोज्जितिमन्त्राणां जापकं तथाऽनुमन्त्रयेत् । जापकमाम्मानं तनूक्तमेव । न हि शाखान्तरीयविधि-
रीत्या स्वशास्त्रमन्यथयितुं युक्तम् । भाष्यकारस्तु यथावर्वाधायनकल्पं वभाषे तैत्तिरीयके । गुणोपसंहारन्याये
नानुक्तदेवतानामप्यनुमन्त्रणं काङ्क्षसे चेद्यथालिङ्गमित्यस्यैवार्थकल्पनाप्रयासो ब्रूया । गुणानुपसंहारमीत्येव
ब्रूहि । आचर चन कश्चिदोष इत्यनुज्ञा मात्रम् न विधिरिति विभाव्यताम् । तस्मादापस्तम्बीयानां
तत्सूत्रानुयायिनां चोपांशुदेवताया आज्यपानां देवतानां चानुमन्त्रणमुज्जितिमन्त्रेण कार्यमेवेति न विधिरिति
ज्ञेयम् । उपदेशमेतत्वेन्तीति रामाण्डारप्रभृतयः प्रतिपन्नाः ।

पौर्णमास्याम्- विष्णव इदं न मम । ततः ----- अग्नीषोमाभ्यामिदं न मम ।

अग्नीषोमयो^१रहमु^२ज्जिति^३मनु^४जेषम् । इन्द्राय वैमृ^५धायेदं न मम इन्द्रस्य
वैमृ^६धस्याहमु^७ज्जि तिम नूज्येषम् ततोदेवभ्य अज्य इत्यादि समानम् ।
अमावास्यायामसोमयाजिनः विष्णव इदं नमम् इत्यनंतरमिन्द्राग्निभ्या मिदं नमम
इन्द्राग्न्योरहमु^८ज्जिति मनु^९जेषम् । यदा चास्य होता नाम गृह्णीयात्तदा, एमा
अग्मन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम् । सा मे
सत्याऽऽशीर्देवानाम्याजुष्टजुष्टरा पण्यात्पण्यतरारेडता मनसा देवान् गम्याद्यज्ञो
देवन् गच्छतु यज्ञो म आगाच्छतु इति सूक्तवाकमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- होतुराशीर्वचनकले न्यज्वं हस्तं पर्यावर्तयन् अग्नीद्गमय, इत्याग्नीध्रं संप्रैष्येत् ।

आग्नीध्रः- रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां गमयतु । हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयतु । एतशेन
त्वा सूर्यो देवतां गमयतु, इत्येतैस्त्रिभिर्मन्त्रैः अञ्जलिना यथोद्यतः सर्वः प्रस्तरोऽग्नि
गमितः स्यात्तथोद्यम्य प्रहरेत् ।

यजमानः- रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां गमयतु । हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयतु । एतशेन
त्वा सूर्यो देवतां गमयतु । इत्याग्नीधा प्रह्रियमाणं प्रस्तरमनुमन्त्रयेत् ।

आग्नीध्रः- अनुप्रहर, इत्यध्वर्युमाह ।

अध्वर्युः- यत्प्रस्तरात्तृणमपातं तत् स्वगा तनुभ्यः, इत्याहवनीयं प्रहरेत् ।

यजमानः- तनुभ्य इदं न मम इति त्यागं कृत्वा दिवः खिलोऽवततः पृथिव्या अभ्युत्थितः ।
तेन सहस्रकाण्डेन द्विपन्तः शोचयामसि । द्विपन्तं बहु शोच त्वोपधे मो
अहः शुचम् । इति प्रस्तरात्तृणे प्रह्रियमाणे जपेत् ।

अध्वर्युः- एतदेतदेतत्, इति त्रिरङ्गत्या निर्दिश्य तृणम् आयुष्या अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्या
अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि । इत्याग्निमभिमन्त्र्य ध्रुवासि । इत्यन्वेदि पृथिवीमभिमृणोत् ।

आग्नीध्रः- संवदस्व, इत्यध्वर्युमाह ।

- अध्वर्युः- अगानग्नीत्, इत्याग्नीधं पृच्छेत् ।
- आग्नीधः- अगन्म इत्यध्वर्युमाह ।
- अध्वर्युः- श्रावय, इत्याग्नीधमाह ।
- आग्नीधः- श्रीषट् इत्यध्वर्युमाह ।
- अध्वर्युः- मध्यमं परिधिमन्वारभ्य स्वगा दैव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शयोब्रूहि इति होतारं संप्रैष्येत् ।
- होता- तच्छंयोरावृणीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतये दैवी स्वस्तिरस्तु नः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः । ऊर्ध्वं जिगातु भेषजं शं नो अस्तु द्विपदे शं जतुष्यदे । इति ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- अनुच्यमाने शंयुवाके यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव पणिभिर्वीयमाणः । तं ते तमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयातै । इति मध्यमं परिधिमाहवनीये प्रहृत्य यज्ञस्य पाथ उप समितम् । इति दक्षिणोत्तरौ परिधी युगपत्प्रहृत्य उत्तरार्धस्य परिधेरग्रमङ्गारेषूपगूहेत् ।
- यजमानः- वि ते मुञ्चामि रशना वि रश्मीन्वियोक्त्वा यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो ब्रूताद्भागधां देवतासु । इति परिधिषु विमुच्यमानेषु जपित्वा अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा विष्णोः शंयोरहं देव यज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम् । यज्ञ नमस्ते यज्ञ नमो नमश्च ते यज्ञ शिवेन मे संतिष्ठस्व स्योनेन मे संतिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः । इति जपेत् ।
- अध्वर्युः- यजमानं प्रथत, इति परिधीनभिमन्त्र्य जुह्वामुपभृतोऽग्रमवधाय सस्त्राभागाः स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्टा वर्हिषदश्च देवा इमां वाचमभि विश्वे गृणन्त आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वस्वाहा । इति सस्त्रावेणाभिजुहुयात् ।
- यजमानः- वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः सस्त्रावाभागेभ्य इदं न मम । इति त्यागं कुर्यात् । इष्टो यज्ञो भृगुभिर्द्रविणोदा यतिभीराशीर्दा वसुभिराशीर्वान् । अथर्वभिस्तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणेहाऽऽगमेः इति सस्त्रावस्त्रं हुतमनुमन्त्रयेत् ।
- ऋत्विजः- हविःशेषानत्रैव भक्षयेयुः ।
- अध्वर्युः- जुहूपभृद्गतानाज्यलेपान्प्रक्षाल्य, ससुवे जुहूपभृतावादद्यत् ।
- होता- वैदोऽसि वेदो विदेय । इति वेदं गृह्णीयात् ।

- आग्नीध्रः- स्फ्यमाज्यस्थालीमुदककमण्डलुं चाऽऽदाद्यात् ।
- अध्वर्युः- अग्रेण गार्हपत्यं दक्षिणेनातिक्रम्य गार्हपत्यस्य पश्चात् गच्छेत् ।
- होता- उदायुषा स्वायुषोदोषधीनां रसेनोत्पर्जन्यस्य धामभिरुदस्थाममृतां अनु ।
इत्युत्थायोत्तरेण गार्हपत्यं प्रत्यागच्छेत् ।
- अग्नीध्रः- उत्तरेण गार्हपत्यं होत्रध्वर्योऽग्रे गच्छेत् । अग्नीध्रप्रथमाः प्रत्यगच्छेयुरिति सूत्रादाग्नीध्रस्याग्रे गमनं प्राप्तम् ।
- अध्वर्युः- अग्ने॒र्वा॒मप॑न्न॒गृह॑स्य॒ स॒द॒सि सा॒दयामि॒ सु॒म्नाय॑ सु॒ग्निनी॑ सु॒म्ने मा॑ धत्तम् ।
इति कस्तम्भ्यां जुहूपभृतौ सादयित्वा धुरि॒ धुर्यो॑ पातम् । इति युगधुरोः प्रापयेत् ।
स्प्ये वा सु॒चौ सा॒दयेत् ।
- अध्वर्युः- अपरेण गार्हपत्यं दक्षिणत ऊर्ध्वञ्जुरुपविशेत् ।
- होता- अपरेण गार्हपत्यमध्वर्योरुत्तरत उपस्थेनोपविशेत् ।
- अग्नीध्रः- अपरेण गार्हपत्यमध्वर्योरुत्तरत दक्षिणाभिमुखः स्प्यं गृहीत्वोर्ध्वञ्जुरुपविशेत्
एतेनार्थाद्धोतुरुपवेशनं मध्ये सिद्धं भवति ।
- अध्वर्युः- वेद उपभृतं कृत्वा तूष्णीमाज्यस्थात्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् सोममयानुब्रूहि,
इति होतारं संप्रेष्य पुनः सुवेण त्रिवारमाज्यं जुह्वां गृहीत्वा चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- अप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृण्यम् । भावा वाजस्य संगथोऽम् । इति
मन्द्रस्वरेण पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- आ३श्रा३वय । इत्यग्नीध्रं संप्रेष्येत् ।
- अग्नीध्रः- अस्तु श्रौ३षट्, इति प्रत्याश्रावयेत् ।
- अध्वर्युः- सोमं यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजमहे सोमं सं ते पयांसि समुयन्तु वाजाः संवृण्यान्यभिमातिपाहः ।
आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवां स्युत्तमानि धिष्वा३ वौ३ पट् । इती
- अध्वर्युः- होता वौपडित्युक्ते गार्हपत्याग्नेरुत्तरार्धे जुहूयात् ।
- यजमानः- सोमयेदं न मम । इति त्यागं कृत्वा सोम॑स्याहं दे॒वय॑ज्यया सुरेता रेता॑ धिपीय ।
इति हुतमनुमन्त्रयेत् ।

- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् त्वष्ट्रेऽनुब्रू३हि, इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपम्पह्वये । अस्माकमस्तु केवलो३म् । इति
- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते ।
- अध्वर्युः- त्वष्टारं यज, इति होतारं संप्रेष्यत् ।
- होता- ये३ यजामहे त्वष्टारं तन्नस्तुरीपमधपोषयितु देव त्वष्टर्वि रराणस्यस्व । यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामा३ वौ३षट् इति ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्याग्नेरुत्तरार्धे सोमाहुतेर्दक्षिणत उत्तरतो वा जुहुयात् ।
- यजमानः- त्वष्ट्र इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाः रूपं पुषेयम् । इति हुतमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- आहवनीयतः, गार्हपत्ये परिश्रितेऽपरिश्रिते वा तूष्णीमाज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् देवानां पत्नीभ्योऽनुब्रू३हि, इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- ¹⁰⁰देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये । याः पार्थिवास्तो या अपामपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छतो३म् । इति पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते देवानां पत्नीर्यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजामहे देवानां पत्नीरुत ग्नाव्यन्तु देवपत्नीरिन्द्राण्यग्नय्यश्विनी राट् । आरोदसी वरुणानी शृणोतु व्यन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनां३ वौ३षट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्याग्नेरुत्तरार्धे जुहुयात् ।
- यजमानः- देवानां पत्नीभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् ¹⁰¹राकाया अनुब्रू३हि, इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।

100) आपस्तम्बानामप्ययमेव क्रमस्तसूत्रे तूभयथा दर्शनात् । केचिदभियुक्ता (राकादियागानन्तरं) देवपत्नीयागं कुर्वन्ति ।

101) राकामिनीवालीकुहूदेश्यका यागा आश्वलायनीयानां कामप्रयुक्ताः । आपस्तम्बीयानां विकल्पः । अकामेनाप्यनुष्ठातव्या इति ।

- होता- राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतुत्मना । सीव्यत्वपः
सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्योऽम् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते राकां यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- येऽयजामहे राकां यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ।
ताभिर्नो अद्य सुमना उपाऽऽगहि सहस्रपोषं सुभगे रराणाऽवौऽषट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्ये जुहुयात् ।
- यजमानः- राकाया इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा राकाया अहं देवयज्यया प्रजावान्
भूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।
- पत्नी- राकाया अहं देवयज्यया प्रजावती भूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यरथात्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् सिनीवाल्या अनुब्रूऽहि, इति
होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा । जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि
दिदिद्दि नोऽम् ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते सिनीवालीं यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- येऽयजामहे सिनीवालीं या सुबाहुः स्वङ्गुरिः सुपूमा बहुसूवरी । तस्यै
विश्वपत्यै हविः सिनीवात्यै जुहोतनाऽवौऽषट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्ये जुहुयात् ।
- यजमानः- सिनीवाल्या इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा सिनीवाल्या अहं देवयज्यया
पशुमान्भूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।
- पत्नी- सिनीवाल्या अहं देवयज्यया पशुमती भूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यरथात्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन्कुह्वा अनुब्रूऽहि, इति होतारं
संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- कुहूमहं सुवृतं विधनापसमस्मिन्यज्ञे सुहवां जोहवीमि । सा नो ददातु श्रवणं
पितृणां तस्यै ते देवि हविषा विधेमोऽम् ।

- अध्वर्युः- आश्रव्य, प्रत्याश्राविते । कुहूं यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजामहे कुहूं कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणोतु ।
सं दाशुषे किरतु भूरि वामं रायस्योषं यजमाने दधातू३ वौ३षट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्ये जुहुयात् ।
- यजमानः- कुह्वा इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा । कुह्वा अहं देवयज्यया पुष्टिमान् पशुमान्
भूयासम् इत्येनुमन्त्रयेत् ।
- पत्नी- कुह्वा अहं देवयज्यया पुष्टिमती पशुमती भूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्यात्या आज्यं सुवेणाऽऽदाय जुह्वां गृह्णन्, अग्नये गृहपतयेऽनुब्रू३हि,
इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गुहीतं संपादयेत् ।
- होता- अग्निर्होता गृहपतिः स राजा विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः । देवानामुत
यो मर्त्यानां यजिष्ठः स प्रयजतामृतावो३म् । इति
- अध्वर्युः- आश्रव्य, प्रत्याश्राविते । अग्निं गृहपतिं यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजामहेऽग्निं गृहपतिं हव्यवाळ्ग्निरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको
अस्मे । सुगार्हपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्यक् संमिमीहि श्रवांसी ३ वौ३षट्, इति
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते सोमत्वष्ट्राहुत्योर्मध्ये जुहुयात् ।
- यजमानः- अग्नये गृहपतये इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य
मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्रभूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- सुवेण होतुः प्रदेशिन्या उत्तमे पर्वणी अज्यात् ।
- होता- वाचस्पतिना ते हुतस्येषे प्राणाय प्राश्रामि । इत्युत्तरपर्वलेपमुत्तर
ओष्ठेऽभ्यात्ममात्माभिमुखं पाणितलं कृत्वा निमृज्य मनसस्पतिना ते हुतस्योर्जेऽपानाय
प्राश्नमि । इत्यधरपर्वलेपमधर ओष्ठे निमृज्योदकं स्पृष्ट्वाऽऽज्यं पाणितलेऽवदापयीत ।
- अध्वर्युः- उपस्पृष्टोदकस्य होतुर्हस्ते चतुर आज्यविन्दूनिडामवद्येदाग्नीध्रस्य हस्ते
षडाज्यविन्दूनिडामवद्येत् ।
- अध्वर्युराग्नीध्रः पत्नी च- उपहूयमानामाज्येडामन्वारभेरन् ।

होता- इळोपहूता सह दिवा बृहताऽऽदित्येनोपास्माँ इळा ह्वयतां सह दिवा बृहताऽऽदित्येनेळोपहूता । सहान्तरिक्षेण वामदेव्येन वायुनोपास्माँ इळा ह्वयतां सहान्तरिक्षेण वामदेव्येन वायुनेळोपहूता । सह पृथिव्या रथंतरेणाग्निनोपास्माँ इळा ह्वयतां सह पृथिव्या रथंतरेणाग्निना । उपहूता गावः सहाशिर उप मां गावः सहाशिरा ह्वयन्तामुपहूता धेनुः सह ऋषभोप मां धेनुः सह ऋषभा ह्वयतामुपहूता गौर्धृतपद्युप मां गौर्धृतपदी ह्वयतामुपहूता दिव्याः सप्त होतार उप मां दिव्याः सप्त होतारो ह्वयन्तामुपहूतः सखा भक्ष उप मां सखा भक्षो ह्वयतामुपहूतेळा वृष्टिरुप मामिळा वृष्टिर्ह्वयताम् । इत्यपांशु । इळोपहूतेळोपास्माँ इळा ह्वयतामिळोपहूता । मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी ब्रह्मदेवकृतमुपहूतं दैव्या अध्वर्यव उपहूता उपहूता मनुष्याः । य इमं यज्ञमवान्ये च यज्ञपतिं वर्धानुपहूते द्यावापृथिवी पूर्वजे ऋतावरी देवी देवपुत्रे । उपहूतोऽयं यजमान उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतो भूयसि हविष्करण इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूतः, इति मन्त्रेणाऽऽज्येडामुपह्वयेत ।

यजमानः- इडाऽस्माननुवस्तां घृतेन यस्याः पदे पुनते देवयन्तः । वैश्वानरी शक्करी वावृधानोप यज्ञमस्थित वैश्वदेवी, इत्याज्येडामनुमन्त्रयेत ।

होताऽऽग्नीधश्च- स्वस्वहस्तस्थामाज्येडां तूष्णीं प्राश्याऽऽचामेताम् ।

अध्वर्युः- १०२ अस्मिन् काले सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा पत्यान्वारब्धायां सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छतां यज्ञस्व युक्तौ धुर्यावभूताम् । संजानानौ विजहतामरातीर्दिवि ज्योतिरजरमारभेताऽस्वाहा । इति गार्हपत्ये जुहुयात् ।

यजमानः- दिवि ज्योतिषे, अजराय परमात्मन इदं न मम, इति त्यागं कृत्वाऽन्तर्वेदि वेदं निधाय वेदोऽसि वित्तिरसि पाप्मनो व्यावृत्तिं विदेय कर्मासि करुणमसि क्रियासंसनिरसि सनिताऽसि सनेयं घृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणं

102) पत्यामनालम्भुकाद्यवन्त्यायां विद्यमानायामपि संपत्नीयहोमो भवत्येवं, अनालम्भुकत्वादिना पत्यामविद्यमानायाम्-आशासाना महीनां पयआज्यावेक्षणादिलोपवदस्य संपत्नीयस्यापि, इति लोपभ्रान्तिः स्यात्तां निवर्तयितुं होमोऽपि भवत्येवेत्याह । अन्वारब्धायामिति कर्तरि निष्ठायां कथमिदमिति चेत्तत आह । पत्यभावेऽपि न निवर्तते होमः । अप्रविशन्त्या अपि पत्याः फलं विद्यत एवेति पत्याश्चानानलम्भुकायाः कर्तृत्वान्वयाभावेऽप्यपूर्वान्वयाधिकारस्य विद्यमानत्वात् । न च पत्नीसंयाजान् संपत्नीयहोमः ।

वेदो ददातु वाजिनम् । इति वेदमभिमृशेत् ।

होताऽध्वर्युर्वा- वेदं पत्यै प्रदाय वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय कर्मासि करणमसि क्रियासंसनिरसि सनिताऽसि सनेयं धृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनं । यं बहव उपजीवन्ति यो जनानामसद्वशी । तं विदेय प्रजां विदेय कामाय त्वा । इति पत्नीं वाचयेत् । यदि पत्नी प्रजा मे स्यादिति कामयेत तदा वेदस्य जानुसदृशेन प्रदेशेन पत्नी स्वनाभिमालभेत । कामनाभावेऽपि वाचनं भवत्येव ।

होता- प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वाऽबध्नात्सविता सुशेवः । ऋतस्य योनौ सुकृतस्य लोकेऽरिष्टां त्वा सह पत्या दधामि । इति पत्या योक्त्रं विमुच्य तद्योक्त्रं द्विगुणं कृत्वा प्रत्यग्वार्हपत्यात्प्राक्पाशं निधाय योक्त्रस्योपरिष्टाद्वेदतृणान्युदगप्राणि निधाय वेदतृणेभ्यः पुरस्तात्तृणैः संश्लिष्टं पूर्णपात्रं निधाय अभिमृशन् पूर्णपात्रमभिमृशन्तीम्- पूर्णमसि पूर्णं मे भूयाः सुपूर्णमसि सुपूर्णं मे भूयाः सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूया अक्षितिरसि मा मे क्षेष्टाः । इति वाचयित्वा प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्ताम् । दक्षिणस्यां दिशिमासाः पितरो मार्जयन्ताम् । प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्ताम् । उदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयोमार्जयन्ताम् । ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरः प्रजापतिर्मार्जयतां मार्जयन्तामिति वा । इति यथालिङ्गं पूर्णपात्रादुदकमुदुक्षन्नुदुक्षन्तीं पत्नीं वाचयित्वा योक्त्रस्याधस्तात्पत्यञ्जलिमुत्तानमात्मनश्च सव्यं पाणिमुत्तानं निधाय पूर्णपात्रं निनयन् माऽहं प्रजां परासिचं या नः सयावरीः स्थ न । समुद्रे वो निनयानि स्वं पाथो अपीथ । इति पत्नीं वाचयेत् ।

अध्वर्युः- दक्षिणाग्न्याविध्मप्रव्रश्चनान्यभ्याधाय चतुर्गृहीत आज्ये फलीकरणानोप्य अग्नेऽदध्यायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरदुम्यन्यै पाहि दुश्चरितादविषं नः पितुं कृणु सुपदा योनिः स्वाहा । इति दक्षिणाग्नौ जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नये, अदध्यायवे, अशीततनव इदं न मम । इति त्यागं कृत्वा या सरस्वती विशो भमीना तस्यां मे रास्व तस्यास्ते भक्तिवानो भूयास्म, इति फलीकरणहोमे हुते मुखं विमृश्याप उपस्पृशेत् ।

- अध्वर्युः- चतुर्गृहीत आज्ये पिष्टलेपानोप्य उलूखले मुसले यच्च शूर्प आशिश्लेषं दृषदि यत्कपाले । अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम् । यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीरग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि स्वाहा ।
- यजमानः- विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं न मम, इति त्यजेत् ।
- अध्वर्युः- जुह्वां त्रिः आज्यं गृहित्वा या सरस्वती विशो भगीना तस्यै स्वाहा । इति दक्षिणाग्नौ जुहुयात् ।
- यजमानः- सरस्वत्यै विशो भगीनाया इदं न मम, इति त्यजेत् ।
- अध्वर्युः- या सरस्वती वेशभगीना तस्यै स्वाहा । इति दक्षिणाग्नौ जुहुयात् ।
- यजमानः- सरस्वत्यै वेशभगीनाया इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- इन्द्रोऽपानस्य केहमनसो वेशान् कुरु सुमनसः स जातान्स्वाहा । इति दक्षिणाग्नौ जुहुयात् ।
- यजमानः- इन्द्राय सुमनस इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- पत्याः सयोकत्रेऽञ्जलौ तूष्णीं पूर्णपात्रमानयेत् ।
- पत्नी- समायुषा सं प्रजया समग्ने वर्चसा पुनः । सं पत्नी पत्याऽहं गच्छे सप्तात्मा तनुवा मम । इत्यानीयमाने पूर्णपात्रे जपित्वा तदुदकं भूमौ निनीयाऽऽर्द्धेण हस्तेन मुखं विमृज्य पुष्टिमती पशुमती गृहमेधिनी भूयासम् । इत्युत्तिष्ठेत् ।
- अध्वर्युः- यथेतमाहवनीयं गच्छेत् ।
- होता- वेदतृणानि दक्षिणेन हस्तेनाग्रप्रदेशे गृहीत्वाऽविधुन्वन्-तन्तुतन्त्रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया कृतान् । अनुत्त्वणं वयत जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनम् । इति गार्हपत्यादारभ्य सव्येन हस्तेन संततं स्तृणन्नाहवनीयं गत्वा शेषं निधाय प्रत्यगुदगाहवनीयादवस्थायाऽऽज्यस्थात्याः सुवेणाऽऽज्यमादाय आग्नीध्रेणान्वारब्धः अयाश्चाग्नेऽस्यनभिशस्तीश्च सत्यमित्त्वमया असि । अयासा वयसा कृतोऽयासन्हव्यमूहिषे या नो धेहि भेषजं स्वाहा ।
- यजमानः- अयसेऽग्नय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

- होता- पूर्ववत्सुवेणाज्यं गृहीत्वा-अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः सप्तधामभिः स्वाहा ।
- यजमानः- देवेभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- होता- सुवेण आज्यं गृहीत्वा-इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूहळमस्य पांसुरे स्वाहा ।
- यजमानः- विष्णव इदं न मम,
- होता- सुवेण आज्यं गृहीत्वा भूः स्वाहा ।
- यजमानः- अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- होता- सुवेण आज्यं गृहीत्वा भुवः स्वाहा ।
- यजमानः- वायव इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- होता- सुवेणाज्यमादाय स्वः स्वाहा ।
- यजमानः- सूर्यायिदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- होता- सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा भूर्भुवः स्वः स्वाहा ।
- यजमानः- प्रजापतय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- होता- पूर्ववत्स्थित एव, ॐ च मे स्वरश्च मे यज्ञोप च ते नमश्च । यत्ते न्यूनं तस्मै त उप यत्तेऽतिरिक्तं तस्मै ते नमः । इत्युपस्थाय तीर्थेनैव निष्क्रामेत् ।
- अध्वर्युः- आज्यस्थात्या जुह्वां सुवेण वाऽऽज्यं गृहीत्वाऽऽसीनो दक्षिणं जान्वाच्य वक्ष्यमाणामन्त्रैः सर्वप्रायश्चित्तान्याहवनीये जुहुयात् ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचो ब्रह्म यज्ञानां हविषामाज्यस्य । अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन् स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्त्स्वाहा । । 1 । ।
- यजमानः- ब्रह्मण इदं न मम ।
- अध्वर्युः- आश्रावितमत्याश्रावितं वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे । अतिरिक्तं कर्मणो यच्च

हीनं यज्ञः पर्वणि प्रतिरन्नेति कल्पयन् स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्त्स्वाहा
॥ २ ॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- यज्ञायेंदं न मम ।

अध्वर्युः- यद्वा देवा अतिपादयानि वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम् । अरायो अस्माः
अभिदुच्छुनायतेऽन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निघेतन स्वाहा ॥ ३ ॥

यजमानः- मरुद्भ्य इदं न मम ।

अध्वर्युः- ततं म आपस्तदुं तायते पुनः स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते । अयः समुद्र
उत विश्वभेषजः स्वाहाकृतस्य समु तृष्णुतर्भुवः स्वाहा ॥ ४ ॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- ऋभुभ्य इदं न मम ।

अध्वर्युः- उद्वयं तमसस्पृरि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमः
स्वाहा ॥ ५ ॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- सूर्यायिदं न मम ।

अध्वर्युः- उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । इशे विश्वाय सूर्यः स्वाहा ॥ ६ ॥

यजमानः- सूर्यायिदं न मम ।

अध्वर्युः- चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणास्याग्नेः । आऽप्रा द्यावापृथिवी
अन्तरिक्षः सूर्य आत्मा जगतस्तस्युषश्च स्वाहा ॥ ७ ॥

यजमानः- सूर्यायिदं न मम ।

अध्वर्युः- इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युगचे स्वाहा ॥ ८ ॥

यजमानः- वरुणायेंदं न मम ।

अध्वर्युः- तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो
वरुणेह बोध्युरु शःस मा न आयुः प्रमोषीः स्वाहा ॥ ९ ॥

यजमानः- वरुणायेदं न मम ।

अध्वर्युः- त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽवयासि सीष्ठाः । यजिष्ठो वह्निं तमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्रमुग्ध्यस्मत्त्वाहा ॥ 10 ॥

यजमानः- अग्नीवरुणाभ्यामिदं न मम ।

अध्वर्युः- स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ । अव यक्ष्व नो वरुणः रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि स्वाहा ॥ 11 ॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नीवरुणाभ्यामिदं न मम ।

अध्वर्युः- त्वमग्ने अयाऽस्ययासन्मनसा हितः । अयासन्हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजः स्वाहा ॥ 12 ॥

यजमानः- अग्नय, असय इदं न मम । (अग्नय इदमिति वा)

अध्वर्युः- प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता वभूव । यत्कामास्तै जुहु- मस्तन्नो अरतु वयः स्याम पतयो रयीणाः स्वाहा ॥ 13 ॥

यजमानः- प्रजापतय इदं न मम ।

अध्वर्युः- इष्टेभ्यः स्वाहा ॥ 14 ॥

यजमानः- इष्टेभ्य इदं न मम ।

अध्वर्युः- वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा ॥ 15 ॥

यजमानः- अनिष्टेभ्य इदं न मम ।

अध्वर्युः- भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा ॥ 16 ॥

यजमानः- दुरिष्ट्या इदं न मम

अध्वर्युः- निष्कृत्यै स्वाहा ॥ 17 ॥

यजमानः- निष्कृत्या इदं न मम

अध्वर्युः- दौ॒रा॒र्ध्ने॒ स्वा॒हा ॥18॥

यजमानः- दौ॒रा॒र्ध्ना इ॒दं न मम

अध्वर्युः- दै॒वी॒भ्यस्त॒नू॒भ्यः स्वा॒हा ॥19॥

यजमानः- दै॒वी॒भ्यस्त॒नू॒भ्य इ॒दं न मम ।

अध्वर्युः- ऋ॒ध॒न्ने॒ स्वा॒हा ॥20॥

यजमानः- ऋ॒ध॒न्ना इ॒दं न मम ।

अध्वर्युः- समृ॒द्ध॒न्ने॒ स्वा॒हा ॥21॥ ।

यजमानः- समृ॒द्ध॒या इ॒दं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- अया॒श्चग्नेऽस्य॒नभि॒शास्ती॒श्च सत्य॑मि॒त्त्वमया॑ अ॒सि । अय॑सा॒ मन॑सा धृ॒तोऽ-
य॒सा ह॒व्यमू॒हिषेऽया॑ नो धेहि भेष॒जः स्वा॒हा ॥22॥

यजमानः- अ॒ग्नय॑ इ॒दं न मम । अय॑सेऽ॒ग्नय॑ इ॒दं न मम, इति वा ।

अध्वर्युः- यदस्मि॒न्यज्ञेऽन्तर॑गाममन्त्रतः कर्म॒तो वा । अनयाऽऽहु॒त्या तच्छ॑मयामि सर्वे
तृ॒प्यन्तु॑ दे॒वा आवृ॑षन्तां धृ॒तेन॑ स्वा॒हा ॥23॥

यजमानः- दे॒वेभ्य॑ इ॒दं न मम ।

अध्वर्युः- आ॒ज्ञात॑मना॒ज्ञात॑मम॒तं च म॒तं च यत् । जा॒तवे॑दः सं॒धेहि॑ त्वः हि वे॒त्य
यथा॑तथः स्वा॒हा ॥24॥

यजमानः- अ॒ग्नये॑ जा॒तवे॑दस इ॒दं न मम ।

अध्वर्युः- यद॒कर्म॑ यन्ना॒कर्म॑ यद॒त्यरे॑चि यन्ना॒त्यरे॑चि । अ॒ग्नि॒ष्टत्वि॒ष्टकृ॒द्वि॒द्वान्सर्वः॑ स्वि॒ष्टः
सु॒हुतं॑ करोतु स्वा॒हा ॥25॥

यजमानः- अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॒त इ॒दं न मम ।

अध्वर्युः- यद॒स्य कर्म॑णोऽत्य॒रीरि॑चं यद्वा न्यून॑मिहा॒करम् । अ॒ग्नि॒ष्टत्वि॒ष्टकृ॒द्वि॒द्वान्सर्वः॑
स्वि॒ष्टः सु॒हुतं॑ करोतु स्वा॒हा ॥26॥

यजमानः- अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॒त इ॒दं न मम ।

- अध्वर्युः- यत् इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि । मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतये
विद्विषो विमृधो जाहि स्वाहा ॥27॥
- यजमानः- इन्द्राय मघवत इदं न मम ।
- अध्वर्युः- स्वस्तिदा विशस्पतिर्वत्रहा विमृधो वशी । वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा
अभयंकरः स्वाहा ॥28॥
- यजमानः- इन्द्राय वृत्रघ्न इदं न मम, इन्द्रायाभयंकरायैदं न मम इति वा ।
- अध्वर्युः- आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनपाप्यायय हरिवो वर्धमानः । यदा स्तोतृभ्यो महि
गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम स्वाहा ॥29॥
- यजमानः- इन्द्राय हरिवत इदं न मम, इति ।
- अध्वर्युः- अनाज्ञातं यदाज्ञातं यज्ञस्य क्रियते मिथु । अग्ने तदस्य कल्पय त्वः हि वेत्थ
यथात ५ स्वाहा ॥30॥
- यजमानः- अग्नय इदं न मम ।
- पुरुषसंमितो**
- अध्वर्युः- यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न यज्ञस्व मन्वते मर्तसिः । अग्निष्टद्धोता
क्रतुविद्विजानन्यजिष्ठो देवाः ऋतुशो यजाति स्वाहा ॥32॥
- यजमानः- अग्नय इदं न मम ।
- अध्वर्युः- यद्विद्वांसो यदविद्वांसो मुग्धाः कुर्वन्त्यृत्विजः । अग्निर्मा तस्मादेनसः श्रद्धा
देवी च मुञ्चता ५ स्वाहा ॥33॥
- यजमानः- अग्नये श्रद्धार्थं देव्या इदं न मम । अग्नये श्रद्धाया इदं न मम इति वा ।
- अध्वर्युः- अयाडनिर्जातयदा अन्तरः पूर्वो अस्मिन्निपद्य । सन्वन्त्सनि ५ सुविमुचा
विमुञ्च धेह्यास्मासु द्रविण जातेवेदो यच्च भद्रः स्वाहा ॥34॥
- यजमानः- अग्नये जातवेदस इदं न मम ।

- अध्वर्युः- ये ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता पुरुत्रा । तेभ्यो न इन्द्रः सवितोत विष्णुर्विश्वे देवा मुञ्चन्तु मरुतः स्वस्त्या स्वाहा ॥35॥
- यजमानः- वरुणेन्द्रसवितृविष्णुविश्वदेवमरुद्भ्य इदं न मम ।
- अध्वर्युः- यो भूतानामधिपती रुद्रस्तन्तिचरो वृषा । पशून्स्माकं मा हिंसीरेतदस्तु हुतं तव स्वाहा ॥36॥
- यजमानः- भूतानामधिपतये रुद्राय तन्तिचराय वृष्ण इदं न मम, रुद्रायेदं न मम, इति वा त्यागं कृत्वा, अप उपस्पृशेत् ।
- अध्वर्युः- उद्ध्वस्वान्ने प्रति जागृह्येनमिष्टापूर्ते सःसृजेथामयं च । पुनः कृण्वस्त्वा पितरं युवानमन्वातासीत्वयि तन्तुमेतः स्वाहा ॥37॥
- यजमानः- अग्नय इदं न मम ।
- अध्वर्युः- उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं विमध्यमः श्रथाय । अथा वयमादित्य ब्रते तवानागसो अदितये स्याम स्वाहा ॥38॥
- यजमानः- वरुणायेदं न मम ।
- अध्वर्युः- भूः स्वाहा ॥39॥
- यजमानः- अग्नय इदं न मम ।
- अध्वर्युः- भुवः स्वाहा ॥40॥
- यजमानः- वायव इदं न मम ।
- अध्वर्युः- सुवः स्वाहा ॥41॥
- यजमानः- सूययिदं न मम ।
- अध्वर्युः- भूर्भुवः सुवः स्वाहा ॥42॥
- यजमानः- प्रजापतय इदं न मम । (एता द्विचत्वारिंशदाहुतयो दर्शपूर्णमासयोः सर्वप्रायश्चित्तत्वेन दर्श पूर्णमासाध्वर्युसूत्र एव सूत्रकारेण सूत्रिताः । ततः पुनः सिंहावलोक न्यायेन प्रायश्चित्तसूत्रे, इष्टेभ्यः स्वाहेत्यष्टावाहुतीर्दर्शपूर्णमासिकैः सर्व प्रायश्चित्तैर्विकल्पेरन्

इति सूत्र्यांबभूव । तस्माद्द्विचत्वात्वारिशदाहुतयोऽथवाऽष्टावाहुतयोऽध्वर्युणा दर्श-
पूर्णमासयोर्होतव्या इति फलितम् । ताश्चाष्टौ, इष्टेभ्यः स्वाहेत्यारभ्य समृद्धयै
स्वाहेति पर्यन्तं होतव्या इति । द्विचत्वारिशदाहुतिष्वेव प्राक्पठितास्तत एवावगन्तव्याः।)

यजमानः- ऋक्तो यज्ञभेषप्रायाश्चित्तं करिष्ये । इति संकल्पयेत् ।

ब्रह्मा- १०३गार्हपत्यस्य पश्चादुपविश्य, उपस्थस्योत्तानत्वाविरोधेन दक्षिणं जान्वाच्या सुवेणाऽऽज्य-
माज्यस्थाल्या गृहीत्वा भूः स्वाहा, इति गार्हपत्ये जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा यजुष्टो यज्ञभेषप्रायश्चित्तं करिष्ये, इति
संकल्पयेत् ।

ब्रह्मा- दक्षिणाग्नेः पश्चादुपविश्य, उपस्थस्योत्तानत्वाविरोधेन दक्षिणं जान्वाच्याऽऽज्यस्थाल्याः
सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा भुवः स्वाहा, इति दक्षिणाग्नौ जुहुयात् ।

यजमानः- वायव इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा सर्वतो यज्ञभेषप्रायश्चित्तं करिष्ये, इति संकल्प-
येत् ।

ब्रह्मा- आहवनीयस्य पश्चादुपविश्योपस्थस्योत्तानत्वाविरोधेन दक्षिणं जान्वाच्याऽऽज्यस्थाल्याः
सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा भुर्भुवः स्वःस्वाहा, इत्याहवनीये जुहुयात् ।

यजमानः - प्रजापतय इदं न मम ।

अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थाल्याः सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा आप्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञयज्ञं प्रति-
देवयद्भ्यः । सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन् ।
इति ध्रुवामाप्याय्य, अन्तर्वेदिगतं सर्वं वह्निर्गृहीत्वाऽन्तवेद्यूर्ध्वमितिष्ठन् वह्निं ध्रुवाया
अधस्तात्कृत्वा देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमित मनसस्यत इमं नो देव
देवेषु यज्ञः स्वाहा वाचि स्वाहा । इति वह्निरनुग्रहत्य वाते धाः स्वाहा, इति
ध्रुवया समिष्टयजुर्जुहुयात् ।

यजमानः- देवेभ्यो गातुविद्भ्यो ब्रह्मण इदं न मम ।

अध्वर्युः- प्रवमनि यजमाने यजमानभागं प्रजापतेर्विभान्नाम लोक स्तस्मिःस्त्वा दधामि

103) आपस्तम्बीययजमानस्यनुऽध्वर्युरेव जुहुयात् । न ब्रह्मा जुहुयात् । तदा भुर्भुवस्वः स्वाहा, इत्यस्य स्थाने,
भुर्भुवः सुवः स्वाहा, इति पठनीयः ।

सह यजमानेन । इति ध्रुवायामवधाय देवा गातुविद इत्यादि पूर्ववञ्जुहुयात् ।

यजमानः- वसुर्यज्ञो वसुमान्यज्ञस्तस्य मा यज्ञस्य वसोर्वसुमतो वस्वागच्छतु यज्ञेश्वरप्र-
सादो म आगच्छतु । इति समिष्टयजुर्हुतमनुमन्त्र्य, सं यज्ञपतिराशिषा, इति
स्वभागं प्राश्याऽऽचम्य ॥१०४॥ दधिक्षावृण अकारिषं जिष्णोश्चस्य वाजिनः । सुरभि
नो मुखा करत्र ण आयूँषि तारिषत् । इति सायंदोहं प्राश्याऽऽचम्य, इदं
हविः प्रजननं मे अस्तु दशवीरः सर्वगणः स्वस्तये । आत्मसनि प्रजासनि
पशुसन्भयसनि लोकसनि । अग्निः प्रजां बहुलां मे करोत्वन्नं पयो रेतो
अस्मासु धत्त रायस्योष मिषमूर्जमस्मासु दीधरत्त्वाहा । इदं हविः इत्यादि
लोकसनीत्यन्तं वा प्रातर्दोहं प्राश्याऽऽचामेत् ।

अध्वर्युः- अभिस्तृणीहि परि धेहि वेदिं जामिं मा हिंसीरमुया शयाना । होतृषदना
हरिताः सुवर्णा निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने । इति होतृषदनैर्वेदिमभिस्तीर्य
तूष्णीमन्तर्वेदि प्रणीता आसाद्य को वो योक्षीत्स वो विमुञ्चतु । इति मन्त्रमुक्त्वा
प्रणीतामु संततामुदकधाराः स्रावयेत् ।

यजमानः- सदसि सन्मै भूयाः सर्वमसि सर्वं मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षित-
मसि मा मे क्षेष्टाः । इति प्रणीतासूदकधारायागानीयमानायां जपित्वा प्राच्यां
दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्ताम् । दक्षिणायां दिशि मासाः पितरो मार्ज-
यन्ताम् । प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्ताम् । उदीच्यां दिश्याप
ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्ताम् । ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपति-
मार्जयन्ताम् । इति तत्तन्मन्त्रप्रकाशितायां दिशि तेन तेन मन्त्रेणोर्ध्वमपः सिकत्वा
समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमपिगच्छत । अच्छिद्रः प्रजया भूयासं मा
परासेचि मत्स्ययः । इत्यान्तर्वेदि प्रणीताशेषं निनीय यदप्सु ते सरस्वति गोष्वश्वेषु
यन्मधु । तेन मे वाजिनीवति मुखमङ्घ्रि सरस्वति । या सरस्वती वैशम्भत्या

104) पोर्णमास्यां सायंदोहप्रातर्दोहप्राशनं नास्ति । अमावास्यायाममोमर्याजिनोऽपि नास्ति मांश्राय्याभावात् ।

तस्यां मे रास्व तस्यास्ते भक्षीय तस्यास्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म । इति मुखं विमृशेत् । एष वै दर्शपूर्णमासयोरवभृथः ।

अध्वर्युः - यं देवा मनुष्येषूपवेषमधारयन् । ये अस्मदपचेतसस्तानस्मभ्यमिहाकुरु । उपवेषोपविद्धि नः प्रजां पुष्टिमथो धनम् । द्विपदो नश्चतुष्पदो ध्रुवाननपगान्कुरु । इत्युपवेषमुत्करे पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुपगूहेत् । (उपवेषगूहनं त्वेवम् - अनेन मन्त्रेणोपवेषमुत्करे पूर्वभागे प्रत्यग्रं गूढं कुर्यात् । अग्रमुत्करे प्रवेश्य मूलं बहिर्नाक्षेपयेत् । किंतु स्थाविष्ठान्मूलादारभ्य कृत्स्नं प्रवेशयेदित्यर्थः) यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः । पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम् । इति गणरूपेण प्रथितानां कपालानां समूहनं कृत्वा संख्यायोद्वासयेत् । प्रतिकपालयोगं मन्त्रमवर्त्य संख्यायोद्वासयेत्कपालानि, यजमानोऽप्येवमेव मन्त्रमावर्तयेत् ।

यजमानः - यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः । पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम् । इत्यध्वर्युणा सह जपेत् ।

आश्वलायन ब्रह्मा - तूष्णीं स्वभागं प्राश्याऽऽचम्य प्रत्यगुदगाहवनीयादवस्थाय, आज्यस्थाल्याः सुवेणाऽऽज्यमादायाऽऽग्नीध्रेणान्वारब्धः सन्, (होत्रानन्वारब्धश्चेत्) अयाश्चाग्नेऽस्य न भिशस्तीश्च सत्यमित्वमया असि । अयासा वयसा कृतोऽयासन्हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजं स्वाहा । इत्याहवनीये जुहुयात् ।

यजमानः - अयसेऽग्नय इदं न मम ।

ब्रह्मा - पूर्ववत्स्थित्वाऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा, अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः सप्तधामभिः स्वाहा । जुहुयात् ।

यजमानः - देवेभ्य इदं न मम ।

ब्रह्मा - पूर्ववत्स्थित्वाऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा, इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधेऽपदम् समूहळमस्य पांसुरे खाहा ।

यजमानः - विष्णवे इदं न मम ।

ब्रह्मा- पूर्ववत्स्थित्वाऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा भूः स्वाहा ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम ।

ब्रह्मा- पूर्ववत् आऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा भुवः स्वाहा ।

यजमानः- वायव इदं न मम ।

ब्रह्मा- पूर्ववत्स्थित्वाऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा स्वः स्वाहा ।

यजमानः- सूर्ययिदं न मम ।

ब्रह्मा- आऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा भूर्भुवः स्वः स्वाहा ।

यजमानः- प्रजापतय इदं न मम ।

ब्रह्माऽऽग्नीधश्च- ॐ च मे स्वरश्च मे यज्ञोप च ते नमश्च । यत्ते न्यूनं तस्मै त उप
यत्तेऽतिरिक्तं तस्मै ते नमः । इत्युपस्थाय यथेतं निष्क्रामेयाताम् ।

आपस्तम्बब्रह्मा- दिवो भागोऽसि, इति स्वभागं प्रश्याऽऽ चम्य, अयाडग्निर्जातवेदा अन्तरः
पूर्वो अस्मन्निषद्य । सन्वत्सनिः सुविमुचा विमुञ्च धेह्यस्मासु द्रविणं जात-
वेदो यच्च भद्रम् । प्र णो यक्ष्यभिवस्यो अस्मान्तं नः सृज सुमत्या वाज-
वत्या । इत्याहवनीयमुपस्थाय यथेतं प्रत्येयात् । प्रायश्चित्तहोमो नास्ति तस्य ।

यजमानः- विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवी मनु विक्रमे निर्भक्तः
स यं द्विष्मः ॥1॥ विष्णोः क्रमोऽस्यभिशस्तिहः त्रैष्टुभेन ध्वंसाऽन्तरिक्षमनु
विक्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥2॥ विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन
छन्दसा दिवमनुविक्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥3॥ इति दक्षिणे वेद्यन्ते सव्यं पादं
पुरस्तात्प्रातिहरन्दक्षिणेन पदा, उत्तरोत्तरं क्रममधिकान्तरालं प्राक्स्त्रीन्विष्णुक्रमान् (पाद-
विक्षेपान्) प्रकम्य तत्रैव स्थित्वा (तूष्णीं चतुर्थपादं क्रान्त्वाऽवस्थाय वा) विष्णोः क्रमोऽसि
शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशोऽनु विक्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः
॥4॥ इति जपित्वा तत्रैव स्थित्वा, अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण
छन्दसा त्रिवृता स्तोमैर्न रथंतरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान्भ्रातृव्यानध-
रान्यादयाम्येव नान्वाधप्रत्येनानुदेऽस्मिन्धयेऽस्मिन्भूमिलोके योऽस्मान्देष्टि यं

च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्यैनान्क्रामामि ॥१॥ इन्द्रेण देवेन पृतना जयामि
 त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण
 सहजान्भ्रातृव्यानधरान्यादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्बुदेऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भूमिलोके
 योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्यैनान्क्रामामि ॥२॥ विश्वेभिर्देवेभिः
 पृतना जयामि जगतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण
 वज्रेणापरजान्भ्रातृव्यानधरान्यादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनान्बुदेऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भू-
 मिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्यैनान् क्रामामि ॥३॥
 इति विष्वतिक्रमाज्जपित्वा तत्रैव स्थित्वा ये देवा यज्ञहनः पृथिव्यामध्यासते ।
 अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । ये देवा यज्ञमुषः पृथिव्या-
 मध्यासते । अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । आऽगन्म मित्रा-
 वरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति । नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य
 लोके तृतीये पृष्ठे अधिरोचने दिवः । ये देवा यज्ञहनोऽन्तरिक्षेऽध्यासते ।
 वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । ये देवा यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्या-
 सते । वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । यास्ते रात्रीः सवि-
 तर्देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति । ग्रहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो
 रुहाणास्तरता रजाः सि ।। ये देवा यज्ञहनो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा
 तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । ये देवा यज्ञमुषो दिव्यध्यासते । सूर्यो
 मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । येनेन्द्राय समभरः पयाः स्युत्तमेन
 हविषा जात वेदः । तेनाग्ने त्वमुत वर्धयेमः सजातानाः श्रेष्ठ्य आर्धेहोमम् ।
 इत्यतिमोक्षाज्जपित्वा दक्षिणाऽतिक्रम्य, अगन्म सुवः सुवरगन्म सदृशस्ते मा च्छित्ति
 यत्ते तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षि सुभूरसि श्रेष्ठोरश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहि
 वचोधा असि वचो मयि धेहीदमहं पाप्मानं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै
 दिवोऽस्मादन्तारिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स य

द्विष्मः सं ज्योतिषा भूवम् । उद्यन्नद्य मित्रमहः सपत्नान्मे अनीनशः दिवैनान्वि-
 द्युता जहि निम्नोचन्नधरान्कृधि । उद्यन्नद्य वि नो भज पिता पुत्रेभ्यो यथा ।
 दीर्घायुत्वस्य हेशिषे तस्य नो देहि सूर्य । उद्यन्नद्य मित्रमह आरोहन्नुतरं
 दिवम् । हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय । शुकैषु मे हरिमाणः
 रोपणाकासु दध्मसि । अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं निदध्मसि । उदगा-
 दयमादित्यो विश्वेन सहसा सह । द्विषन्तं मम रन्धयन्मो अहं द्विषतोर्दधम् ।
 यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात् । उषाश्च तस्मै निम्नुक्च सर्वं
 पापः समूहताम् । इत्यादित्यमुपस्थाय, ऐन्द्रीमाहृतमन्वावर्ते, इत्यात्मानं प्रदक्षिण-
 मावर्त्य पुण्या भवन्तु या लक्ष्मीः पराभवन्तु याः पापीः, इत्युक्त्वा समहं प्रजया
 सं मया प्रजा समहः रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः । इति प्रसव्यमात्मान-
 मावर्त्य, आहवनीयमग्रेण गत्वाऽऽहवनीयस्य प्रत्युगुदगुपविश्य, समिद्धो अग्ने मे दीदिहि
 समेद्धा ते अग्ने दीद्यासम् । इत्याहवनीयं समिन्धनैः प्रज्वाल्योत्थाय वसुमान्यज्ञो
 वसीयान् भूयासम् । यो नः सपत्नो योरणो मर्तोऽभिदासति देवाः ।
 इध्मस्यैव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि किञ्चन । इत्याहवनीयमुपस्थाय गार्हपत्यस्य
 पश्चादुपविश्य तूष्णीं गार्हपत्यं समिन्धनैः प्रज्वाल्योत्थाय, अग्न आयूःषि पवस आ
 सुवोर्जमिषं च नः । आरे वाधस्व दुच्छनाम् । अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे
 वचः सुवीर्यम् । दधत्योपः रयिं मयि । अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया
 गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतः हिमाः । इति
 गार्हापत्यमुपस्थाय तत्रैव स्थित्वा तामाशिषमाशासे रामचन्द्रशर्मणे ज्योतिष्मतीम् ।
 इति पुत्रवानुक्त्वा पुत्राणां दित्वे बहुत्वे तु प्रतिपुत्रनाम रामचन्द्रस्थान ऊहयित्वा ज्योतिष्म-
 तीमित्यन्तं यजुरावर्त्य ज्योतिषे तन्तवे त्वा रामचन्द्रशर्मन्ननु मा तन्वच्छिन्नो
 दैव्यस्तन्तुर्मामनुष्यश्छेदि दिव्याद्धाम्नो मा च्छित्सि मा मानुपात् । इति प्रिय-
 पुत्र नाम गृहीत्वा प्रियपुत्राणां दित्वे बहुत्वे तु प्रतिप्रियपुत्रनाम रामचन्द्रस्थाने, आमन्त्र-
 णविभक्त्याहयित्वा मानुपादित्यान्तं यजुरावर्त्य (प्रियपुत्राभावे च यजुर्लोपः कार्यः)
 दक्षिणाग्नेः पश्चादुपविश्यतूष्णीं दक्षिणाग्निं समिन्धनैः प्रज्वाल्योत्थाय, अग्ने वह्ने

स्वदिते नस्तनये पितुं पच । शं तोकाय तनुवे स्योनः । इति दक्षिणनिमुपस्थाय
 ज्योतिषे तन्तवे त्वा रामचन्द्रशर्मन्ननु मा तत्वच्छिन्नो दैव्यस्तन्तुर्मा मनुष्यश्छेदि
 दिव्याद्भाम्नो मा च्छित्तिमा मानुषात् । इति प्रियपुत्रेत्यादि प्राग्वन्निर्णयेनाऽऽवर्त्य
 ज्योतिषे तन्तवे त्वा, इत्यन्तर्वेद्युपविश्य ज्योतिरसि तन्तवे, इति जपित्वा, पुत्रा-
 भाववता यजमानेनायं जपो न कर्तव्यः । पुत्राणां द्वित्वे बहुत्वे च प्रतिपुत्रं जपावृत्तिः
 कार्या, वेदशेषमुपस्य आघायान्तर्वेद्यासीनः - ये देवा यज्ञहनेः पृथिव्यामध्यासते ।
 अग्निमतिभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । ये देवा यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासते ।
 अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । आऽगन्म मित्रावरुणा वरेण्या
 रात्रीणां भागो युवयोर्यो अस्ति । नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये
 पृष्ठे अधिरोचने दिवः । ये देवा यज्ञह्नोऽन्तरिक्षेऽध्यासते । वायुमतिभ्यो
 रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । ये देवा यज्ञमुषोऽन्तरिक्षेऽध्यासते । वायुर्मा
 तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् । यास्ते रात्रीः सवितर्देवयानीरन्तरा
 द्यावापृथिवी विर्यन्ति । गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता
 रजाः सि । ये देवा यज्ञह्नो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम
 सुकृतो वयम् । ये देवा यज्ञमुषो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु
 गच्छेम सुकृतो वयम् । येनेन्द्राय समभरः पयाःस्युत्तमेन हविषा जातवेदः ।
 तेनाग्ने त्वमुत वधयिमः सजातानाः श्रैष्ठ्य आघेह्येनम् । इत्यतिमोक्षज-
 पित्वा दक्षिणाऽतिक्रम्य कत्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चतु इति यज्ञं विमुच्य, अग्ने
 व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मैऽराधि । वायो व्रतपते व्रतमचारिषं तद-
 शकं तन्मैऽराधि । आदित्यव्रतमचारिषं तदशकं तन्मैऽराधि । ब्रातानां
 व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मैऽराधि । इति व्रतं विसृज्य यज्ञो बभूव स
 आ बभूव स प्रजज्ञे स वावृधे । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माः
 अधिपतीन्करोतु । वयःस्यामपतयोरयीणाम् । इति यज्ञस्य पुनरालम्बं जपित्वा
 प्राहुःकम्य गोमाःअग्नेऽवि माः अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सऽमिदं प्रमृष्यः ।

इडावाꣳ ए॒षो अ॒सुर प्र॒जावा॑न्दी॒र्घो र॒यिः पृ॒थु॒बु॒ध्नः स॒मावा॑न् । इति गोमतीं
जपित्वा यज्ञं शं च म उप च म आयुश्च मे बलं च मे यज्ञं शिवो मे संतिष्ठस्व
यज्ञं स्विष्टो मे संतिष्ठस्व यज्ञारिष्टो मे संतिष्ठस्व । इति जपित्वा गार्हपत्यस्य,
पश्चादुपविश्य वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमृतात्सत्यमुपागाम् । इत्यप उपस्पृश्य
ब्राह्मणाः स्तर्पयितवै । इति परिकर्मिणः संप्रेष्येत् । अनेन दर्शयागेन / पौर्णमास
यागेन भगवानग्निरूपः परमेश्वरः प्रीयताम् । इत्युक्त्वा विहाराद्बहिरागत्य
द्विराचामेत् ।

यजमानः- देशान्तरे वसन्नौपवसथ्येऽहनि यजनीये चाहनि विहारदेशमभिमुखो याजामानाध्वर्यव-
काण्डोक्तान्सर्वानपि याजमानमन्त्रांश्च जपेत् ।

इति दर्शपूर्णमासप्रयोगः ।

दर्शपूर्णमासप्रयोगसंभारस्मरणम् ।

संभारनाम

अग्न्यागारम्

अग्न्यायतनम्

जायापती

ऋत्विजः

जदकम्

दर्भासनम्

शरावाः

दर्भाः

यज्ञियकाष्ठानि

पलाशशाखा

असिदः

दर्भमुष्टयः

रज्जुद्वयम्

परिधयो बाहुमात्राः

अरित्तिमात्राः सामिधेन्यः

आधारसमिद्द्वयम्

अनूयाजसमित्

परिवासनशकलम्

सवत्साः षड् गावः

दोग्धा

गोशकृत्

दधि

स्पयः

कपालानि

अग्निहोत्रहवणी

शूर्पम्

कृष्णाजिनम्

शम्या

उलूखलम्

प्रयोजनम्

विहाराद्यर्थम् ।

अग्निस्थापनाद्यर्थम् ।

कर्मानुष्ठानार्थम् ।

याजनार्थम् ।

आचमनाद्यर्थम् ।

उपवेशनार्थम् ।

अग्निप्रणयनाद्यर्थम् ।

पवित्राद्यर्थम् ।

अग्निसिमिन्धनाद्यर्थम् ।

वत्सापाकरणार्थम् ।

दर्भाद्याहरणार्थम् ।

प्रस्तराद्यर्थम् ।

दर्भसमित्वन्धनार्थम् ।

आहवनीयपरिधानार्थः ।

आहवनीयसमिन्धनार्थम् ।

आघारार्थम् ।

अनूयाजार्थम् ।

सांयदोहप्रक्षेपार्थम् ।

सांनायय्यसंपादनार्थम् ।

गोदोहनार्थम् ।

कुम्भीलेपनाद्यर्थम् ।

आतञ्जनार्थम् ।

वेद्युद्धननादिकार्यार्थम् ।

पुरोडाशाधिभ्रयणार्थम् ।

प्रोक्षणाद्यर्थम् ।

निर्वापाद्यर्थम् ।

व्रीह्यवघाताद्यर्थम् ।

दृषदत्याधानाद्यर्थम् ।

व्रीह्यादिहविरावपनार्थम् ।

संभारनाम

मुसलम्
दृष्टुपले
सुवः
जुहूः
उपभृत्
धुवा
वेदः
निर्वापपात्री
आज्यस्थाली
प्राशिन्नहरणम्
इडापात्रम्
प्रणीताप्रणयनम्
योक्त्रम्
मदन्तीपात्रम्
मेक्षणम्
वेदाग्राणि
अन्वाहार्यस्थाली
उपवेषः
पिष्टलेपफलीकरणपात्रम्
कुम्भीद्वयम्
दोहनपात्रम्
अभिधानी निदाने च

पिधानपात्रम्
यजमानभागपयः पात्रम्
यजमानभागदधिपात्रम्
अग्नीन्द्रागापात्रम्
परिश्रयणम्
संदशत्रयम्
कस्तम्भी
शकटः

प्रयोजनम्

अवहननार्थम् ।
व्रीह्यादिहविःपेषणार्थम् ।
आज्यावदानाद्यर्थम् ।
होमसाधनम् ।
प्रयाजानुयाजाज्यग्रहणार्थम् ।
सर्वयज्ञाद्याज्यग्रहणार्थम् ।
वेदिसंमार्जनाद्यर्थम् ।
निर्वापपिष्टसंवपनाद्यर्थम् ।
आज्यनिर्वापार्थम् ।
प्राशिन्नावदानाद्यर्थम्
इडावदानार्थम्
अपां प्रणयनार्थम्
पत्न्याः कटिबन्धनार्थम् ।
जलतापनार्थम् ।
पिष्टसंयवनार्थम् ।
पात्रसंमार्गार्थं
अन्वाहार्यचरुश्रवणार्थं
अङ्गारनिरूहणार्थम् ।
पिष्टलेपफलीकरणस्थापनार्थम् ।
पयःश्रवणार्थमेका । अन्या च सांयदोहार्थम् ।
गोदोहनार्थम् ।
गोबन्धनार्थमभिधानी । निदाने
च गोः पादबन्धनार्थं वत्सबन्धनार्थं च
दधिकुम्भ्यपिधानार्थम् ।
याजमानशृतावदानार्थम् ।
याजमानदध्यवदानार्थम् ।
तद्भागस्थापनार्थम् ।
देवपत्नीयागसमये गार्हपत्य प्रच्छादनार्थं ।
अङ्गारग्रहणार्थम् ।
शकटस्थापनार्थम् ।
व्रीह्यादिस्थापनार्थम् ।

संभारनाम

व्रीहयः

तण्डुलाः

आज्यम्

इधमप्रव्रश्चनानि

पिण्डपितृतृयज्ञपाणी

शिक्यम्

अरणीद्वयम्

मन्थोपमन्थौ

चत्वारः ऋत्विजः ।

येन चान्येनार्थो भवति तदपि संग्राह्यमिति यावत् ।

प्रयोजनम्

पुरोडाशार्थम् ।

अन्वाहार्यचर्वर्थम् ।

होमार्थम् ।

दक्षिणग्नावभ्याधानार्थम् ।

पिण्डपितृतृयज्ञयहविर्निर्वापार्थम् ।

सायंदोहकुम्भीस्थापनार्थम् ।

(उत्तरारणी, अधरारणी)

अग्निसंपादनार्थम् ।

मन्थनार्थम् ।

होता, ब्रह्मा, अध्वर्युः अग्नीत् ।

दर्शपौर्णमासप्रयोगप्रारंभः - २

श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः ॐ उक्तान्वाधानदिने प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा केशश्मश्रुलोमनखानि-
वापयित्वासपत्नीकः स्नात्वा कृतनवनीताभ्यंजनः कृतांजनश्चैकविंशतिदर्भपिंजूलैः पवनं कुर्यात् ॥
पत्नी ऋत्विजश्च पवनमंत्राचमनमंत्रप्रोक्षणानि कुर्युः ॥ सप्तभिर्मुखं संमृजीत ॥ सप्तभिर्नाभि
संमृजीत ॥ सप्तभिर्गुत्फौ ॥ पिंजूलानि प्रोक्ष्य ॥ उदङ्ग्निरस्य ॥ अप उपस्पृश्य ॥ मंत्राचमनं कुर्यात् ॥
आपोहिष्ठांमयोभुवस्तानऊर्जेदधातन ॥ महेरणायचक्षसे ॥ प्रथमं प्राश्य ॥ योवःशिवतमोर-
सस्तस्यभाजयतेहनः ॥ उशतीरिवमातरः ॥ द्वितीयं ॥ तस्माअरगमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ ॥
आपोजनयथाचनः ॥ तृतीयं ॥ व्याहृतिभिर्मुखं संमृजीत ॥ भूः दक्षिणतः ॥ भुवःउत्तरतः ॥
सुवः अलोमकावोष्ठौ ॥ ततोमार्जनं ॥ दधिक्राव्यौअकारिषंजिष्णोरश्वस्यवाजिनः ॥ सुरभिर्नोमु
खाकरत्त्रणआयूँषितारिषत् ॥ आपोहिष्ठा० महेरणा० योवःशिव० उशती० तस्माअर०
आपोजन० यच्चिद्धितेविशो० मिनीमसि० यत्किंचेदंवरुणदेव्येजनेभिद्रोहंमनुष्यश्चरामसि
अचित्तियत्तवधर्मायुयोपिमानस्तस्मादेनसोदेवरीरिषः ॥ कितवासोयद्रिरिपुर्नदीवि-
यद्वाघासत्यमुतयन्नविद्य ॥ सर्वाताविष्यशित्थिरेवदेवाधातेस्यामवरुणप्रियासः ॥ हिरण्यवर्णाः
शुचयःपावकायासुजातः कश्यपोयास्विन्द्रः ॥ अग्निंयागर्भंदधिरैवरूपास्तानआपः
शंस्स्योनाभवंतु ॥ यासांराजावरुणोयातिमध्येमत्स्यानृते अवपश्यं जनानां ॥
मधुश्चुतःशुचयोयाः पावकास्तान० यामां देवादिविकृण्वतिभक्षं याअंतरिक्षेवहुधाभवति ॥
याः पृथिवीपयसोदंतिशुक्रास्तान० शिवेनमाचक्षुपापश्यतापःशिवयातन्वोपस्पृशतत्त्वचमे ॥
सर्वाअग्नींरस्सुपदोहुवेवामयिवर्चोवलभोजोनिधत् ॥ पवमानःसुवर्जनः ॥ पवित्रेणविचर्षणिः ॥
यःपोतासपुनातुमा ॥ पुनंतुमादेवजनाः ॥ पुनंतुमनवोधिष्या ॥ पुनंतुशिवंआयवः ॥ जातवेदः
पवित्रवत् ॥ पवित्रेणपुनाहिमा ॥ शुक्लेणदेवदीद्यत् ॥ अग्नेक्रत्वाक्रतूरनु ॥ यत्तेपवित्रमर्चयि ॥
अग्नेविततमतरा ॥ ब्रह्मतेनपुनीमहे ॥ उभाभ्यांदेवसवितः ॥ पवित्रेणसवेनच ॥
इन्द्रब्रह्मपुनीमहे ॥ वैश्वदेवीपुनतीदेव्यागात् ॥ यस्यैवह्वीस्तनुवोवीतपृष्ठाः ॥ तयामदेतः
सधमाद्येषु ॥ वयंस्यामपतयोरयीणां ॥ वैश्वानरोरश्मिभिर्मापुनातु ॥ वातः प्राणेनैपिरोमयोभूः ॥

द्यावापृथिवीपयसापयोभिः ॥ ऋतावरीयज्ञियेमापुनीतां ॥ बृहद्भिः सवितस्तृभिः ॥
 वर्षिष्ठेर्दवमन्मभिः ॥ अग्नेदक्षैः पुनीहिमा ॥ येनदेवाअपुनत ॥ येनापोदिव्यंकशः ॥
 तेनदिव्येनब्रह्मणा ॥ इदंब्रह्मपुनीमहे ॥ यःपावमानीरध्येति ॥ ऋषिभिः संभृतंरसं ॥
 सर्वंसपूतमश्नाति ॥ स्वदितंमातरिश्वना ॥ पावमानीर्योअध्येति ॥ ऋषिभिः संभृतंसं ॥
 तस्मैसरस्वतीदुहे ॥ क्षीरंसर्पिमधुदकम् ॥ पावमानीः स्वस्त्ययनीः ॥ सुदुग्धाहिपयस्वतीः॥
 ऋषिभिः संभृतोरसः ॥ ब्राह्मणेश्वमृतंहितं ॥ पावमानीर्दिशंतुनः ॥ इमंलोकमथोअमुं ॥
 कामात्समर्धयंतुनः ॥ देवीर्देवैःसमाभृताः ॥ पावमानीस्वस्त्ययनीः ॥ सुदुग्धाहिघृतश्चुतः॥
 ऋषिभिः संभृतोरसः॥ ब्राह्मणेष्वमृतंहितम् ॥ येनदेवाः पवित्रेण ॥ आत्मानंपुनतेसदा॥
 तेनसहस्रधारेण ॥ पावमान्यः पुनंतुमा ॥ प्राजापत्यंपवित्रम् ॥ शतोद्यामंसहिरण्यमयम् ॥
 तेनब्रह्मविदोवयं ॥ पूतंब्रह्मपुनीमहे ॥ इन्द्रःसुनीतीसहमापुनातु ॥ सोमःस्वस्त्यारुणःसमीच्यां॥
 यमोराजाप्रमृणाभिः पुनातुमा । जातवेदा मूर्जयत्यापुनातु ॥ भूर्भुवःसुवः ॥ कयानश्चित्रं
 कयाशचिं कस्त्वासत्योः दृढा चिदारुः अभीषुणः शतंभवाः तरत्समंदीधाः तरत्समं
 उस्त्रावेदवसूः तरः ध्वस्त्रयोः पुः तरत्समं आययोस्त्रिः तरत्समंदीः भूर्भुवःसुवः ॥
 इति प्रतिमंत्रं मार्जयित्वा वेद्युत्करयोर्मध्येन प्रपद्य पश्चाद्ब्राह्मणपत्यस्य-दर्भेष्वासीनो दर्भान्धारयमाणः
 पवित्रपाणिः पत्न्यासहप्राणानायम्य विष्णुंस्मृत्वा जपति ॥ ॐ पुरुष एवेदः सर्वं । यद्भूतं
 यच्चभ्यं । उतामृतत्वस्ये नः । यदह्नेनातिरोहति ॥ याः पुरस्तात्प्रवर्तिरुपरिप्रात्सर्वतश्चयाः॥
 ताभीरश्मिपवित्राभिः श्रद्धांयजमारभे ॥ देवागातुविदोगातुंयज्ञायविंदत ॥ मनसस्पतिनादेवेन
 वाताद्यज्ञः प्रयुज्यतां ॥ श्रद्धए३हि ॥ सत्येनत्वाह्वयामि ॥ आकूत्यैत्त्वाकामायत्वासमृधैत्त्वा
 पुरो दधे ॥ अमृतत्वायजीवसे ॥ आकूतिमस्यावसे ॥ काममस्यसमृधै ॥ इंद्रस्ययुंजतेधियः॥
 आकूतिदेवीमनसः पुरोदधे ॥ यजस्यमातासुहवामेअस्तु ॥ यदिच्छामिमनसासकामः ॥
 विदेयमेनधृदयेनिविटं ॥ उपांशु ॥ श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं स्वर्गकामः पौर्णमासेन हविषा
 यक्ष्ये॥ त्रिः ॥ त्रिरुचैः ॥ अमावास्यायां ॥ अमावास्येन हविषायक्ष्ये ॥ त्रिरूपांशु त्रिरुचैः ॥
 तन्मऋध्यतांतन्मेसमृध्यतांतन्मेसंपद्यतांकामः इति यजमानः॥ अथऋत्विजः॥ तत्तऋध्यतांतत्से०॥

यजमानः - ॐ तथा ॥ पौर्णमासंऽहविः ॥ ब्रीहिमयः पुरोडाशोद्वयं ॥ आज्यं च ॥
अग्नीषोमावाज्यभागदेवते ॥ अग्निः ॥ विष्णुः ॥ अग्नीषोमौ ॥ इंद्रोवैमृधश्च प्रधानदेवताः॥
पंच प्रयाजाः ॥ त्रयोनुयाजाः ॥ अष्टौ पत्नीसंयाजाः / सप्तपत्नीसंयाजाः / चत्वारःपत्नीसंयाजाः॥
अग्निस्विष्टकृत्सूक्तवाकशंयुवाकौ इत्यादयोऽगदेवताः ॥ एवमात्मकेनसांगोपांगेनकर्मणा श्वो
यक्ष्ये ॥ दर्शेतु ॥ अमावास्यांऽहविः ॥ ब्रीहिमयः पुरोडाशो द्वयं ॥ आज्यं च ॥
अग्नीषोमावाज्यभागदेवते ॥ अग्निः ॥ विष्णुः ॥ इंद्राग्नीऽइतिप्रधानदेवताः पंचप्रयाजाइत्यादि
श्वोयक्ष्यइत्यंतंसमानं ॥ अस्मिन्कर्मण्यध्वर्युत्त्वामहंवृणे ॥ अध्वर्युः वृतोस्मि ॥ कर्म करिष्यामि ॥
आचम्य वेद्युक्तग्यामध्वेन प्रपद्य गार्हपत्यस्योत्तरत उपविश्य जपति ॥ इडादेवहर्मनुर्यज्ञनीवृहस्पति-
रुक्थामदानिशः- सिषद्विश्वेदेवाः सूक्तवाचः पृथिवीमातर्मामा हिःसीमधुमनिष्येमधुजनिये-
मधुवक्ष्यामिमधुवदिष्यामिमधुमतीदेवेभ्योवाचमुद्यासःशुश्रूषेण्यामनुष्यैभ्यः स्तमादेवा-
अवंतुशोभायै-पितरोनुमदंतु ॥ देवागातुविदो० प्रयुज्यतां ॥ अध्वर्युर्यजमानो वा मनीनन्वादधाति॥
स्थूलास्तिस्रः समिधोभ्यादधाति ॥ गार्हपत्यस्य पश्चात् ब्राह्मसनेनोपविश्य ॥ ॐ ममाग्नेवर्चो-
विहवेष्वस्तुवयंत्वेधानास्तनुवंपुषेम ॥ मह्यंनमंतांप्रदिशश्चतस्त्रस्त्वयाध्यक्षेणपृतनाजयेम ॥
इति प्रथमं ॥ मभदेवाविहवेस्तुसर्व-इंद्रावंतोमरुतोविष्णुरग्निः ॥ ममांतरिक्षमुरुगोपमस्तु
मह्यंवातः पवतांकामेअस्मिन् ॥ द्वितीयं ॥ मयिदेवाद्रविणमायजंतांमय्याशीरस्तुमयिदेवहूतिः॥
दैव्याहोतारावनिपंतपूर्वेरिष्टास्या-मतनुवासुवीराः ॥ इति तृतीयं ॥ एवं दक्षिणाग्ना ऊर्ध्वञ्जुरुपविश्य
तिस्रः ॥ मह्यंयजंतुममथानि-हव्याकूतिः सत्त्याभनसोमो अस्तु ॥ एनोमा
निगांक्तममृनाहंविश्वेदेवासोअधिवोचतामे ॥ इति प्रथमम् । देवीः पडुर्वीरुणः कृणोतविश्वे
देवासइहवीरयध्वं ॥ माहास्महिप्रजयामातनूभिर्मा-रधामद्विपतेसोमराजन् । इति द्वितीयम्॥
अग्निर्मन्युंप्रतिनुदन्पुरस्ताददधोगोपाः परिपाहिनस्त्वं ॥ प्रत्यंचायंतुनिगुतः पुनस्तैमैपाचितं-
प्रवुधांविनेशत् इति तृतीयम् ॥ अपरेण गार्हपत्यमाहवनीयमेत्य प्रत्यगुदक्प्रह्वस्तिष्ठन् पूर्ववतिस्रः॥
धाताधातृणांभुवनस्यस्पतिर्देवः-सवितारमभिमातिपाहम् ॥ इमंयज्ञमश्विनोभावृहस्पतिर्देवाः
पांतुयजमानंन्यथार्था इति प्रथमम् ॥ उरुव्यचानोमहिपशर्मयः सदस्मिन्हवैपुरुहूतः पुरुक्षु ॥
सनः प्रजायैर्हयश्वमुड्येन्द्रमानोरीरिपोमापरादाः इति द्वितीयम् येनः सप्तान्नाअपतेभवं

1) मन्त्रयतस्तु - इन्द्रो वा मण्डोवा ध्वर्युवशाज्येयः ।

त्विन्द्राग्निभ्यामववाधामहेतान् । । वसवोरुद्रादिदित्याउपरिसृष्टंमोग्रंचेत्तारमधिराजमक्रन्
 इति तृतीयं ॥ समिध आधाय किञ्चित्पुरस्तात्तिष्ठन् नाहवनीयमुपतिष्ठते ॥ अवाचमिद्रममुतोहवा-
 महेयोगोजिध्नजिदश्वजिद्यः ॥ इमंन्नोयज्ञं विहवेजुषस्वास्य कुर्मोहरि-वोमेदिनत्त्वा ॥
 गार्हपत्यादीन्यरिसमुद्भ पयुष्याग्नीनलंकुर्वते-ध्वर्युयजमानः पत्नी च ॥ यजमानस्तीर्थेन निर्गत्याग्नेणाहवनीयं
 परीत्य स्वायतन उपविशति ॥ तिरः पवित्रमप आचामयति ॥ पयस्वतीरोपधयः पयस्वद्वीरुधांपयः
 ॥ अपांपयसोयत्पयस्तेन-मामिद्रसःसृज ॥ द्विस्तूष्णीं ॥ शेषं समाप्य आहवनीयं परिपिच्य
 समिध आदधाति ॥ अग्नैव्रतपतेव्रतंचरिष्यामि तच्छेकयंतन्मैराध्यतांस्वाहा ॥ अग्नये व्रतपतय
 इदं वायोव्रतपते व्रतंचरिष्यामि तच्छेकयं तन्मैराध्यतांस्वाहा ॥ वायवे व्रतपतय इदं न
 मम ॥ आदित्यव्रत व्रतपतेवृतं । अदित्यव्रतय इदं व्रतानांवृतपतेव्रतंचरिं व्रतानांव्रतपतय
 इदं । आहवनीयंपुनः परिषिंचति ॥ व्रतोपेतस्य पर्ण शाखामाच्छेति सन्नयतः यजमानस्य । प्राडोदङ् ।
 वाचंयमः । यत्र वा वेत्यन्मन्यते । सा या प्राची वोदीची वा बहुपर्णा बहु शाखाप्रतिशुष्काग्रा
 भवति तंमाच्छिनन्ति इषेत्योर्जेत्विति तथा वत्सानपाकरेति वायवस्थो पायवस्थेति अथैषां मातुः
 प्रेरयति देवोवः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मण आप्ययध्वमग्निया देवभागमूर्जस्वतीः
 पयस्वततीः प्रजावतीरनमीवा अयक्षमा मानस्तोन ईषत माघशूसोरुद्रस्य हेतिः परिवो
 वृणक्त्विति ध्रुवा अस्मिन् गोपतौ स्यात् वह्नीरिति । अथैतां शाखामग्नेणाहवनीयं पर्याहृत्य पूर्वया
 द्वाग प्रपद्य जघनेन गार्हपत्यमग्निष्टेजस्युत्तरार्धे वाग्न्यागारस्योप गूहति यजमानस्य पशन् पाहीति ।
 यजमानमीक्षते । अध्वर्युजघनेन गार्हपत्यं तिष्ठन्नसिदमादत्ते ॥ देवस्यत्वासवितुः प्रसवैश्विनोर्वाहुभ्यां
 पूष्णोहस्ताभ्यामददे ॥ अभिमंत्रयते ॥ यज्ञस्यघोषदसि ॥ गार्हपत्यं प्रतिपतति ॥ प्रत्युष्टःरक्षः
 प्रत्युष्टाअरातयः ॥ आहवनीयदेशं गच्छति ॥ प्रेयमगा द्विपणावर्हिरच्छमनुनाकृताः
 स्वधयाविनष्टातआवहंतिकवयः पुरस्ताद्देवेभ्योजुष्टं ॥ वेदिमवेक्षते ॥ इहवर्हिरासदौ । दभदिशंगत्वा
 प्रस्तरपर्यासं दभमुष्टिं परिगृह्णाति ॥ देवानांपरिपूतमसि ॥ असिदेतोऽर्चमुन्माष्टिं ॥ वर्षवृद्धमसि ॥
 असिदं छेदनदेशे निदधाति ॥ देववर्हिर्मात्त्वान्वड्मातिर्यक् पर्वतेराध्यासं ॥ आच्छिनन्ति ॥
 आच्छेत्तातेमारिषं ॥ अप उपस्पृश्य ॥ छेदनमभिमृशति ॥ देववर्हिः शतवत्संविरोह ॥

आत्मानमभिमृशति ॥ सहस्रवल्पाविवयःरुहेम ॥ अप उपस्पृश्य ॥ सर्वाछित्वा प्रस्तरंचिन्हितंकृत्वा
 निदधाति ॥ पृथिव्याःसंपृचः पाहि ॥ अतऊर्ध्वं तूष्णीं त्रीन्यंच सप्त नवैकादश वा लुनाति ॥
 यावता पर्याप्तं मन्यते ॥ ततः संधित्रययुक्तं प्रदक्षिणमावेष्टितं द्विगुणंकृत्वा प्रदक्षिणवेष्टितं शुब्धं
 करोति ॥ तदुदगग्रं निदधाति ॥ अदिच्छैरास्नासि ॥ शुल्बे दर्भमुष्टीं निधायोपरि प्रस्तरं संभरति ॥
 सुसंभृतात्त्वा-संभरामि ॥ सनह्यति ॥ इंद्राण्यैसनहनं ॥ ग्रंथिं करोति ॥ पूषातेग्रंथिग्रन्थातु ॥
 पश्चात्प्रागग्रमपगूहति ॥ सतेमास्थात् ॥ उद्यच्छति ॥ इंद्रस्यत्वाबाहुभ्यामुद्यच्छे ॥ तूष्णीं
 शीर्ष्णां तृणं निधाय-वर्हिर्निदधाति ॥ बृहस्पतेर्मूर्ध्नाहरामि ॥ गार्हपत्यमेति ॥ उर्वतरिक्षमन्विहि ॥
 उत्तरेण गार्हपत्यमनधः सादयति ॥ देवंगममसि ॥ गुप्तं सा दयति ॥ तूष्णीं परिभोजनीयादीनि
 लुनाति ॥ दर्शं सक्नुदाच्छिनं च ॥ तथैव शुल्बं कृत्वा एकविंशतिदारुकमिधं बध्नाति ॥
 यकृष्णोरुपंकृत्वाप्राविशस्त्वंवनस्पतीन् ॥ ततस्त्वामेकविंशतिधासंभरामिसुसंभृता ॥ वेदं
 करोति ॥ दर्भमुष्टिमावेष्ट्य द्विगुणं वृत्वाग्रभागेप्रादेशानंतरं बध्नाग्राणिच्छिनति स वेदः ॥ दर्शं वेदं
 कृत्वा वेदिं करोति ॥ प्रागुत्तरात्परिग्रहात् ॥ वेदमादत्ते ॥ अयंवेदः पृथिवीमन्वेदिदुहासतीं-
 गहनेगह्वरेषु ॥ सर्विदतुयजमानायलोकमच्छिद्रयज्ञभूरिकर्माकरोतु ॥ वेदेन वेदिमुदगपवर्गं
 प्रागवसानं त्रिःसंमार्ष्टि ॥ वेदेनवेदिंविविदुः पृथिवींसापं प्रथेपृथिविपार्थिवानि ॥ गर्भंविभर्ति-
 भुवनेष्वंतः स्ततोयजोजायतेविश्वदानिः ॥ द्विस्तूष्णीं ॥ वेदं निधाय वेद्याः पञ्चातिष्ठान् दर्भाभ्यांसह
 स्फ्यमादत्ते ॥ देवस्वत्त्वासवितुं माददे ॥ अभिमंत्रयते ॥ इंद्रस्यबाहुरसिदक्षिणः सहस्रभृष्टः
 शततेजाः ॥ दर्भेण मयं निमार्ष्टि ॥ वायुरसितिग्मतैजाः शतभृष्टिरसिवानस्पत्योद्विषतोवधः ॥
 शिष्टं दर्भं वेदिपूर्वतृतीयभागे उदगग्रं निदधाति ॥ पृथिव्यैवर्मासि वर्मयजमानायभव ॥ दर्भमूले
 स्फेनं संहति ॥ पृथिविवेदवयज्न्योपध्यास्तेमूलंमाहिंसिषं ॥ अप उपस्पृश्य ॥ मृदासह स्यमादत्ते ॥
 अपहतोरुरुः पृथिव्यै ॥ हरति ॥ व्रजंगच्छगोस्थानं ॥ वेदिमवेक्षते ॥ वर्षतुतेद्यौः ॥ मृदमुत्करे
 निवपति ॥ वधानंदेवः सवितः परमस्यांपरावतिशतेनपाशैर्योस्मद्विष्टि यंचवयंद्विष्मस्तमतोमामौक् ॥
 आग्नीध्र उरत्करदे शउपविश्य पाणिभ्यां मृदं गृह्णानि ॥ पुनस्येन प्रहरति ॥ पृथिविं स्तेमू०

अप० मृदा० दत्ते ॥ अप०ह०तोरुः पृथिव्यैदेवयजन्यै ॥ हरति ॥ ब्रजंगच्छगोस्थानं ॥ वेदिमवेक्षते ॥
वर्षतुतेद्यौः ॥ मृदमुत्करे निवपति ॥ ब०धानदेवसवित० पुनस्फेन प्रहरति ॥ पृथिविदे० अपउ०
मृदासह० अप०ह०तोरुःपृथिव्याअदेवयजनः ॥ हरति ॥ ब्रजंग०वेदिम०वर्षतु० मृदमुत्करे०
ब०धानदेव० मामौगररुस्तेदिवंमास्कां ॥ तूष्णीं चतुर्थं स्य-प्रहरणादि मृन्निवपनांतं सहवर्हिपा ॥
वेदेः पूर्व परिग्राहं परिगृह्णति ॥ दक्षिणांसमारभ्य दक्षिणाश्रोणिपर्यंतं स्प्येनलेखामालिखति ॥
वसवस्त्वापरिगृह्णतुगायत्रेणछंदसा ॥ दक्षिणश्रोणिमारभ्योत्तरश्रोणेः ॥ रुद्रास्त्वापरिगृह्णंतु-
त्रैष्टभेनछंदसा ॥ अप० उत्तरश्रोणेस्तारांसपर्यंतं आदित्यास्त्वापरिगृह्णंतु जागतेन छंदसा ॥
करणं जपति ॥ इमानंराः कृणुत वेदिमेत्यवसुमंतीः रुद्रवतीमादित्यवंतीवर्ष्मदिवोना-
भापृथिव्यायथायं यजमानोनरिष्येत् ॥ वेदिं प्राचीं त्रिरुद्धति ॥ देवस्यसवितुः सर्वैकर्मकृण्वंति
वेधसः ॥ प्रेष्यति ॥ अग्नीदितस्त्रिहर् ॥ आग्नीध्र उद्धृतदेशात्रिमृदमुधृत्योत्करे निवपति ॥ ततः
पिंडपितृयज्ञः ॥ आश्लायानाऽऽपस्तम्बीय-बैधायनीयैरपि स्वसूत्रानुसारम् । ततो भोजनममाषममाः
समाज्येनाशनीयातां तदभावे दध्ना पयसा वा । तिलवर्जं, सर्वं कौषीधान्यवर्ज्यं च । सायमग्नि होत्रं
हुत्वा अथैतस्यै शाख्यै पर्णानिप्रच्छद्याग्रेण गार्हपत्यं निवपत्यथैनामधस्तात्परिवास्य जघनेन गार्हपत्यं
स्यविमदुपवेशाय निदधाति अथास्याप्रादेशामात्रं प्रमाय दर्भनाडीः प्रवेश्य त्रिवृच्छाखा पवित्रं करोति
त्रिवृत्यलाशे दर्भं इयान् प्रादेशसंमितः यज्ञं पवित्रं पोवृतमं पयोहव्यं करोतु मे । उत्तरेणगार्हपत्यं
तृणानि सँस्तीर्य । तेषु चतुष्टयः सादयति दोहनं पवित्रं सान्नाय्य तपत्यौ स्थाल्यौ इत्येतानि ।
आद्भिःप्रोक्षति शुंघध्वं देव्याय कर्मणेदेवयज्यायै इति त्रिः । अथ जघनेन गार्हपत्योपविष्य
उपवेपेणोदीचीडारान्निरुहति मातारिष्वनो घर्मोसीति ।

अध्वर्युः- कामधुक्षः ।

दोग्धा- गङ्गाम्, इति निर्दिशति । ।

अध्वर्युः- सा विश्वायुः, इति कुम्भ्यां तिरः पवित्रं पय आदायाऽऽसिञ्चति
कामधुक्षः । इति दोग्धारं द्वितीयमायंतं पृच्छेत् ।

3) अपराण्येव मुद्रांस्त विधानेन कार्यम् ।

दोग्धा- यमुनाम्, इति निर्दिशति ।

अध्वर्युः- सा विश्वव्यचाः । इति कुम्भ्यां पूर्वतदासिंचति ।
कामधुक्षः । इति तृतीयमायत्नं पृच्छेत् ।

दोग्धा- सरस्वतीम्, इति

अध्वर्युः- सा विश्वकर्मा, इति पूर्ववदासिंचति ।। तिसृषु दुग्धासु वाचं विसृजते ।। बहु
दुग्धि इन्द्राय / महेन्द्राय देवेभ्यो हव्यमाध्यायतां पुनः । वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः
पुनर्दोहाय कल्पताम् । तूष्णीमुत्तरा दोहयित्वा कुम्भ्यामासिंचति । दोहनेऽप आनीय
संक्षालनमानयति संपृज्यध्वमृतावरी रुर्मिणीर्मधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये
इति अथैनमुत्तमं कृत्वा वर्त्म कुर्वन् उदगुद्वास्य सोमेन त्वाऽऽतनञ्चि महेन्द्राय दधि
इन्द्रायेति वा । इति शीतबुध्नं दध्ना आतनक्ति तिरः पवित्रम् यज्ञस्य संततिरसि
यज्ञस्य त्वा संततिमनु संतनोमि । इत्यग्निहोत्रोच्छेषणमभ्यातनक्ति काँसेन चमसेनवा
अपिदधाति ।। परिव्रासनशकलमन्ववधाथ अदस्तमसि विष्णवे त्वा
यज्ञायापिदधाम्यहम् । अद्भिररिक्तेन पात्रेण याः पूताः परिशेरते । इति
तेनापिदध्यात् । यदि मृन्मयेनापिदध्यात्तृणं काष्ठं वाऽपिधाने क्षिप्त्वा विष्णो हव्यं
रक्षस्व, इति कुम्भीमनधो निदध्राति ।। यत्रगुप्तमन्यते ।। अथैतामिन् काले दर्भैः
प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरोति तूष्णीम् ।

इत्यन्वाधानदिनकृत्यम् ।

अध्वर्युः- कृते प्रतरग्निहोत्रे आहवनीयस्योत्तरतस्तिष्ठन् हस्तौसमृशति कर्मणे वां देवेभ्यः शक्यम् ।
अपउपसृश्य गार्हपत्यात्प्रक्रम्य परिभोजनीयदर्भैराऽऽहवनीयं परिस्तृणाति पुरस्तात् उद-
गग्रैः-दक्षिणतः प्रागग्रैः । पश्चादुदगग्रैः । उत्तरतः प्रागग्रैः । एवं दक्षिणाग्निम् ।
एवं गार्हपत्यम् । पत्नीहोत्रद्वयजमानप्रणीताग्नीधां स्थाने दर्भैरासनानि कल्पयति ।।
गार्हपत्यादाहवनीयं दर्भानाऽसस्तीर्य तेषु द्वंद्वन्यंचि यज्ञपात्राणि युनक्ति स्फ्यं कपालानि
चाग्निहोत्रहवणीं शूर्पं कृष्णाजिनं शम्यां उलूखलं मुसलं द्रुपञ्चोपलां । जुहूमुपभृतं
स्रुवं ध्रुवां प्राशित्रहरणमिडापात्रं मेक्षणं पिष्टोद्वर्पनीं प्रणीताप्रणयनमाज्यस्थालीं
वेदं दारुपात्रीं योक्त्रं वेदपरिवासनं धृष्टिमिध्म-प्रवृश्चनमन्वाहार्यस्थालीं मदंतीं
च । अन्यानि च यान्युपयुक्तानि तान्येवमेव सादयेत् ।।

याजमानः - आस्मिन्कर्मणि ब्रह्माणं त्वामहं वृणे इति ब्रज्जाणं वृणीते ।

आश्वलायनब्रह्मा- प्रागुदगाहवनीयादवस्थाय प्राङ्मुखो यजोपवीत्याचम्य दक्षिणावृद्धिहारं प्रविश्य समस्तपाण्यङ्गुष्ठो भूत्वाऽग्नेणाऽऽहवनीयं परीत्य दक्षिणत आहवनीयस्योदङ्मुखः स्थित्वा निरस्तः परावसुः । इति स्वायतनादङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां दर्भं नैऋत्यां निरस्याप उपस्पृश्य इदमहमर्वावसोः सदने सीदामि । इत्युपविश्य बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्यते बृहस्पते यज्ञं गोपाय, इति जपेत् ।

वैद्यायनियब्रह्मा- यजोपवीत्यप आचम्याग्नेणाहवनीयं परीत्य दक्षिणत उदङ्मुखस्तिष्ठन्नह्मसदनमुपतिष्ठते नमो ब्रह्मणे नमो ब्रह्मसदनायेत्यथासनात्तृणं निरस्य अहैदैधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद यो ऽस्मत्पाकतर इत्युपविशति उन्निवत उदुद्वतश्च गेषमिति । अथेमे समीक्षते पातं मा द्यावापृथिवी अद्याह्नः इत्युपविश्य जपति भूर्भुवः सुवः क इदं ब्रह्मा भविष्यति स इदं ब्रह्मा भविष्यति प्राणः प्रजापतियुक्तोऽहं युज्ये ब्रह्माणायव वाजी सुधुर इव बह्निर्वलीवर्द इव युक्तो हव्यं वक्ष्याम्यहं देवताभ्यो भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूभुवसुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये क्षत्रं प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवसुवः प्रपद्येवायुं प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये क्षत्रं प्रपद्ये ऽनार्तो देवतां वाचं पप्रद्य ॐ प्रपद्य इति ।

तं यजमानो ब्रह्माणं वृणीते भूपते भुवनपते महतो भूतस्य पते ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे वीतहव्ये पुरोहितं येनायन्तुत्तमः सुवर्देवा अङ्गिरसो दिवमिति । वृतो ब्रह्मा जपति अहं भूपतिरहं भुवनपतिरहं महतो भूतस्य पतिर्देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि ब्रह्माणं मा वृथा वीत हव्येपुरोहितंयेनायन्तुत्तमं सुवर्देवा अङ्गिरसोदिवम् देव सवितरेतं त्वा वृणते बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणं तदहं मनसे प्रब्रवीमि मनो गायत्र्यै गायत्री त्रिष्टुभे त्रिष्टुब्जगत्यै जगत्यनुष्टुभे ऽनुष्टुप्पङ्क्त्यै पङ्क्तिः प्रजापतये प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेदेवा बृहस्पतये बृहस्पतिर्ब्रह्मणे ब्रह्म भूर्भुवःसुवर्बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्माऽहं मनुष्याणां बृहस्पते यज्ञं गोपाय ।

याजमानः- तूष्णीं निरसनं कृत्वा स्वासन उपविशेत् ।

अध्वर्युः- पृष्ट्याऽस्तृणाति संततं गार्हपत्यादाहवनीयत् यज्ञस्य संततिरसि यज्ञस्य त्वा संतत्यै
 स्तृणामि संतत्यै त्वा यज्ञस्य । परिजोऽज्ञनीयेभ्योद्वौदभौ प्रादेशमात्रौ साग्रावनखा-
 छिन्नौ भूमौ निधायधत्ते । । इमौ प्राणापानौ यज्ञस्यांगानि सवर्षः आप्याययंतौ-
 संचरतां पवित्रैर्हव्येशोधने । ते पवित्रे अद्भिरनुमार्ष्टि । पवित्रे स्थो वैष्णवीस्थो यज्ञिर्येस्थो
 वायुपूते स्थो विष्णोर्मनसा पूते स्थो यज्ञस्य पवने स्थः । । उत्तरेण गार्हपत्यमुपविष्य कंसं
 वा चमसं वा प्रणीताप्रणमनं याचति तस्मिंस्तिरः पवित्रमपानयन्नाह । ब्रह्मन्नपः
 प्रणेष्यामि यजमानं वाचं यच्छ । इति संप्रैषं कुर्यात् ।

आश्वलायनब्रह्मा- भूर्भुवः स्वर्वहस्पति प्रसूतः । इति जपित्वा ओ३म् प्रणय, इत्यतिसृजेत् ।
 वौधायनियब्रह्मा- देव सवितः प्रणय यज्ञं देवता वर्धयैता नाकस्य पृष्टे सुवर्गे लोके यजमानो
 अस्तु । सप्तर्षीणां सुकृतां यत्र लोकास्तत्रेमं यज्ञं यजमानं च धेहि । इत्युपांशु
 जपमुक्त्वा-ओ३म् प्रणय, इत्युच्चैरभ्यनुजानीयात् ।

अध्वर्युः - चमसे अपः पूरयित्वा नासिका समं धृत्वा उत्तरेणाऽऽहवनीय दर्भेषु सादति अनयापः
 प्रणयानि इति दर्भैरभिच्छाद्य । सपवित्रेण पाणिना प्रदक्षिणं प्रत्यंडादुत्थ
 दक्षिणेनाग्निहोत्रहवर्णीसव्येन शूर्पमादत्ते । वेषाय त्वा गार्हपत्ये प्रतितपति । प्रत्युष्टः
 रक्षः प्रत्युष्टा अरातयः द्विस्तूष्णीं अथ जघनेन गार्हपत्यमनिष्ठ मनो भवति ।
 तस्योत्तंगं धुर मभिमृशति । धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं योस्मा धूर्वति तं धूर्व
 यं वयं धूर्वाम् इत्यनोऽभि मन्त्रयते । । त्वं देवानामसि सन्ति तमं पप्रितमं
 जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतमं महुतमसि हविर्धानं दृष्ट्व हस्व माह्वारिति । । अथ
 विष्णो क्रमोसि इति दक्षिणपक्षपालिं क्रमित्वा अभ्यारुह्य प्रउगे शूर्पं निधधाति । शूर्पे
 मृचं मुचि पवित्रे । । अथ पुरोडाशीयान् प्रेक्षते मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे माभर्मा
 संविक्ष्या मात्वाहिः सिपम् । उरुवाताय इति तृणं वा किंपारु वा निरस्याप
 उपस्पृश्य दशाहोतारं व्याख्याय हविर्निर्वप्याऽमि इति यजमानं मामन्त्र्य पवित्रवत्या
 अग्निहोत्रं हवण्या निर्वपति । । यद्यु वै नानो भवति । जघनेन गार्हपत्यमुदगग्रं स्यात्
 निधाय स्योपरिपात्रं पात्र्यां पुरोडाशीयानोप्य-शर्पेऽग्निहोत्रहवर्णी तस्यां पवित्रं
 निधायाम्बुघस्त एव पात्र्याः पूर्वार्धमभिमृशति । धूरसि धूर्व धूर्वन्तं धूर्व तं

योऽस्माद्धूवति तं धूर्वयं वयं धूर्वामः धूर्वामस्त्वंदेवानामसि सन्नितमं पप्रितमं
 जुष्टतमं वह्नितमं देवहूतममहुतमसि हविर्धानंदृः हस्वमाह्वारिति ।
 पुरोडाशीयान्प्रेक्षति । मित्रस्यत्वा चक्षुषा प्रेक्षे माभेर्मासंवि कथामात्वाहिःशिषं । ।
 तृणं शूकं वा निरस्यति उरुवातय । अप उप० । दशहोतारं व्याचष्टे । चित्तिः
 सुक् । चित्तमाज्यम् । वाग्वेदिः । आधीतं वर्हिः । केतो अग्निः ।
 विज्ञातमग्निः । वाक्पतिर्होता । मन उपवक्ता । प्राणो हविः । सामाध्वर्युः ।
 यजमानहविर्निवपस्यामि इति मजमान मामन्त्रयति ।

यजमानः- ॐ ३ निर्वप ।

अध्वर्युः- पवित्रवत्यामग्निहोत्रहवण्यां मुष्टिमात्रंनिधाय तयाशूर्पेनिर्वपति । देवस्यत्वा० भ्यामग्नये
 जुष्टं निर्वपामि । एवं त्रिः । तूष्णिंचतुर्थ इति प्रथमम् ।

यजमानः- अग्निं होतारमिह तं हुवे देवान्यज्ञियानिह यान्हवामहे । आयन्तु देवाः
 सुमनस्यमाना वियन्तु देवा हविषो मे अस्य । इति प्रति देवता निवपि जपति ।

अध्वर्युः- देवस्यत्वा० हस्ताभ्यामग्नीषोमाभ्यां जुष्टंनिर्वपामि । एवं त्रिः । तूष्णिंचतुर्थ ।
 इति द्वितीयम् । देवस्यत्वा० भ्यामिन्द्रायवैमृधायजुष्टंनिर्वपामि । एवं त्रिः ।
 तूष्णिंचतुर्थ ।

असोमयाजिनो दर्शे - आग्नेय निर्वापानन्तरं देवस्य त्वा सवितु० हस्ताभ्यामिन्द्राग्निभ्यां जुष्टं
 निर्वपामि । एवं त्रिः । तूष्णिंचतुर्थ इति द्वितीयं निर्वपति असं नयतः । । इदं
 देवानाम् । इति निरुक्तानभिमुख्य इदमु नः सह, इत्यवशिष्टानभिमुख्य एकीकरोति
 स्फाट्यै त्वा नारात्यै, इति आहवनीयमीक्षते सुवरभिच्येख्यम् । सुवरभिच्येख्येपम्,
 वैश्वानरं ज्योतिः, गृहानन्वीक्षते दृःहन्तां धुर्या द्यावापृथिव्योः । शूर्पमादायोत्तिष्ठति ।
 उर्वन्तरिक्षमन्विहि, उत्तरेणगार्हपत्यं-मादयति अर्दित्यास्त्वोपस्थे सादयामि
 गार्हपत्यमभिमन्त्रयते अग्नेहव्यः रक्षस्व । सशूकायामग्निहोत्रहवण्यां
 तिरपवित्रमत्याधायाप आनीय देवो वः सवितोत्पुनातु अच्छिद्रेणपवित्रेण ।

वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः प्रोक्षणीरादायोत्तिष्ठति । आपोदेवीरग्रेषु बो अग्रे गुबोऽग्रं
 इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं
 वृत्रतूर्यं ताभिरेवान्द्रिः त्रिस्ता एव प्रोक्षति । प्रोक्षिताः स्थ इति त्रिः ।
 पुरोडाशीयात्रोक्षति । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यामग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नी-षोमाभ्यामिन्द्रायवैमुधाय । द्विस्तूष्णीं ।
 दर्शे । देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्नये वो जुष्टं
 प्रोक्षामीन्द्राग्निभ्याम् । पात्राण्युत्तानीकृत्य प्रोक्षति । शुं धध्वदैव्याय कर्मणे दवयज्यायै ।
 द्विस्तूष्णीं । गार्हपत्यस्य पुरस्तात्प्रोक्षणीं निधाय कृष्णाजिनमूर्ध्वग्रीवं
 आदायापमव्यमावृत्यावधुनोती । अवधूतः रक्षोऽवधूता अरातयः ।
 तत्पश्चाग्रीवमूर्ध्वलोमोपसृणाति । अर्दित्या-स्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वेत्तु ।
 तस्मिन्नुलूखलमध्यहति अनुत्सृजन्नुलूखलम् । अधिषवणमसि वानस्पत्यं प्रति
 त्वाऽर्दित्यास्त्वगवेत्तु । तस्मिन्पुरोडाशीयानावपति । अग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं
 देववीतये त्वा गृह्णामि मुसलमवद्धाति । अद्विरसि वानस्पत्यः स इदं देवेभ्यो
 हव्यः सुशमि शमिष्व । हविष्कृदेऽहि इति त्रिरुक्त्वा हविष्कृतमाह्वयति । उच्चैः
 समाहन्तवै, यजमानः अस्मिन्कर्मणि आग्नी धं त्वामहंवृणे । आग्नीध्रः - आचम्य
 तीर्थेन प्रविष्य गार्हपत्यस्योत्तरत उपविष्य इडादेवः इति अनुवाकं जपित्वा । देवस्य
 त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे । इति शम्यामादाय
 इपमा वदोर्जमा वद शुमद्वदत वयः संघातं जयेष्म । इति दृपदुपलेममाहति ।
 द्विर्दृपदि मकृदुपले समाहति । एवं त्रिः । तूष्णीं पात्राणि समाहति ।

अध्वर्युः- पुरोडाशीयान्वितुपानृत्त्वोत्तरतः शूर्पमुपयच्छति वर्षवृद्धमसि, तस्मिन्पुरोडाशीयानुद्वपति ।
 प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तु, उदगावृत्य परापुनाति । परापूतः रक्षः परापूता
 अरातयः- सव्यहस्तेन तुपान् वायव्यां दिशि निरम्यति । रक्षसां भागोऽसि,
 अपउ० वर्षवृद्धाःस्थ ग्रीहितण्डुलान्विवनक्ति । वायुर्वो विविनक्तु, पात्र्यां तंडुलान्

प्रस्कंदयति । देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णातु पृथकृतान्
ब्रीहीनवहंयैप्रयच्छन्नाह । त्रिष्फली कर्तवै, इति पत्नीः संप्रेष्येत त्रिष्फलीकृतान् मे
प्रब्रूतात् इति ।

पत्नी- त्रिवृत्तुषाकृत्वात्रिः फलीकृता इत्याह ।

अध्वर्युः- तंडुलान्प्रक्षाल्य तदुदकमंतर्वेदिप्राशिन्नेन निनयति । त्रिष्फलीक्रियमाणानां यो न्यङ्गो
अवशिष्यते । रक्षसां भागधेयमापस्तत्प्रवहतादितः स्वाहा इति उत्कर देशे वा
स्वाहा वर्ज्यम् ।

यजमानः- रक्षोभ्य इदं न मम, उभावपः उपस्पृशतः ।

यजमानः- वाचं विसृज्य कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु इति यज्ञयोगं युनक्ति

अध्वर्युः- तथैवकृष्णाजिनमवधुनोति । । अवधूतः० अरातयः । तथैव स्तृणाति । अदित्यास्त्वगसि०
वैत्तु । तदुपर्युत्तरतस्थूलप्रदेशामुदीचीनां शम्यां निदधाति । दिवस्कम्भनिरसि
प्रतित्वादित्यास्त्वगवैत्तु इति । तस्यां प्रागायतां दृषदं निदधाति । धिषणाऽसि
पर्वत्या प्रति त्वा दिवस्कम्भनिरवैत्तु । दृषद्युपलां तिरश्चींसादयति । धिषणाऽसि
पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिवैत्तु । तस्यां पुरोडाशीयानधिवपति । देवस्य०
मग्नयेजुष्टमधिव-पाम्यग्नीषोमाभ्यामिद्रायवैमृधाय । दर्श । देवस्य०
मग्नयेजुष्टमधिवपामीन्द्राग्निभ्यां । अभिमृश्य जपति । धान्यमसि धिनुहि देवान्
धिनुहियज्ञं धिनुहियज्ञपतिं धिनुहिमां यज्ञनयं । पिनष्टि । प्राणाय त्वा, इति
प्रोचीमुपलां (प्रापय्य) अपानाय त्वा, इति प्रतीचीमुपलां प्रोहत्य व्यानाय त्वा,
तिरश्चीं कर्पति । व्यानायत्वा इति स्वबाहू स्कन्दन्वीक्षते । दीर्घामनु प्रसितिमायुषेधाम्
इति कृष्णाजिने पिष्टानि प्रस्कन्दयति देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णातु ।
हविः पत्न्यै प्रयच्छन्नाह । असंवपन्ती पिष्पाणूनि कुरुतात्

पत्नी- पिनष्टि । दासि वा ।

अध्वर्युः- प्रक्षालितानि कपालानि जघनेनगार्हपत्यस्याष्टौ दक्षिणत एकादशोत्तरत-स्तदुत्तरतः

पुनरेकादशः सादयित्वा धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छ, इति धृष्टिमादत्ते गार्हपत्यमभिमंत्रयते । अपाग्नेऽग्निमामाद जहि, अंगारं दक्षिणतो निरस्यति । निष्क्रव्यादः सेध । अप उपस्पृश्य । अन्यमंगारं कपालोपधानस्थाने निदधाति । आ देवयजं वह- तदुपरि मध्यमंकपालं स्थापयति । ध्रुवमसि पृथिवीं दृःहाऽऽयुर्दृःह प्रजां दृःह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह । निर्दग्धः रक्षो निर्दग्धा अरातयः, इति कपालेऽङ्गारमत्याधाय धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृःह प्राणंदृःहापानं दृःह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह । इति मध्यमस्य पुरस्ताद्वितीयम् । धरुणमसि दिवं दृःह चक्षुर्दृःह श्रोत्रं दृःह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह मध्यमस्य पश्चात्तृतीयम् । धर्मासि दिशोदृःहयोनिददृःह प्रजां दृःह सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह इति मध्यमस्य दक्षिणतः चतुर्थम् । चितस्थप्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह इति दक्षिणस्य पुरस्तात् पंचमम् । चितस्थ० पर्यूह इति मध्यमस्योत्तरयोः द्वे सृष्टे षष्ठम् । चितः स्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय पर्यूह, इति तत्पश्चात् सप्तमम् तत्पुरस्तात्तथैवाष्टमम् । एवमष्टौ कपालान्युपधाय कपालान्यंगारैश्छादयति । भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वम् इति ।

यजमानः- यानिधर्मेकपालान्युपचिन्वतिवेधसः । पूष्णस्तान्यपिब्रत ईद्रवायू युंक्तां । एवं प्रति कपालयोगं अनुमंत्रयते

अध्वर्युः- एवं उत्तरतः एकादश अग्नीषोमीयस्य उपदधाति नवमादित्रीणि वायव्यत- आरभ्योत्तरतः प्राक्संस्थानि प्रत्येकं चितस्थमंत्रेण समानं । भृगूणामं० । यानिधर्मेकं० । पुनरेवमेवैकादश ऐन्द्रवैमृधस्य उपदधाति । आदेवयजं वहेत्यादि- यानिधर्मेकपालानि इत्यंतं समानं । गार्हपत्ये पात्रीं मदंतीं चाधिश्चित्य वाचंयमः पात्र्यांतिरः पवित्रं कृष्णाजिनात्पिष्टानि संवपति । देवस्य० हस्ताभ्यामग्नयेजुष्टः संवपाभ्यामग्नीषोमाभ्या-मिन्द्रायवैमृधाय । दर्शे । आग्नेयकपालासादनानंतरं ऐद्राग्नार्थं एकादश सादहित्वा । संवापे । देवस्य० हस्ताभ्या-मग्नयेजुष्टः

संव॑पा॒मिन्द्रा॒ग्निभ्यां॑ मिति॒विशेषः॑ । सु॒श्रुते॑ आह । आ॒हारा॑पआ॒श्नय॑ ।

आ॒ग्नीध्रः- प्र॒णीता॑भ्यः सु॒वेण॑जलं॒गृही॑त्वा पात्रा॑न्तरे नि॒धाय॑ वेदं पाणिं चाधः॑कृ॒त्वा एव॑
म॒दंती॑जलमा॒दयो॑भयं यु॒गप॑त्पि॒ष्टे क्षि॑पेत् । स॒मापो॑ अ॒द्भिर॑ग्म॒त॒ समो॑ष॒धयो॑ र॒सेन॑
सः रे॒वती॑र्ज॒गती॑भिर्म॒धुम॑तीर्म॒धुम॑तीभिः सृ॒ज्यध्वम् । इति॑

अ॒ध्वर्युः- पात्री॑मधःकृ॒त्वा म॒दंती॑जलेन पि॒ष्टान्या॑त्पावयति । अ॒द्भ्यः परि॑ प्र॒जाताः स्थ
स॒मद्भिः॑ पृ॒च्छध्वम्, ज॒नय॑त्यै त्वा संयौ॑मि, इति मे॒क्षणेन॑ संयु॒त्य म॒खस्य॑ शिरोऽ॒सि,
पृ॒थक्भा॑गं कृ॒त्वाभि॑मर्शयति । अ॒ग्नये॑ त्वा । अ॒ग्निषो॑माभ्यां॑त्वा ।
इ॒न्द्राय॑वैमृ॒धाय॑त्त्वा । द॒शे-अ॒ग्नये॑ त्वा इ॒न्द्राग्नि॑भ्यां॑त्वा । कूर्मा॑कारं पुरो॒डाशं॑
करेति॑ । म॒खस्य॑शिरो॒सि । दक्षिण॑कपालांगारा॒नपो॑ह्य तेषु पुरो॒डाशं॑स्थापयति ।
घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायुः॑, इत्या॒ग्नेयं॑ पुरो॒डाश॑मष्टासु कपाले॒ष्वधि॑श्रित्याङ्गुलीः प्र॒क्षाल्य॑ उ॒रु
प्र॒थस्वो॒रु ते॒ यज्ञ॑पतिः प्रथ॒ताम्, इति॑ प्रथयति । उत्तर॑त आ॒ज्य॒स्थाल्यां॑ ति॒रः
पवि॑त्रं आ॒ज्यं निर्व॑पति । म॒हीना॑प॒योस्यो॑ष॒धीनां॑र॒सस्त॑स्यते॒क्षीय॑माणस्य॒निर्व॑पा
मि॒देव॑य॒ज्यायै॑ । गार्ह॑पत्ये उत्तर॑तो भस्ममि॒श्रांगारे॑श्वा॒ज्य॒स्थाली॑मधि॒श्रित्य॑ तथै॒वोत्तरे॑षु
कपाले॒षूत्तरं॑पुरो॒डाशं॑ अ॒ग्निशो॑मीयं । ऐ॒द्रवै॑मृ॒धं च घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायुः॑, इत्या॒ग्नेयवत्
कपाले॒ष्वधि॑श्रित्याङ्गुलीः प्र॒क्षाल्य॑ उ॒रु प्र॒थस्वो॒रु ते॒ यज्ञ॑पतिः प्रथ॒ताम् इति॑ मंत्रो॒ण
प्रथ॑यित्वा । पात्र्यां जलं प्र॒क्षिप्य॑ तेन दक्षिण॑पुरो॒डाश॑स्य त्वचं ग्राह॑यति । त्वचं
गृह्णी॑ष्व । एवं त्रिः । सर्वेषां॑ प्रति कपालयोगं मन्त्रावृ॒त्तिः । द॒शे-ऐ॒द्राग्न॑स्य
एवमे॒व अधि॑श्रयणं त्वक्ग्राह॑णं च कुर्यात् । साय॑दोहकु॒म्भीमा॑नीय अ॒न्तरि॑तः
र॒क्षोऽन्तरि॑ता अ॒रात॑यः, इति सर्वाणि हवीं॑षि त्रिः पर्य॑ग्निं कृ॒त्वा तद॑त्मकं निर॒स्याप॑
उप॑स्पृश्य । दे॒वस्त्वा स॒विता॑ श्र॒पय॑तु॒ वर्षि॑ष्ठे अधि॒नाके॑, अ॒ग्निस्ते॑ त॒नुवं माऽति॑धाग्
गार्ह॑पत्यमभि॒मंत्र॑यते अ॒ग्नै ह॒व्यः र॑क्षस्व । ए॒वमु॑त्तरौ पुरो॒डाशौ॑ उत्तरं वा । तूष्णीं
भस्म॑ना अभि॒वा॒म्य सां॑गारं भस्म वेदेन पुरो॒डाशो॑-परि प्र॒क्षिप॑ति । सं॒ब्रह्म॑णा-पृ॒च्छस्व ।
एवं त्रिः । एवं सर्वेषां॑ । प्रे॒ष्यति॑ अ॒विद॑हन्तः श्र॒पय॑त, इत्या॒ग्नीध्रं॑ संप्रे॒ष्य वाचं॑
वि॒सृजे॑त् ।

आग्नीधः- हवीरपि मुशृतानि कुर्यात् ।

अध्वर्युः- पात्रीप्रक्षालनोदकं गार्हपत्यादुत्सुकैनाभितप्यांतर्वेदि स्येन प्राचीस्तिस्रः रेखाः कृत्वा प्रत्यक् त्रिर्निनयति । एकताय स्वाहा, द्विताय स्वाहा, त्रिताय स्वाहा

यजमानः- एकतायेदं न मम, द्वितायेदं न मम, त्रितायेदं न मम, इति प्रतिमन्त्रं त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- वेदमादत्ते अयंवेदः पृथिवीमित्यादि अग्निदितस्त्रिहरत्यंतं प्रागुक्तं पौर्णमास्यामिदानीमेव- कुर्यात् । ब्रह्मभुत्तरं परिग्राहं परिग्रहीष्यामि, इति संप्रेष्य ।

आश्वलायन ब्रह्मा- भूर्भुवस्वः इति जपित्वा-ॐ ३ परिगृहाण इति अति सृजति ।

वौधायनीय ब्रह्मा- ब्रह्मस्पते परिगृहाण वेदिं ब्रह्मणा यज्ञं परिगृहीतम् । सप्तऋषीणां लोकस्तत्रेयं यज्ञं यजमानं च धेहि ।। इति जपित्वा - ॐ ३ परिगृहाण इति अतिमृजति ।।

अध्वर्युः- दक्षिणांममारभ्य-दक्षिणश्रोणि पर्यंतं स्प्येन स्पृशति । ऋतमसि, दक्षिणश्रोणिमारभ्योत्तर-श्रोणेः ऋतसदनमसि, उत्तरश्रोणिमारभ्योत्तरांसपर्यंतं ऋतश्रीरसि, वेद्यामृदमानीय-प्राचीमारभ्य प्रत्यगपवर्गं स्प्येन समीकरोति । धा असि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्या विसृपो विरिषिन्, उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्या-मैरयञ्चन्द्रमसि स्वधाभिस्तां धीरासो अनुदृश्य यजन्ते, वेदेः पश्चिमतृतीयभागे पूर्वार्धे तिग्मशीं लेखमातिग्न्य तिर्यचं स्फ्यं धारयन्संप्रेषमाह । प्रोक्षणीरासादयेध्मा-वर्हिरुपसादय, सुवं च सुचश्च समृद्धिं पत्नीः संनह्याऽऽज्येनोदेहि ।

आग्नीधः- प्रोक्षणीगभिपूर्य, अध्वर्यवे प्रयच्छति ।

अध्वर्युः- स्फ्योपरि किंचिन्निनीय रेखायां प्रोक्षणीगमाद्योत्करे स्फ्यमुदस्यति । योमाहुदामन-सायश्चवाचायोब्रह्मणाकर्मणाद्वेष्टिदेवाः । यःश्रुतेन हृदयेन ण्णाताचतस्यैद्र-वज्रेणशिरश्छिनत्ति । हस्तां प्रक्षाल्य स्फ्यं च प्रक्षालयति ।

आग्नीधः- प्रणीतांतर्तः प्रागग्रमिध्मं तदुत्तरतो वर्हिर्निधाय दक्षिणहस्तेन सुवं जुहूपमृतौ-सव्येन ध्रुवां प्राणिन्नहरणं वेदपरिवासनानि चादययुगपत् गार्हपत्ये प्रतितपति । प्रत्युष्टः

रक्षः प्रत्युष्टा अरातयः, अग्नेवस्तेजिष्ठेन तेजसानिष्टामि । द्विस्तूष्णीं ।
दक्षिणहस्तवेष्टितैर्वेदतृणैः सुवं संमार्ष्टि । गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं त्वा सपत्नसाह
५ संमार्ज्मि । इति त्रि सुवविलं अन्तरतः त्रिवाह्यतः-त्रिमूलैर्दंडः संमृज्याद्भिः
संस्पृश्य प्रतितप्य परिकर्मणे प्रयच्छति । सोम्रेणोत्करं तृणानि संः स्तीर्य तेषु
सुवादीनासादयति । जुह्वं-वाचं प्राणं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाहीः
संमार्ज्मि सुववत् । उपभृतं-चक्षुः श्रोत्रं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाही
५ संमार्ज्मि । ध्रुवं-प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं वाजिनीं त्वा सपत्नसाही ५
संमार्ज्मि । प्राशित्रहरणं-रूपं वर्णं पशूनां मा निर्मृक्षं वाजि त्वा सपत्नसाह ५
संमार्ज्मि । तूष्णींवा । संमार्गतृणान्यद्भिः संस्पृश्य गार्हपत्येनुप्रहरति । दिवः
शिल्पमवततं पृथिव्याः ककुभिः श्रितम् । तेन वय ५ सहस्रवत्सोऽन सपत्नं
नाशयामसि स्वाहा । उत्करे वा निदधाति ।

यजमानः- प्रजापतय इदं न मम, इत्यग्नौ प्रहरणपक्षे त्यागो ः न न्यास पक्षे ।

पत्नी- वेद्युत्करयोर्मध्येन प्रपाद्य गार्हपत्यस्य प्रत्यक्दक्षिणत उदीचीमूर्ध्वजानुमुपविश्य योक्त्रेण
संनद्यति । आशासाना सौमनसं प्रजा ५ सौभाग्यं तनूम् । अग्नेरनुव्रता
भूत्वा सं नह्ये सुकृतायं कम् । आग्नीध्रः अध्वर्युः वा पत्नीं वाचयति ।
युक्तं क्रियाता आशीः कामेयुज्यातै इति । सा तिरः पवित्रमप आचामयति ।
पयस्वतीरोपधयः पयस्वद्वीरुधांपयः ॥ अपांपयसोयत्पयस्ते नमामिद्रसंसृज ॥
द्विस्तूष्णीं ॥ शेषंसमाप्य आहवनीयं परिपिच्य समिध आदधाति ॥ अग्नैव्रतपतेव्रतं-
चरिष्यामितच्छेकेयंतन्मेराध्यतां स्वाहा ॥ अग्नयेव्रतपतयइदं वायोव्रतपतेव्रतं-
चरिष्यामितच्छेकेयंतन्मेराध्यतां स्वाहा ॥ वायवे व्रत पतय इदं न मम ॥
व्रतानांव्रत पतेव्रतंचरि० व्रतानांव्रतपत इदं० आदित्य व्रतपते० आदित्याय
व्रत० गार्हपत्यं परि पिंचति ॥ पत्नी गार्हपत्यस्य पश्चादामनात्तृणं निरस्य प्राङ्मुख्युपविश्य
जपति । सुप्रजसस्त्वा वय ५ सुपत्नीरुपतेदिम । अग्ने सपत्नदम्भेनमदब्धासो

अ॒दा॒भ्यम् । इति दक्षिणत उदी॒च्युपविश्य इन्द्रा॒णीवावि॒धवा भूया॒सम॑दि॒तिरिव
सु॒पुत्रा । अ॒स्यूरि॑ त्वा गा॒र्हप॑त्यो॒पनि॑षदे सु॒प्रजा॑स्त्वाय । म॒मपु॒त्राः शु॒ब्रुह॑णो॒थमे॒-
दु॒हिता॑वि॒राट् । उ॒ताह॑म॒स्मि॒संज॑याप॒त्यु॒म॒श्लोक॑उ॒त्तमः । ऊ॒नेति॑रि॒क्तं॒धीया॑तै ।
प॒त्नीं गा॒र्हप॑त्यमीक्षयति । अ॒ग्नं गृ॒हप॑त उ॒प मा ह्व॑यस्व, इति गा॒र्हप॑त्यमुपस्था
दे॒वानां॑ प॒त्नीरु॒प मा ह्व॑ यध्वं प॒त्निं प॒त्ये॒ष ते लो॒को न॑मस्ते अस्तु मा मा हि
ःसीः । आज्यमवेक्षयति म॒हीनां॑ प॒योऽस्यो॑प॒धीना॑ र॒सोऽद॑ध्वेन त्वा च॒क्षुषा॑वै॒क्षे,
सु॒प्रजा॑स्त्वाय । आज्यस्थालीं गा॒र्हप॑त्येऽधि॒श्रय॑ति । ते॒जो॒सि आज्य॑स्था॒त्या-अध॑स्तात्समिधं
धृ॒त्वा प्रा॑हरति । ते॒जो॒नुप्रे॑हि । आह॒वनीये॑ऽधि॒श्रय॑ति । अ॒ग्निस्ते॒जोमा॑वि॒नैत् ।
समि॒धमा॑ह॒वनीये॑भ्यादधाति । स्वाहा ।

यजमानः- अग्नय इदं०

अध्वर्युः- एतदाज्यमग्रेण प्रोक्षणीःपर्याहृत्य प्रोक्षणीसमं रेखायां वेद्यां दक्षिणतो निदधाति ।

यजमानः- अक्षिणी पूर्वं निमीत्यावेक्षते । आज्यमामसि सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि
ह॒विर॑सि वै॒श्वान॑रं वै॒श्वदे॒वमु॑त्पूतशु॒ष्मः स॒त्यो॒जाः स॒हो॒ऽसि स॒ह॒मान॑म॒सि
स॒ह॒स्व रा॑तीः स॒ह॒स्वरा॑ती॒यतः स॒ह॒स्व पृ॑त॒नाः स॒ह॒स्व पृ॑त॒न्यतः । स॒ह॒स्ववी॑र्यम॒सि
त॒न्मा जि॒न्वाऽऽज्य॑स्थाऽऽज्यम॒सि स॒त्यस्य॑ सत्यम॒सि स॒त्यायु॑र॒सि स॒त्यशु॑ष्मम॒सि
स॒त्येन॑ त्वाऽभि॒घार॑यामि तस्य ते भक्षीय ।

अध्वर्युः- आज्यं यथाहृतं पर्याहृत्य वेद्युत्तरार्धे-स्मयस्य वर्त्मनि निधायवेक्षते । अ॒ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि
सु॒भूर्दे॒वानां॑ धाम्ने धाम्ने दे॒वेभ्यो॑ यजु॒पे यजु॑पे भव । आज्यं निरूप्यनाति
उ॒दि॒चीना॑ग्राभ्यां पवित्राभ्यां शु॒क्रम॑सि, प्रथमं ज्योति॒रसि॑, इति द्वितीयं तेजो॒ऽसि,
इति तृतीयं । प्रोक्षणीः पुनः त्रिरूप्य दे॒वा वः स॒वितो॑त्पु॒नातु॑, अ॒च्छि॒द्रेण॑
पवि॒त्रेण॑, व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑, प्रोक्षणीषु पवित्रे निधाय । दक्षिणहस्तेन सु॒वं
स॒व्येन॑ जुहूमादाय तां वेद्यां निधाय तस्यां सुवेणाज्यं गृह्णाति । शु॒क्रं त्वां शु॒क्रायां॑
धाम्ने धाम्ने दे॒वेभ्यो॑ यजु॒पे यजु॑पे गृह्णामि । इति मंत्रावृत्त्या चतुर्वारं गृह्णत्वा

जुहूं संमृज्य परिकर्मिणे प्रयच्छति । स इध्माबर्हिषोः प्रत्यङ्निदधाति नोत्करे ।

यजमानः- पंचानांत्वावानानांयंत्रायधत्रायगृह्णामि । पंचानांत्वन्तूनां० यं० । पंचानांत्वादिशां०
पंचानांत्वा पंचजनानां० यं० । पञ्चावत्तिनां पंचमावदानगृहणमनुमंत्रणं च चतुर्थमंत्रेण
तूष्णी वा ।

अध्वर्युः- उपभृति जुहूवच्चतुर्गृहीतादत्यशोऽकृत्वो गृह्णाति ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि-धाम्ने धाम्ने
देवेभ्यो यजुषे यजुषे गृह्णामि इतिमन्त्रावृत्या ।

यजमानः- चरोस्त्वापंचविलस्ययंत्रायधत्रायगृह्णामि । ब्रह्मणस्त्वातेजसेयंत्राय०
क्षत्रस्यत्वौजसेयंत्राय० । विशेषत्वा० सुवीर्यायत्वा० । सुप्राजास्त्वाय० ।
रायस्योपायत्वागृ० । ब्रह्मवर्चसायत्वागृ०

अध्वर्युः- जुहूवत्संमृज्यप्रयच्छति । स उत्तरेण जुहूःसादयति । ध्रुवायां पूर्ववच्चतुर्गृह्णाति ।
अर्चिस्त्वाचिषिधाम्नेधाम्नेदेवेभ्योयजुषेयजुषेगृह्णामि इतिमन्त्रावृत्या ।

यजमानः- भूरस्माकं हविर्देवानां० आशिषोयजमानस्य देवानांत्वा देवताभ्यो गृह्णामि ।
इति अनुमंत्रयते ।

अध्वर्युः- पूर्ववत्संमृज्य ददाति । स उपभृतादुत्तरतो निदधाति । पंचावत्ति यजमनश्चेत् कामायत्वा
गृह्णामि इति पंचमम् गृह्णीयात् । सुवमाज्यस्थालीम् वेदेऽपश्चात् निधाय
प्रोक्षणीभिरुपोत्तिष्ठति । आपोदेवी० वृत्रतूर्यं । अद्भिरपःप्रोक्षति । प्रोक्षितास्थ
त्रिः । इध्मं विस्रस्य प्रोक्षति । कृष्णोऽस्या-खरेष्ठोऽग्नयै त्वा स्वाहा । इति वेदिं
प्रोक्षति । वेदिंरसि वहिषे त्वा स्वाहा । वहिंरसि सृगभ्यस्त्वा स्वाहा इति वहिः ।
वहिरंग्रेणेध्मं प्रणीताहवनीययोर्मध्ये नीत्वांतर्वेदि पुरोग्रंथि ऊर्ध्वाग्रं निधाय तिष्ठन् अप्राणि
प्रोक्षति । दिवेत्वा प्रह्वो मध्यानि अंतरिक्षायत्वा । आसीनो मूलानि । पृथिव्यै
त्वा । प्रोक्षणीपुष्करस्याधास्तात् पाणिं समाग्रं कृत्वा प्रत्यङ्मुखाभ्यां सुवपाणिभ्यां
ग्रंथिमासिच्य शिष्टं जलं दक्षिणं श्रोणिमारभ्योत्तरश्रोणि पर्यंतं निनयति । स्वधा
पितृभ्य उर्ध्वं वहिषद्भ्यः ऊर्जा पृथिवीं गच्छत ।

यजमानः- पितृभ्यो बर्हिषद्भ्य इदं न मम ।

अध्वर्युः- हग्निहोत्रहवणीमात्मनः पश्चादुदगग्रां निरस्यापुपपृष्ठ्य बर्हिर्वित्तस्याप उपस्पृश्य प्रथमं प्रस्तरं गृह्णाति । विष्णोः स्तूपोऽसि, इति प्रस्तरे पवित्रे आनयाति प्रस्तरमग्रेणहवनीयं पर्याहृत्य यजमानाय प्रयच्छति यजमाने प्राणापानौ दधामि । इति यजमानाय ब्रह्मणे वा । बर्हिःसंनहनं वित्तस्याप उ० । दक्षिणश्रोणिमारभ्योत्तरांसंपर्यंतं निधायारबर्हिं मुष्टिप्रागग्रं स्तृणाति देवबर्हिर्ऋणामृदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं देवेभ्यः । एवं द्वितीयं तृतीयं प्रत्यक् वेदिं प्रागास्तृतबर्हिर्मूलानि च प्रछादयन् । प्रस्तरपाणिः - प्राडभिसृप्योदगग्रं मध्यमं पारधिं परिदधाति गन्धर्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीषतो यजमानस्य परिधिरिड ईडितः ।

यजमानः- ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः सजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता वसुवित् । इत्यनुमन्त्रयेत्

अध्वर्युः- इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडितः । इति प्रागग्रं दक्षिणं परिधिं परिदध्यात् ।

यजमानः- उग्रोऽस्युग्रोऽहः सजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता वसुवित् । इति परिधीयमानं दक्षिणं परिधिमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड ईडितः । इति प्रागग्रमन्योन्यसंस्पृष्टमुत्तरं परिधिं परिदध्यात् ।

यजमानः- अभिभूरस्यभिभूरहः सजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता वसुवित् । इति परिधीयमानमुत्तरं परिधिमनुमन्त्रयेत्

अध्वर्युः- सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्याश्चिदभिः शस्त्याः । सूर्यं पुरस्तान्मनसा परिधिं कल्पयति

यजमानः- युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे जातवेदः । इत्यनुमन्त्रयेत्

अध्वर्युः- ऊर्ध्वसभिधे अनो आदधति वीतिहोत्रं त्वाकवेद्युमतंसमिधिमह्यग्नैवृहतमध्वरे । इति दक्षिणां तूष्णीमुत्तरां ।

यजमानः- अनुमंत्रयते इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योजीवेम बलिहृतो वयं ते ।

अध्वर्युः- परिभोजनीयेभ्योदर्भद्वयमादायविधृती कृत्वा विधृती मन्तर्वेधाम् उदगग्रे निदधाति विशोयंत्रेथः । तदुपरि प्रागग्रप्रस्तरं । वसूनां रुद्राणामादित्यानां सदसि सीद । प्रस्तरं जुहं सादयति जुहरसि धृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद । उत्तरतो विधृत्योरधस्तात् उपभृदसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सद इति उपभृतम् । उत्तरतो धृवां ध्रुवांसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद । सुचः सकृदेवाभिमृशति । एता असदन्तु कृतस्य लोके ता विष्णौः पाहि पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनयम् । आज्यस्थालीं सुवं च तदुत्तरतःस्तूष्णींसादयित्वा सर्वाणयाज्यान्यभिमंत्रयते । विष्णूनि स्थ वैष्णवानि धामानि, स्थ, प्राजापत्यानि । दक्षिणेनाज्यस्थालीं सस्रुवां सव्येनदारुपात्रीं वेदं चादाय प्रदक्षिणं प्रत्यः इहत्य जघनेनगर्हपत्यमुपविश्य पात्र्यामुपसृणीते । स्योनं ते सदनं करोमि घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामितस्मिन्सीदामृते प्रतितिष्ठ ब्रीहीणां मेघ सुमनस्यमानः । एवं यावत्पुरोडाशं । धृष्टिमादाय प्रथमपुरोडाशस्यांगारानपोहति । इदमहःसेनायाअभित्वर्ये-मुखमपोहामि । पुरोडाशं प्रकाशयति । सूर्यज्योतिर्विभाहि महत् इन्द्रियाय, धृष्टिं निधय वेदेन विरजसं कृत्वाभिघारयति । आप्यायतां घृतयोनिर्गन्निह्व्यानुमन्यताम् । खमङ्क्ष्व त्वचमङ्क्ष्व सुरूपं त्वा वसुविदं पशूनां तेजसाऽग्नये जुष्टमभिघारयामि । पुरोडाशमुद्गासयति । शृतउत्तनाति-जनितामतीनां आज्येन संतर्पयति । आर्द्रःप्रथस्तुभुवनपगोपाः । आज्याक्तहस्तेना-पर्यावर्तयन्नधस्तादभ्यङ्क्ते यस्तआत्मापशुषुप्रविष्टस्तमङ्क्ष्व । पात्र्यां निधाय पूर्ववदुत्तरपुरोडाशांगारापोहनादिपात्र्यां निधानातं करोति । अभिघारणेशेषः । आप्यायतां तेजसाग्निषोमाभ्यांजुष्टमभिघारयामि । तेजसेन्द्रायवैमृधायजु० । दर्शे आग्नेयानंतरं । शृतं दाधि च अभिघारयति । आप्यायतां तेजसा महेन्द्राय / इन्द्राय वा जुष्टमभिघारयामि इति सन्तयतः / असन्नयतः आप्याय०

इन्द्राग्निमिथ्यां जुष्टं० । । कपालानि प्रत्येकमनक्ति । इराभूतिः पृथिवीरसोमोत्क्रमीत्
प्रति कपालयोगं मन्त्रावृत्तिः । कपालानि संख्यायोद्वासयति ।

यजमानः- यानिघर्मे० इद्रवायूविमुचतां । एवमुत्तराणि ।

अध्वर्युः- सुवमभिपूर्य पुरोडाशयोर्मध्ये स्थापयित्वा । सर्वाणि हवींश्यादायान्तर्वेदिसुचः-
पश्चात्सादयति । भूर्भुवःसुवः इति । यजमानश्च भूर्भुवः सुवः इति ब्रूयात् ।
आज्यपूर्णं सवमग्रेण सुचःपर्याहृत्य दक्षिणजुह्वं प्रस्तरे सादयति । स्योनो मे सीद
सुषदः पृथिव्यां प्रथयि प्रजया पशुभिः सुवर्गे लोके दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासमधरे मत्स पत्नाः । यथाहृतमानीय-
धुवायामवनयति । ऋषभोऽसि शाक्वरो घृताचीना सूनुः प्रियेण नाम्ना प्रिये
सदसि सीद ।

यजमानः- हवींश्चनुमंत्रयते । यन्मे अग्ने अस्ययज्ञस्यरिष्याद्यद्वात्स्कंदादाज्यस्योतविष्णो ।
तेनहन्मिसपत्नदुर्मरायुमेनंदधामिनिऋत्याउपस्थे । होतारं वृणी ते आस्मिन्
कर्मणि होतारं त्वमहं वृणो इति । होताः वृतोस्मिकर्मकारिष्यामि इति ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- होतरेऽहि, इति होतारमाह्वयति ।

होता- प्रागुदगाःवनीयादवस्थाय प्राङ्मुखो यजोपवीन्याचम्य दक्षिणावृद्धिहारं प्रपद्य
पूर्वेणांकरमपरेण प्रणीताः प्रपद्याभिहिततरेण पादेन वेदिश्रोण्योत्तरया पाष्णीं समां
निधाय पदेन वर्धिराकम्य सिंहितौ पाणी धारयन्नाकाशवत्यङ्गुली हृदयसंमितावङ्कसंमिता
वा, खावापृथिव्योः संभ्रमीक्षमाणस्तिष्ठेत् ।

अध्वर्युः- अग्नये समिध्यमानायानुवू ३ हि । इति होतारं संप्रेष्य होत्रा सामिधेनीपूच्यमानासु
प्रणवे प्रणवे समिधमाधाय, समिद्धो अग्न आहु तेति श्रुत्वा, एकामनूयाजसमिधमवशेष्य
सर्वमिध्मशेषमप्यादध्यात्यरिधानीयायां वा । वेदेन त्रिराहवनीयस्यांपरि वाजयति ।
(परिधानीया नाम - आजुहोतादुवस्यत - इति ऋक्)

होता- नमः प्रवक्त्रे नम उपद्रे नमोऽनुख्यात्रे क इदमनुवक्ष्यति स इदमनुवक्ष्यति
षण्मोर्वीरंहसस्यान्तु द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चाऽऽपश्चौपधयश्च

वाक्समस्थितयज्ञः साधुच्छन्दासि प्रपद्येऽहमेव मां देवदत्तशर्माणम् । इति स्वं
नामाऽऽदिश्य भूते भविष्यति जाते जनिष्यमाण आभजाम्यपाव्यं वाचो अशान्तिं
वह । इत्यङ्गुल्यग्राण्यवकृष्य जातवेदो रमया पशून्मयि, इति प्रतिसंधाय वर्म मे
द्यावापृथिवी वर्मान्निर्वर्म सूर्यो वर्म मे सन्तु तिरश्चिकाः । तदद्य वाचः
प्रथमं मसीय येनासुरा अभिदेवा असाम । ऊर्जाद उत यज्ञियासः पञ्चजना
मम होत्रं जुषध्वम् । इति जपित्वा । हि३म् (उच्चैः) भूर्भुवः स्वरो३म् ।
इत्युपांशु जपित्वा प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या देवाज्जिगाति
सुम्नयो३म् प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या ।। देवाज्जिगाति
सुम्नयो३म् प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या देवाज्जिगाति
सुम्नयो३मग्न आयाहि वीतये गृणानो हव्यदातये । नि होता सस्ति बर्हिषो३तं
त्वा सभिद्भिरङ्गिरो घृतेन वर्धयामसि । बृहच्छोचा यविष्ठ्यौ३स नः
पृथुश्रवाय्यमच्छा देव विवाससि । बृहदग्ने सुवीर्यो३मीळेऽन्यो नमस्यस्तिरस्तमांसि
दर्शतः । समान्गिरिध्यते वृषो३ वृषो अग्निः समिध्यतेऽश्वो न देववाहनः ।
तं हविष्मन्त ईळतो३ वृषणं त्वा वयं वृषन् वृषणः समिधीमहि । अग्ने
दीद्यतं बृहो३मग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुकृतो३
समिध्यमानो अध्वरेऽग्निः पावक ईड्यः । शोचिष्केशस्तमीमहो३ समिद्धो
अग्न आहुत देवान्यक्षि स्वध्वर । त्वं हि हव्यवाहसो३माजुहोता दुवस्यताग्निं
प्रयत्यध्वरे । वृणीध्वं हव्यवाहनो३ माजुहोतादुवस्ययाग्निं प्रयत्यध्वरे वृणीध्वं
हव्यवाहनो३माजुहोतादुवस्ययाग्निं प्रयत्यध्वरे वृणीध्वं हव्यवाहनो ३ मग्ने
महो३ अस्ति ब्राह्मणभारत । इति निगदेऽवसाय यजमानस्याऽऽर्वेयान्त्रवृणीत यावन्तः
स्युः परं परं प्रथमम् । (काश्यपावत्सारासित इति) अवसाय

यजमानः- प्रथम ममिधाधानानन्तरम् अग्नय इदं नमम ।। उच्छुष्मो अग्ने यजमानायैधि
निशुष्मो अभिदासते । अग्नेदेवेद्ध मन्विद्ध मन्द्रजिह्वेति ।

अध्वर्युः- ब्राह्मणभारतेत्यवसानकाले ध्रुवाज्यं स्तुवणोपहत्याधस्तद्वेदं कृत्वा दक्षिणं परि-
धिमारभ्योत्तरात्परिधेरासीनस्तिर्यञ्चमाधारमाधारयति । मनसा प्रजापतये स्वाहा ।

यजमानः- प्रजापतय इदं न मम । मनोऽसि प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽविश ।

होता- देवेद्धो मन्विद्धं ऋषिपुत्रो विप्रानुमदितः कविशस्तो ब्रह्मसंशितो घृताहवनः

प्रणीर्यज्ञानां रथीरध्वराणामतूर्तो होता तूर्णिर्हव्यवाद,

यजमानः- अर्षेयान्प्रवृणानंहोतारमनुमंत्रयते । अमर्त्यस्यतेहोतर्म्मूर्धन्नाजिघर्मिरायस्पोषाय-
सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ।

अध्वर्युः- अग्नीदग्नीःस्त्रिःस्त्रिसमृद्धिद ।

आग्निधः- स्स्यवेष्टितमिध्सनंहनैः परिधीन्यथापरीधितमन्वग्रं त्रिस्त्रिः संमृज्य अग्नौ वाजजिद्वाजं
त्वा सरिष्यन्तं वाजं जेष्यन्तं वाजिनं वाजजितं वाजजित्यायै संमार्ज्यग्नि-
मन्नादमन्नाद्याय, इति त्रिरग्निं प्राञ्चं संमृज्यात् ।

अध्वर्युः- भुवनमसि विप्रथस्वाग्ने यष्टरिदं नमः, इत्यग्रेण जुहूपभृत नमस्काराञ्जलिं कृत्वा
जुह्वेह्यग्निस्त्वाऽऽह्वयति देवयज्यायै, इति दक्षिणहस्तेन जुहूमादाय उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायै, इति सव्यहस्तेनोपभृतमादाय देवताहान काले
सव्यपादेन प्रङ्मुखः अग्रेणसुच वेदिमत्याक्रमं जपति ताभिदेशे च सुचौ धारयेत्
अग्नाविष्णु मा वामवक्रमिषं विजिहाथां मा मा संताप्तं लोकं मे लोककृतौ
कृणुतम् । आहवनीयदक्षिणतस्थानं कल्पयति विष्णोस्थानमसि इति ।

होता- आस्पात्रं जुहूर्देवानां चमसो देवपानोऽरां इवाग्ने नेमिर्देवाँस्त्वं परिभूरस्याऽऽवह
देवान्यजमानाय, इत्यवासाय अग्निमग्न आऽवह, सोममाऽवह, अग्निमाऽवह
विष्णुम् (उपांशु) आऽवह अग्नीषोमा वाऽवह इन्द्रं वैमृधमाऽवह देवाँ आज्यपां
आऽवह अग्निहोत्रायाऽवह स्वं महिमान माऽवह । दर्शे-उपशुयागानन्तरं
असंन्नयतः इन्द्राग्नी आऽवह । सन्नयतः- इन्द्रमाऽवह महेन्द्रमाऽवह इति वा
देवाँ आज्यपां आऽवह, अग्निं होत्रायाऽऽवह, स्वं महिमानमाऽवह, आवह
जातवेदः सुयजा यज, इत्यावाह्य यथास्थितमूर्ध्वजानुरूपविषय अदितिर्माताऽ-
स्यान्तरिक्षान्मा च्छेत्सीरिदमहमग्निना देवेन देवतया त्रिवृता स्तोमेन रथंतरेण
साम्ना गायत्रेण छन्दसाऽग्निष्टोमेन यज्ञेन वषट्कारेण वज्रेण योऽस्माद्वेष्टि यं
च वयं द्विष्मस्तं हन्मि । इत्युदग्वेदेर्व्युह्य तृणानि भूमौ प्रादेशं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- यजमानेन सुच्यन्वारध्वौ मध्यमपरिधेस्सम्पृष्य मन्ततं प्राञ्चमाधारायति । इंद्रो

अ॒क॒णो॒द्दी॒र्या॒णिस॒मा॒रभ्यो॒र्ध्वो॒ अ॒ध्व॒रो दि॒वि॒स्पृ॒शम॒हुतो॒ य॒ज्ञो य॒ज्ञ-
प॒तेरि॒न्द्रा॒वा॒न्त्स्वाहा॑ इति ।

यजमानः- इन्द्रायेदं न मम, वगस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी वाचा मेन्द्रियेणाऽऽविश ।

अध्वर्युः- सुचमुदगृह्णाति बृहद्वाः असस्पर्शयन् सुचौदक्षिणेन पदा उदङ्प्र त्याक्रमंजपति ।
प्राहि॒मा॒ग्ने॒दुश्च॑रितादामासुचरितेभज । जुह्वाध्रुवाऽसमनक्ति । म॒ख॒स्य॒शिरो॑सि-
सं॒ज्योति॑षाज्योतिरक्ता । द्विस्तूष्णीं । यथायतनः सुचौसादयित्वा स्प्यमुत्करेदेशे
उर्ध्वाग्रं निहत्य पृष्ठत आग्नीध्रं कृत्वा प्रह्व आश्रावयति । ओ३श्रा३वय ।

आग्नीध्रः- अस्तुश्रौ३प३३इ३ इति प्रत्याश्रावयति ।

अध्वर्युः- अग्निर्देवो होता देवान्यक्षद्विद्वांश्चिकित्वान्मनुष्यबद्धरतवदमु-वदमुवदिति
यथाऽऽप्येयो जयमानः यथा - असितवदवत्सार वत्क्षयपवत् । इत्यूर्ध्वजुमासीनं होतारं
वृत्वा ब्रह्मण्वदा च वक्षब्राह्मणा अस्य यज्ञस्य प्रावितारः, इत्युक्त्वा होतुर्नामोपांशूक्त्वा
मा३नुषः इति होतारमामन्त्रयेत् ।

होता- आश्रावयं यज्ञं देवेष्वश्रावय मां मनुष्येषु कीर्त्ये यशसे ब्रह्मवर्चसाय । देव
सवितरेतं त्वा वृणतेऽग्निं होत्राय सह पित्रा वैश्वानरेण द्यावापृथिवी मां
पातामग्निर्होताऽहं मानुषः । इति प्रवृणानमध्वर्युमनुमन्त्र्य मानुष इत्यध्वर्योः
श्रुत्वा उदायुषा स्वायुषोदोषधीनां रसेनोत्पर्जन्यस्य धामभिरुदस्थाममृतां अनु,
इत्युत्थाय षष्टिश्चाध्वर्यो नवतिश्च पाशा अग्निं होतारमन्तरा विचृताः ।
सिनन्ति पाकमतिधीर एति, इति जपित्वा ऋतस्य पन्थामन्वेमि होता, इत्यध्वर्युसमीपं
गत्वा इन्द्रमन्वारभामहे होतृवृत्ते पुरोहितम् । येनायन्नुत्तमं स्वर्देवा अङ्गिरसी
दिवम् । इत्यंसध्वर्यु पाश्वस्येन दक्षिणेन पाणिनाऽऽग्नीध्रमङ्गुदेशेन सव्येन पाणिना
वाऽन्वारभ्य संमार्गोऽसि सं मां प्रजया पशुभिर्मृडि, इति संमार्गतृणैस्त्रिरभ्यात्मं
मुखं सकृन्मन्त्रेण द्विस्तूष्णीं संमृज्योदकं स्पृष्ट्वा स्वासनस्य पश्चादवस्थाप्य अहे
दैधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाक तरः इति होतृषदनमभिमन्त्र्य
निरस्तः परावसुः, इत्यङ्गुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां होतृषदनातृणं प्रत्यग् दक्षिणा निरस्याप
उपस्पृश्य । इदमहमर्वावसोः सदने सीदामि, इति दक्षिणोत्तरिणोपस्थेनोपविश्य
देवबर्हिः स्वासस्थं त्वाऽध्यासदेयम्, इति जपित्वा अग्निहिष होतः प्रतरां बर्हिषद्भव,

इति जानुशिरसा बर्हिरुपस्पृश्यात् ऊर्ध्वं जपेत् भूपतये नमो भुवनपतये नमो भूतानां पतये नमो भूतये नमः प्राणं प्रपद्येऽपानं प्रपद्ये व्यानं प्रपद्ये वाचं प्रपद्ये चक्षुः प्रपद्ये श्रोत्रं प्रपद्ये मनः प्रपद्य आत्मानं प्रपद्ये गायत्रीं प्रपद्ये त्रिष्टुभं प्रपद्ये जगतीं प्रपद्येऽनुष्टुभं प्रपद्ये छन्दासि प्रपद्ये सूर्यो नो दिवस्यातु वातो अन्तरिक्षात् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः । नमो महद्भ्यो नमो अभकिभ्योनमो युवभ्यो नम आशिनेभ्यः । यजाम देवान्यदि शक्नवाम मा ज्यायसः शंसमावृक्षि देवाः । विश्वे देवाः शास्तन मा यथेह होता वृतो मनवै यन्निषद्य । प्र मे ब्रूत भागधेयं यथा वो येन पथा हव्यमा वो वहानि । अराधि होता निषदा यजीयानभिप्रयांसि सुधितानि हि ख्यत् । यजामहै यज्ञियान्हन्त देवाँ ईळामहा ईङ्छाँ आज्येन । तदद्य वाचः प्रथमं मसीय येनासुराँ अभि देवा असाम । ऊर्जाद उत यज्ञियासः पञ्चजना मम होत्रं जुषध्वम् । इति जपित्वा प्रदीप्ते इध्मे । अग्निर्होता वेत्त्वग्नेर्होत्रं वेत्तु प्रावित्रं साधु ते यजमान देवता यो अग्निम् । होतारमवृथाः, इति जपित्वा घृतवतीमध्वर्योः सुचमास्थस्व देवयुवं विश्ववारे ईळामहै देवाँ ईळेऽन्यान्नमस्याम नमस्यान्यजाम यज्ञियान् । इतिः निगदशेषं समापयेत् । अग्निर्होतेत्यारभ्य यज्ञियानित्यतोऽयमेकः सुगादापननिगदः ।

अध्वर्युः- होत्रा, घृतवतीशब्दमुच्यमानं श्रुत्वा जुहूपभृतावादायात्याक्रामति । अत ऊर्ध्वं-दक्षिणेन क्रमणं सव्येन प्रत्याक्रमणं भवतः ।

आग्नीध्रः- उत्तरदेशे तिष्ठन् अध्वर्युणा आश्राविते अस्तुश्रौरषट् इतिप्रत्याश्रा वयति ।

अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते समिधो यज, इति प्रथमं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये३ यजामहे समिधः समिधो अग्न आज्यस्य व्यन्तू ३ वो ३ षट्, इति वषट्कारमुक्त्वा वागोजः सह ओजो मयि प्राणापानौ, इति वषट्कारमुपाश्वनुमन्त्रयेत् । वषट् कृते-वषट्कृते सर्वत्र

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽघारसंभेदं पुरस्तात्प्रथमं प्रयाजं जुह्वा जुहुयात् ।

यजमानः- वसन्ताय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणानु ।

अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते ।

- अध्वर्युः- यज, इति द्वितीयं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामहे तनूनपादग्न आज्यस्य वेतू ३ वौ ३ षट्, इति यजेत (ये ३ यजामहे नराशंसो अग्न आज्यस्य वेतू ३ वौ ३ षट् अयं प्रयाजो द्वितीयप्रयाजः नूनपा तस्थाने वसिष्ठशुनकात्रिवाध्वश्वराजन्यानां वक्तव्यः ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदं दक्षिणतो द्वितीयं प्रयाजं जुह्वा जुहुयात् ।
- यजमानः- ग्रीष्माय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मा प्रीतः प्रीणातु ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । यज, इति तृतीयं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामहे इल्लो अग्न आज्यस्य व्यन्तू ३ वौ ३ षट्, इति
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदं पश्चात्तृतीयं प्रयाजं जुह्वा निःशेषं जुहुयात् ।
- यजमानः- वर्षाभ्य इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मा प्रीताः प्रीणन्तु ।
- अध्वर्युः- त्रीन्प्रयाजान् जुह्वेत्वाऽर्धमौपभृतस्थस्याऽऽज्यस्य जुह्वा मानीय आश्राव्य, प्रत्याश्राविते यज, इति चतुर्थं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामहे बर्हिरग्न आज्यस्य वेतू ३ वौ ३ षट्, इति
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदमुत्तरतश्चतुर्थं जुहुयात् ।
- यजमानः- शरद इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा शरदमृतूनां प्रीणामि सा मा प्रीता प्रीणातु ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । यज, इति पञ्चमं प्रयाजं प्रति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामहे स्वाहाऽग्निं स्वाहा सोमं स्वाहाऽग्निं स्वाहा विष्णुं (उपांशु) स्वाहा महेन्द्रं स्वाहा देवा आज्यपा जुषाणा अग्न आज्यस्य व्यन्तू ३ वौ ३ षट्, इति वषट्कुर्यात् । पञ्चमे प्रयाजे सर्वत्र आवाहनक्रमेण द्वितीयान्तेन देव ता नाम आदिशेत्
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्तेऽपरेणाऽऽधारसंभेदं मध्ये पञ्चमं प्रयाजं जुह्वा सशेषं जुहुयात् ।
- यजमानः- हेमन्त शिरिराभ्यां इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि

तौ मा प्रीतौ प्रीणीता ।

अध्वर्युः- पूर्वोक्तेन प्रकारेण प्रत्याक्रम्य जुह्वाऽऽज्यशेषेण धुवामभिधार्य प्रयाजशेषेण आनुपूर्व हवीष्यधायति । प्रथममग्नेयं ततो धुवां तातो इतराणि हवींषि औपभृतमन्त निःशेषं पातयति । स्वायतने जुहूपभृतौ सादयित्वा तूर्णीं धुवास्थमाज्यं सुवेणादाय जुह्वा चतुर्गृह्णत् आह अग्नयेऽनुब्रू३हि इति आग्नेयस्य आज्यभागस्य पुरोनुवाक्याये होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- अग्निः प्रत्नेन मन्मना शुम्भानस्तन्वं स्वाम् । कविर्विप्रेण वावृधो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् । पौर्णमास्याम् - अग्निः प्रत्नेनेत्यस्याः पुरोनुवाक्यायाः स्थाने अग्निर्वृत्राणि जङ्घनदद्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धः शुक्र आहुतो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । अग्निं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये ३ यजामहेऽग्निं जुषाणो अग्निराज्यस्य वेत् ३ वौ ३ षट्, इति षट्कुर्यात्

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते ज्योतिष्मदग्नेरुत्तराघारपूर्वोर्ध्वेऽग्नये जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य जुहूपभृतावनासाद्य पूर्ववत् चतुरा ज्यस्य गृहन् सोमायानुब्रू३हि, इति द्वितीयस्याज्यभागस्य पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- सोम गीर्भिष्ट्वा वयं वर्धयामो वचोविदः । सुमृळीको न आविशोश्म । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् । पौर्णमास्याम् । सोम गीर्मिष्ट्वेत्यस्याः पुरोनुवाक्यायाः स्थाने त्वं सोमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । सोमं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये ३ यजामहे सोमं जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतू३ वौ३ षट्, इति षट्कारं ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते ज्वलदग्नेर्दक्षिणार्धपूर्वोर्ध्वे पूर्व्याज्यभागेन समं सोमाय जुहुयात् ।

- यजमानः- सोमायेदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुष्मान्भूयासम् ।
इति हुतावाज्यभागावनुमन्त्रयेत ।
- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य आज्यभागार्थं गृहीते जुहूपभृतौ स्वायतने स्विष्टकृद्याग-
समाप्तिपर्यन्तं न निदध्यात् । हस्त एव धारयेदित्यर्थः ।
- यजमानः- ब्रत्येऽहनि व्रतलोपप्रायश्चित्तं करिष्ये ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थात्या आज्यं जुह्वां चतुर्वारं सुवेण गृहीत्वा, अग्नये व्रतपतये स्वाहा,
इति जुहुयात् । सकृत् चतुर्गृहीतेनेति भवकेशवौ ।
- यजमानः- अग्नये व्रतपतय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा सर्वप्रायश्चित्तं करिष्ये ।
- अध्वर्युः- आज्यस्थात्या आज्यं सुवेण जुहोति भूर्भुवः सुवः स्वाहा । इति ।
- यजमान- प्रजापतय इदं न मम

अथ पौर्णमास्यां प्रधानयागः

- अध्वर्युः- उदङ् प्रत्याक्रम्य जुह्वामुपस्तीर्य आग्नेयस्य पुरोडाषस्य पूर्वार्धाहवद्यन्नाह
अग्नयेनुव्रू३हि, इति पुरोनुवाक्यायै ।
- होता- अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम् । अपां रेतांसि जिन्वतो३म् ।
इति पुरोनुवाक्यां वृयात् ।
- अध्वर्युः- पुरोडापं एकहस्त नमरकारेणोप तिष्ठते मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हि३सिपं मा
तै तेजोऽपक्रमीत् । पुरोडापमभिमृशति भरतमुद्धरेमनुषिञ्चावदानानि ते
प्रत्यवदास्यामि नमस्ते अस्तु मा मा हि २ सीः । इत्याग्नेयस्य पुरोडा शस्य
पूर्वार्धादङ्गुष्ठपर्वमात्रमवदानं मङ्गुलिमूळ प्रादेशिन्यग्नाभ्यां जुह्वामवधाय एवं अपरार्धात्
द्वितीयं (पञ्चावत्तिनः मध्यकृत्वा मवदाय जुह्वामवदध्यादिति विशेषः) धौवाज्या
दवत्तमभिघार्य यदेवदानानि तेऽवद्यन्विलोमाकार्षमात्मनः । आज्यै न प्रत्यनज्येतत्त
आप्यायतां पुनः । इति सुवेणाऽऽज्यस्थात्या आज्यमादाय हविः प्रत्यभिघार्य
सर्वत्रोपस्तरणाभिघारणे पुरस्तादुपरिष्टाच्च आज्याहुती धौवाज्यादेव । प्रत्यंजनन्तु

स्थाल्याज्यात् । दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा । आश्रव्य, प्रत्याश्राविते । अग्निं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये३ यजामहेऽग्निं भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रानियुद्धिः सचसे शिवाभिः । दिवि मूर्धानं दधिषे स्वर्षा जिह्वामग्ने च कृषे हव्यवाहँ३ वौ३षट् । इति वषट्कुर्यात् ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते स्तुगतामाज्यं प्रथमं स्तावयित्वाऽग्नौ प्रास्तं पुरोडाशं स्थगयन्निव सुकृपाश्वेन तं पुरोडाशमहिंसन्नाधारसंभेददेशे हुत्वाऽऽज्यशेषमन्ववस्तावेत् । (एवं क्रमश्चरुपुरोडाशादितन्त्रे, न द्रवद्द्रव्यतन्त्रे आज्यव्यतिक्रमं पुरोडाषादि होमेषु पुरस्तादुपरिष्ठाच्च होमोत्पूर्णां धौवाज्याहुती जुहोतीति सात्रत्रिकम् । यदा वीतार्चिलैलायती-वान्निरथाऽ-ऽहुतीर्जुहुयात्) ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अग्नेरहं देवयज्ययाऽन्नादो भूयासम् । इत्याग्नेयं पुरोडाशं हुतमनुमन्त्रयेत् ।

पौर्णमास्यां अमावास्यायान्व्य आश्वलायन यजमानस्य उपांशुयागः ।

अध्वर्युः- उदङ्प्रात्यक्रम्य आज्याहुति जुहोति धौवा ज्याच्चनुगृहीष्यन् (उपांशु) विष्णवे (उच्चैः) अनुब्रू३हि, इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- (उपांशु) इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूहूळमस्य पांसुरे । (उच्चैः) ॐ ३ मिति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्रव्य, प्रत्याश्राविते । (उपांशु) विष्णुं (उच्चैः) यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- (उच्चैः) ये ३ यजामहे, (उपांशु) विष्णुम् त्रिर्देवः पृथिवीमेप एतां विचक्रमे शतर्वसं महित्वा । प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान् त्वेषं ह्यस्य स्थविरस्य नामा ३ वौ३षट्, इति वषट्कुर्यात् (उच्चैः)

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते सुच्याधारस्योपरि जुह्वाग्रेण जुहुयात् ।

यजमानः- विष्णव इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा दधिरस्यदब्धो भूयासं पाप्मानं दभेयम् । इत्युपांशुयाजं हुतमनुमन्त्रयेत् ।

- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य अग्नीषोमीय पुरोडाशास्यापरा धादवद्यन् अग्नीषोमाभ्या-
मनुब्रूहि इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- अग्नीषोमा सवेदसा सहृती वनतं गिरः । सं देवत्रा बभूवयो३म् । इति
पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- पूर्ववत्पुरोडाषस्योपस्थानादि पुरस्तादाज्या हुतीत्यन्तं कृत्वा दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः
स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । अग्नीषोमौ यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजामहेऽग्नीषोमौ युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्तू अधत्तम् ।
युवं सिन्धूरभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीता३न्वौ- ३ षट्, इति वषट्कुर्यात्
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते सुगन्तमाज्यं प्रथमं स्नावयित्वाऽग्नौ प्रास्तं पुरोडाशं स्थगयन्निव
सुकपाश्वेन तं उपांशुयाजहोमसंनिहितं हुत्वाऽऽज्यशेषमन्ववसावयेत् । पूर्ववदुपस्थितित्यादि
- यजमानः- अग्नीषोमाभ्यामिदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा
भूयासम् । इत्यग्नीषोमीयं पुरोडाशं हुतमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य तृतीयस्यपुरोडापस्यापसार्धादवद्यन् इन्द्राय वैमृधायानुब्रू३हि,
इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- वि न इन्द्र मृधो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः । यो आस्माँ अभिदासत्यधरं
गमया तमो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- पूर्ववत्पुरोडाशोपस्थानादि दक्षिणाऽतिक्रम्योदङ्मुखः स्थित्वा आश्राव्य, प्रत्याश्राविते ।
इन्द्रं वैमृधं यज, इति याज्यायै होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ३ यजामह इन्द्रं वैमृधं मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत आ
जगन्था परस्याः । सृकं संशाय पविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून्ताहलि वि मृधो
नुदस्व ३ वी३षट् । ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते-पूर्ववत्-अग्नीषोमीयहोमसंनिहितं जुहुयात् । उपरिष्टादित्यादि
समानं ।
- यजमानः- इन्द्राय वैमृधायेदं न मम । इति त्यागं कृत्वा इन्द्रस्य वैमृधस्याहं देवयज्ययाऽसपत्नो
वीर्यवान् भूयासमिति हुतमनुमन्त्रयेत् ।

- अध्वर्युः- अश्रामावाग्यायां आग्नेय उपांशुयागपर्यन्तं पूर्णमासवदेव कृत्वा । प्रधानयागः प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविष्य जूहमुपस्तीर्य महेन्द्रायानुब्रूहि, इति होतारं प्रेष्येत् ।
- होता- महौ इन्द्रोय ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधोऽम् ।
- अध्वर्युः- मा भर्मा.... मामा हिः सीः । इति मन्त्रेण शृतस्य (प्रातर्दोहस्य) मध्यात् सुवेणादाय तेनैवमन्त्रेण पूर्वार्धाद्वितीयमवदाय (पञ्चावन्तिनः पश्चार्धात् तृतीयमवादाय) प्रातर्दोहवदेव तेनैव मन्त्रेण दध्नः मध्यात् पूर्वार्धात् द्विरवदाय अवत्तमभिघार्य हविप्रत्यभिघार्य (पञ्चावन्तिनः तृतीयमवदाय) दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखः तिष्ठन् आश्राव्य प्रत्याश्राविते महेन्द्रं यज इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये ऽ यजामहे महेन्द्रं भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो विश्वेषु सवनेषु यज्ञियः । भुवो नृश्च्यौलौ विश्वस्मिन्भरे ज्योष्ठश्च मन्त्रो विश्वचर्षणाऽइ वौऽषट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते सुच्याधारस्योपरि उपांशुयागसन्निहितं जुहुयात् ।
- यजमानः- महेन्द्रायेदं न मम, इति त्यागं कृत्वा महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयम् । इति माहेन्द्रं सान्नायमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- इन्द्रपक्षेऽपि महेन्द्रवदेव शृतस्य दध्नः चावदाय इन्द्रायाऽनुब्रूहि इति होतारं प्रेष्येत्
- होता- ऐन्द्र सानसिं रयिं सजित्वानं सदासहम् । वर्षिष्ठमूतयेभरोऽम् ।
- अध्वर्युः- दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखस्तिष्ठन् आश्राव्य प्रत्याश्राविते इन्द्रं यज इति सम्प्रेष्येत् ।
- होता- येऽ यजामहे इन्द्रं प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून्येष्ठस्ते शुष्म इहराति रस्तु । इन्द्राभर दक्षिणेना वसूनि प्रति सिन्धूनामसि रेवतीनां ऽ वौऽ षट् ।
- अध्वर्युः- महेन्द्रवदेव जुहुयात् ।
- यजमानः- इन्द्रायेदं न मम । इन्द्रस्या हदेव यज्यया जेमानं महिमानं गमेयम् ।
- असन्नयतस्तु- ऐन्द्राग्न एव सर्वेषां भवति
- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य ऐन्द्राग्नपुरोडापस्य अपरार्धादवचन् पुरोडाषोपस्थानादि समानम् । इन्द्राग्निभ्यामनुब्रूहिऽ इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- इन्द्राग्नी अवसागतमस्मभ्यं चर्पणीसहा । मानो दुःशंसईपतोऽम् ।
- अध्वर्युः- दक्षिणातिक्रम्योदङ्मुखस्थित्वा आश्राव्य-प्रत्याश्राविते इन्द्राग्नी यज इति संप्रेष्येत् ।

- होता- ये३यजामह इन्द्राग्नी गीर्भिविप्रः प्रमति मिच्छमान इट्टि रयिं यशसंपूर्व भाजम् ।
इन्द्राग्नीवृत्रहणा सुवज्रा प्रनो नव्येभिस्तिरतं देष्णौ३ वौ३ षट् ।
- अध्वर्युः- अग्नीषोमीयवदेव जुहुयात् ।
- यजमानः- इन्द्राग्निभ्यामिदं न मम इति त्यागं कृत्वा इन्द्राग्नयोर्हं दैवयज्ययेन्द्रियाव्यन्नादो
भूयासम् इति हुतमनु मन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- प्रत्याक्रम्य स्वासन उपविश्य अथस्विष्टकृत् जुहूमपस्तीर्य दक्षिणस्य पुरोडारस्योत्तरार्धात्
सकृद वघ्नन् अग्नये स्विष्टकृतेऽनुब्रू३ हि, इति पुरोनुवाक्यायै होतारं संप्रेषयेत् ।
- होता- पिप्रीहि देवां उशतो यविष्ठ विद्वां ऋतूँ ऋतुपते यजेह । ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने
त्वं होतृणामस्यायजिष्ठो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- सकृदङ्गुष्ठपर्वमात्रादधिकमवदाय सकृध्रौवाज्यमवदाय सर्वेषां हविषामुत्तरा-
र्धात्सकृत्सकृत्स्विष्टकृते प्रधानावादानाद्भूयिष्ठमवदाय द्विरभिघार्य न हविः प्रत्यनक्ति ।
पञ्चावत्तिनां उत्तराधदेव द्विरवदानम् । अवत्ते स्विष्टकृति ध्रौवाज्यात् पार्वणौ जुहोति
अमावास्या सुभगा सुशेवा धेनुरिव भूय आप्यायमाना । सा नो दोहताः सुवीर्यं
रायस्पोषं सहस्त्रिणम् । अपानाबं सुराधसेऽमावास्यायै स्वाहा, इति
अमावास्यायाम् जुहुयात् । ऋषभं वाजिनं वयं पूर्णमासं यमहे । सनो दोहताः
सुवीर्यं रायस्पोषं सहस्त्रिणम् । प्राणाय सुरधसे पूर्णमासाय स्वाहा । ।
इति, पौर्णमास्यां जुहुयात् ।
- यजमानः- अमावास्याया इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् । पूर्णमासायेदं न मम, इति यथालिगं
त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- अत्याक्रम्य - आश्राव्य प्रत्याश्राविते अग्निः स्विष्टकृतं यज । इति याज्यायै
होतारं संप्रेषयेत् ।
- होता- ये ३ यजामहेऽग्निं स्विष्टकृतमायाळ्निरग्नेः प्रिया धामान्ययाद् सोमस्य प्रिया
धामान्ययाळनेः प्रिया धामान्ययाद् (उपांशु) विष्णोः (उच्चैः) प्रिया
धामान्ययाळ्महेन्द्रस्य प्रिया धामान्ययाद्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि
यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि यक्षत्त्वं महिमानमायजतामेज्या इषः कृणोतु

सो अध्वरा जतवेदा जुषतां हविरग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः पावकशोचे वेष्ट्वं हि यज्वा । ऋता यजासि महिना वियद्भूर्हव्या वह यविष्ट या ते अद्या३ वौ ३ ष्ट इति वषट्कुर्यात् । अयाट्-प्रियाधा मान्योमध्ये दर्शे पूर्णमास्यां च आवाहनक्रमेण षष्ठ्या विभक्त्या देवतानामादेशं कुर्यात् । (ये३ यजामहेऽग्निं स्विष्टकृतमिति याज्यां वौषडित्यन्तामनुच्छ्वसन्नेव पठेत् । उचच्छ्वसन्नेव पिपठिषेच्चेदधर्चे यज्वेत्यन्तं उच्छ्वसन्नेव पठेत् । नान्यत्रोच्छ्वासः कर्तव्यः) ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते-अग्नेरुत्तरार्धपूर्वार्धे हुत्वाऽऽज्यशेषमन्ववत्तावयेत् ।

यजमानः- अग्नये स्विष्टकृत इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा अग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान्यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम् । इति सौविष्टकृतमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- उदइत्याक्रम्य जुह्वामप आनीय संक्षलनमन्तत् परिधिं निनयति । वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम् । स नः पितरं पितामहं प्रतितामहः स्वर्गे लोके गच्छतु पिन्वमानो विभर्तु स्वाहा इति ।

यजमानः- अग्नये वैश्वानराय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- जुहूं प्रधाल्य निष्टयाद्भिः पूरयित्वा बहिः परिधिं निनयति । इमं समुद्रं शतधार उत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये । घृतं दुहाना मदिति जनायाग्नेमाहिः सीः परमेव्योमन् । ।

यजमानः- अग्नय इदं नमम इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- औपभृतमाज्यं सर्वं जुहामानीय यथायतनं सृचौ सादयित्वा प्रशित्रहरणं मादाय प्रशित्रपात्रमुपस्ततीर्याऽऽग्नेयस्य पुरोडाशस्य उत्तरार्धां दधमात्रं अवयति । अज्यायो यवमात्राद्याधात्कृत्यतामिदम् । मारूरूपाम यज्ञस्य शुद्धं स्विष्टमिदं हविः । । प्रशित्रं सुक्दण्डेनाभिघारयति ।

यजमानः- अग्निर्मा दुरिष्टात्पातु सविताघशं सात् । इति प्रशित्रमावदीयमानमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- अवत्तं प्रशित्रं प्रणीतानां पश्चात्सादयित्वा सुवदण्डं मद्भिः सःस्पृष्ट्य इडापात्रमन्तवैदि निधाय तास्मिन्नाज्यस्थात्याज्येनोपस्तीर्य - दक्षिणपुरोडापस्य त्वरज्यं दक्षिणार्धां ।

अवदधाति मनुनादृष्टांघृतपदीमित्रीवरुणसमीरिताम् । दक्षिणार्धादसंभिदन्नव-
द्याम्येकतोमुखाम् । । संभिद्यतूष्णीं-द्वितीयमवदाय दक्षिणस्यैव पुरोडापस्य पूर्वाधाच्च
यजमानभागं व्यङ्गुलं त्र्यङ्गुलं चतुरङ्गुलं परिमितं वा अवदाय आज्येन संतर्प्य अग्रेण
ध्रुवां निदधाति ।

यजमानः - स्वभागमवदीयमानानुमन्त्रयते - योमेति दूरे रतियतीयतितमेतेन जेषमिति ।

अध्वर्युः - तूष्णीं धौवाज्यात् द्विरवदाय एवं प्रकारेण सर्वेषां हविषःसकाशात् द्विरवदाय ।
(सौविष्टकृतावदानादैडावदानं ज्यायः कार्यम् ।) सुवेण होतुरङ्गुल्याः प्रदेशिन्याः पर्वणी
अज्यात् ।

होता - वाचस्पतिना ते हुतस्येपे प्रणाय प्रश्नामि । इत्युत्तरपर्वतेपमुत्तरे, ओदे अभ्यात्मन्निमृज्य ।
मानसस्पतिना ते हुतस्योर्जेऽपानाय प्रश्नामि, इति अधरोदे निमृज्योदकं
स्पृष्ट्वाज्जलिनेष्ठां प्रतिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा पश्चादिडाया उदगङ्गुलिं
पाणिमुपधायावान्तरेष्ठांमवदापयिताध्वर्युम् ।

अध्वर्युः - होतुः पुरस्तात्प्रत्यङ्मुख असीन उपस्पृष्टोदकस्य होतुर्हस्ते इडागताज्यलेपादुपस्तीर्यावान्तरे
ष्ठांमवदायावदध्यात् । इडागताज्यलेपादभिघारणं कुर्यात् । पञ्चावत्तिनां द्विरभिघारणं
कुर्यात् ।

यजमानः - सुरूपवर्षवर्ण एहीमान्भद्रान्दुर्याः अभ्येहि मामनुव्रतान्यु शीर्षाणि मृड मृड
एह्यादित एहि सरस्वत्येहि रन्तिरसि रमतिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टे
तेऽशीयोपहृत उपहवं तेऽशीय । इतीडांहोतुराहि माणामुपहृतये ।

होता - अङ्गुल्यङ्गुल्योर्मध्येन प्रदेशेन स्वयमिडाया द्वितीयं अवान्तरेडामादधीत ।
प्रत्यालब्धामङ्गुलेनभिसंगृह्य प्रत्यहृत्यङ्गुलीरमुष्टिं कृत्वा दक्षिणत इष्ठां परीगृह्यास्यमितां
प्रणममितां वा कृत्वा इळोपहृता सह दिवा वृहताऽऽदित्येनोपास्मां इळा ह्वयतां
सह दिवा वृहताऽऽदित्येनेळोपहृता । सहान्तिरिक्षेण वामदेव्येन वायुनेळो
पास्मां इळाह्व यतां सहान्तिरिक्षेण वामदेव्येन वायुनेळोपहृता । सह पृथिव्या
रथन्तरेणग्निनोपास्मां इळाह्वयतां सह पृथिव्या रथन्तरेणाग्निना । उपहृता
गावः सहाशिर उप मां गावः सह शिराह्वयन्तामुपहृता धेनुः सह ऋषभोप
मां धोनुः सह ऋषभाह्वयतामु हृता गौर्धृपद्युपमांगौर्धृतपदीह्वयतामुपहृता
दिव्याः सप्त होतार उप मां दिव्याः सप्त होतरोह्वयन्ता तामपहृताः सखाभक्ष

उप मां सखभक्षो ह्व यन्तामुपहूतेळा वृष्टिरुपमामिळावृष्टि ह्वयताम् इत्युपांशु
 इळोपहूतोपहूतेळोपासामाँ इळा ह्वयतामिळोपहूता । मानवी घृत पदी
 मैत्रावरुणी ब्रह्मदेवकृतमुपहुतं दैव्या अध्वर्यव उपहूता उपहूता मनुष्याः । य
 इमं यज्ञमावान्ये च यज्ञपतिं वर्धानुपहूते द्यावापृथिवी पूर्वजे ऋतावरी देवी
 देवपुत्रे । उपहतोऽयं यजमान उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहूतो भूयसि हविष्करण
 इदं मे देवा हविर्जुषन्तमिति तस्मिन्नुपहूतः । इत्युच्चैरिळा मुपह्वयित ।
 अध्वर्युयजमानाग्नीन्धाः उपह्वयमानां इडां अन्वारभेयाताम् ।

अध्वर्युः- दैव्या अध्वर्यव उपहूता इति होतुर्वाक्यमभिज्ञाय शिष्टं दसिणं पुरोडापं चतुर्धा कृत्वा
 बर्हस्पि निदधाति ।

यजमानः- सा मे सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य भूयादरैडता मनसा तच्छकेयं यज्ञोदिवः रोहतु
 यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवानः पन्थास्तेन यज्ञो देवाः अथैत्वस्मास्विन्द्र
 इन्द्रियं दधात्वस्मान् राय उत यज्ञाः सचन्तामस्मसु सन्त्वाशिषः सा नः
 प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी उपहूतोयं यजमान इति श्रुत्वा होतारमीक्षिमाणा गोरूपाया
 इडाया वायुवत्स्त्वेन ध्यायेत् । । उपहूतायामध्वर्युयजमानौ उपहूतपशुमानसानीति
 ब्रूयास्ताम् ।

अध्वर्युः- इडायाः पञ्चमं भागंद्वेधाकृत्वा अग्नीध्रे षडवत्तं ददाति । । उपस्तीर्य प्रथमं, ददाति ।
 पुनरुपस्तीर्य द्वितीयं ददाति पुनराभिघारयति एवं षडवत्तं सम्पादयति । । अवशिष्टं-
 भागामिडायाः चतुर्विभज्य होत्रे ब्रह्मणे च तत्तद्भागं दत्त्वा स्वं भागमादाय चतुर्थं भागं
 यजमानाय ददाति । यजमानपञ्चमा इडां प्राशनीयुः ।

यजमानः - होत्रावान्तरैडां प्रश्यामानोमनुमन्त्रयेत् जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा नोऽसि जुष्टिं ते
 गमेयम् ।

होता- इळे भागं जुषस्व नः पिन्वगा जिन्वार्वतो रायस्पोषस्येशिषे तस्य नो रस्व ।
 तस्य नो दास्तस्यस्ते भागमशीमहि । सर्वात्मानः सर्वतनवः सर्ववीराः सर्वपूरुषाः ।
 सर्वपुरुषा इति वा । अवान्तरैडां प्रश्याऽऽचम्य तूष्णीमिडाभागं भक्षणार्थं गृहीतं
 प्राश्याऽऽचम्य वाग्यत आस्त आमार्जनात् ।

आश्वलायनब्रह्मा- तूष्णीमिडाभागं प्रश्याऽऽचम्य वाग्यत आस्त आ मार्जनात् ।

अध्वर्युयजमानाग्नीन्धाः- इडे भागं जुषस्व नो जिन्व गा जिन्वार्वतः । तस्यास्ते भक्षिवाणः

स्याम सर्वात्मान सर्वगणाः ।। इतीडायाः स्वस्वभागं प्ररक्ष्याऽऽचम्य वाग्यता असत
आ मार्जनात् । मन्त्रावृत्तिः प्रतिपूरुषम्

अध्वर्युग्नीध्रौ वर्हिषि तूष्णींमार्जयतः

यजमान- मनो ज्योतिर्जषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञः समिमं दधातु । बृहस्पतिस्तनुतामिमं
नो विश्वे देवा इह मादायन्ताम् । इत्यन्तर्वेदि स्थिते प्रस्तरे मार्जयते । (मार्जनं
नामान्तर्वचस्थिते प्रस्तरे जलमासिच्य तस्याधस्तद्धस्तेन जलं गृहीत्वा शिरस्यानयनम् ।)
मन्त्रावृत्तिश्च प्रतिपूरुषम् । होतुब्रह्मणावेवंमार्जयेथाताम् । आहवनीयपरिस्तरणैरञ्जलि-
मुदकाधाराणसमर्थं कृत्वाऽन्येन केनचित्परिकर्मिणाऽपामासेचनम् । बोधायनीय ब्रह्मणस्तु
अध्वयुवन्मार्जनम् ।

अध्वर्युः- आग्नीध्रं संप्रेष्यति ब्रह्मणे प्राशीत्रं परिहरेति ।

अग्निध्रः- उदकमण्डलुं हस्तेगृहीत्वा प्राशित्रमग्रेणहवनीयं गत्वा ब्रह्मणे परिहरति ।

आश्वलायनब्रह्मा- मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रतीक्षे । इति प्रशित्रमाह्नियमाणमीक्षित्वा देवस्य
त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृहामि । इति तदञ्जलिना
प्रतिगृह्य पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयाम्यदित्या उपस्थे इत्यन्तर्वेदि कुशेपु प्रदण्डं
निधायान्द्रुपोकनिष्ठिकाभ्यां गृहीत्वा अग्नेष्टाऽऽस्येन प्रश्नामि बृहस्पतेर्मुखेन ।
इति दन्तैरपीडयन्त्रा श्याऽऽचम्य सत्येन त्वाऽभिजिघर्षि या अप्सवन्तर्देवतास्ता इदं
शामयन्तु चक्षुः क्षेत्रं प्रणान्ये मा हिंसीः, इत्यपः पीत्वाऽऽचम्य इन्द्रस्य त्वा जठरे
दधामि इति नाभिमालभ्य प्रशित्रहरणं प्रक्षाल्य प्रक्षालितेनानेन प्रशित्रहरणेनाऽऽत्मान-
मभिमुखेन हस्तेन च तथाभूतेनाऽऽत्मनः पुरस्तात् अपः सिञ्चेत् ।

बोधायनीयब्रह्मा- प्रशित्रमवदीयमाने आ प्रसवात्परिहरन्त्यस्मा तदिति जपति । ऋतस्य पथा
पर्येहि, अग्रेणाऽऽहवनीयं परिह्नियमाणं प्रेक्ष्यति सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रतिपश्यामि,
उभाभ्यां हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णाति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताभ्यां प्रति गृह्णामि इति प्रतिगृह्य पृथिव्यास्त्वा नाभौ सादयामी ति इत्यन्तर्वेदि
ब्यूह्य तृणानि प्रादण्डः सादयित्वा सुपर्णस्यत्वा गरूत्मत चक्षुषावेक्ष्ये
इत्यङ्गुष्टेनोमहानाम्या चाङ्गुल्याऽऽदाय अतिहाय च स्वामनात् अग्नेष्टवाऽऽस्येन प्राश्नामि
इति प्राश्याचम्य सहाभिरवगिरति ब्राह्मणस्योदरेण ब्रह्मस्पते ब्रह्मण इति ।
अद्भिर्मार्जयि त्वा प्राणात्समृशते वाङ्म आसन् इति मुखम् अभिमृश्य नसोः प्राणः,

इति नासिके अभिमृष्य अक्ष्णोऽक्षुः, इति चक्षुषी अभिमृष्य कर्णयोः श्रोत्रं इति श्रोत्रे अभिमृष्य, बाह्वोर्बलं इति बाहू अभिमृष्य, ऊर्वोरोजः इति ऊरू अभिमृष्य अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः, स्तनुवो मे मह अस्तु मा माहिः सीरिति मयि प्राणः मयि प्राणरिति वा । आहृतं ब्रह्माभागं प्रशित्रहरणे निदध्याति ।

यजमानः- ब्रध्न पिन्वस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे मोपमदसत् विभजति इदं ब्रह्मणः, इदं होतुः, इदमध्वर्योः, इदमाग्नीधः इति ।

अध्वर्युः- इदं यजमानस्य, इति यजमानभागं निर्दिश्य आऽऽग्नीध्रभागं द्वैधा कृत्वाग्नीधेषडवत्तं ददाति पूर्ववत् । कस्मिंचित्पात्रे द्विरुपस्तीर्य द्विराधाय द्विरभिघार्य तत्पात्रमाग्नीधे प्रयच्छेदिति । यथास्थानमासीनाम्यां ब्रह्मयजमानाम्यां तयोर्भागौ वेदेन हृत्वा प्रयच्छेत् । ब्रह्मणे भागद्वयं । कृत्वा ददति ।

ब्रह्मा- दत्तं स्वभागं प्रशित्रहरणे निदध्यात् ।

यजमानः- प्रशित्रहरणस्य पश्चात्कुशेषु स्वभागं निदध्यात् ।

अध्वर्युः- सुवेण होतुर्भागं होत्रे प्रयच्छेत्तथा स्वभागं जुह्वा स्वयं गृह्णीयात् ।

होता- तूष्णीं भक्षयित्वाऽऽचामेत् ।

अध्वर्युः- अन्तरिक्षस्य भागोऽसि, इति स्वभागं प्राश्याऽऽचम्य दाक्षिणाग्नावन्वाहार्य महान्तमपरिमितमोदनं पचेत्सीरे पचेदित्येके ।

आश्वलायनब्रह्मा- दक्षिणाग्नौ स्थितमन्वाहार्यं गत्वा प्रजापतेर्भगोऽस्यूर्जस्वान्ययस्वानक्षितिरसि मा मे क्षेष्टा अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च । इत्यन्वाहार्यमवेक्ष्य प्राणापानौ मे पाहि कामय त्वा, इत्यस्पृशन्नन्वाहार्यमवघ्रायाद्बुधोपकनिष्ठिकाभ्यां पुलककलामात्र-मन्वाहार्यादृहीत्वा प्राशित्रहरणस्यस्वभागे निदध्यात् ।

वौधामनीयब्रह्मा- ब्रह्मन् ब्रह्माऽसि नमस्ते ब्रह्मन् ब्रह्मणे हुताद्य सर्वौ महयं भवती रहुतो मह्यं शिवो भव । इत्यन्तं पहि माम् अथास्य यवमात्रमवदाय प्राशित्रहरणे निददाति श्रीरस्येहि मामभ्य ब्रवान्ननादो भूयासमिति वेंचामन्वाहार्यमासन्नमभिमृशेत् ।

अध्वर्युः- अन्वाहार्यमभिघार्यानभिघार्य वोद्वास्यान्तर्वेंचासादयेत् ।

यजमानः- प्रजापतेर्भगोऽस्यूर्जस्वान्ययस्वापयस्वान् प्राणापानौ मे पाहि समानं व्यानौ मे पाह्युदानं व्यानौ मे पाह्यक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा मा मेक्षिष्टा अमुत्रामुष्मिल्लोके ।

इयंस्थात्यमृतस्य पूर्णा सहस्रधार इत्यन्वाहार्यमासन्नमभिमृशेत् । अयं व ओदनः,
यथाभागं प्रतिगृह्णीध्वम् इति तेभ्योऽन्वाहार्यं दद्यात् ।

ऋत्विजः- दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्तः सप्तदशकृत्वो वायोरन्तराकर्षणरूपं निःश्वासं कुर्युः ।

अध्वर्युराग्नीध्रबोधायनब्रह्मा च- देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
प्रतिगृह्णामि । राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वाचैन्न तेनामृतत्वमश्याम् ।
वयो दात्रे भूयान्मयो मह्यमस्तु प्रतिगृहीत्रे । क इदं कस्मा अदात् । कामः
कामाय । कामो दाता । कामः प्रतिग्रहीता । कामः समुद्रमाविश । कामे
न त्वा प्रतिगृह्णामि । कामैतत्ते । एषा ते कामं दक्षिणा । उत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः
प्रतिगृह्णातु । इत्यन्वाहार्यं प्रतिगृह्णीयुः

होतृब्रह्माणौ- क इदं कस्मा अदात्कामः कामायादात्कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामं
समुद्रमाविश कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि कामैतत्ते वृष्टिरसि द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी
प्रतिगृह्णातु । इत्यन्वाहार्यं प्रतिगृह्णीयाताम् ।

अध्वर्युः- हविःशेषानुदगुद्वास्य ब्रह्मन् प्रस्थास्यामः समिधमाधायानीत्यग्निं च
सकृत्सकृत्संमृडि । इति ब्रह्माणमग्नीध्रं च संप्रैष्येत् ।

आश्वलायनब्रह्मा- बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदनं अशिष्टं बृहस्पते यज्ञमजृगुपः स यज्ञं पाहि स
यज्ञपतिं पाहि स मां पाहि । भूर्भुवः स्वर्हबृहस्पतिप्रसूतः । इति जपित्वा, ॐ
३ प्रतिष्ठ, इत्यतिसृजेत् ।

बोधायनीयब्रह्मा-देव सवितरेतत्ते प्राह तत्प्रच सुव प्र च यज्ञं बृहस्पतिर्ब्रह्मा स यज्ञं पाहि स
यज्ञपतिं पाहि स मां पाहि इत्युपांशूक्त्वा, ॐ ३ प्रतिष्ठ, इत्युच्चैरनुजानीयात् ।

आग्नीध्रः- पूर्ववत्परिधीन्सकृत्सकृत्संमृज्य, अग्ने वाजजिह्वाजं त्वा स सुवाऽसं वाजं जिगिवाऽसं
वाजिनं वाजजितं वाजाजित्याये संमाज्यग्निमन्नादमन्नादाय । इति सकृदग्निं
प्राञ्चं संमृज्यात् । इध्रसंनहनानि विमस्याद्भिः सःस्पृश्य यो भूतानामधिपती
रुद्रस्तन्त्रिचरोवृषा । पशून्स्माकं मा हिंसीरेतदस्तु हुतं तव स्वाहा ।
इत्यग्नीं प्रहृत्येध्रसंनहनान्यप उपस्पृशेत् ।

यजमानः- भूतानामधिपतये रुद्राय तन्त्रिचराय वृष्ण इदं न मम, इति त्यागंकृत्वोभावप-
उपस्पृशतः

अथानूयाजाः

अध्वर्युः- जुहुपभृतावादाय दक्षिणा सकृदतिक्रान्तोऽदङ्मुखः स्थित्वा ओ३श्रावय इत्याग्नीध्रं संप्रैषेत् ।

आग्नीध्रः- अस्तु श्रौ३षद्, इति पूर्ववत्प्रत्याश्रावयेत् ।

अध्वर्युः- देवा३न् यज, इति होतारं संप्रैषेत् ।

होता- देवं बहिर्वसुवने वसुधेयस्य वैतू ३ वौ ३ षद्,

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते आधारसंभेदाग्रदेशपूर्वभागे समिधि प्रथममनूयाजं जुहुयात् ।

यजमानः- देवाय बर्हिष इदं न मम इति त्यागं कृत्वा बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान्
भूयासम् । इति हुतमनूयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते ।

अध्वर्युः- यज, इति होतारं द्वितीयानूयाजार्थं संप्रैषेत् ।

होता- देवो नराशंसो वसुवने वसुधेयस्य वेतू ३ वौ३षद्, इति ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते, आधारसंभेदस्य पूर्वभागे प्रथमानूयाजात्प्रत्यक्मध्येसमिधि
द्वितीयानूयाजं जुहुयात् ।

यजमानः- देवाय नराशंसाय इदं न मम । नराशंसस्याहं देवयज्यया पशुमान्भूयासम्,
इति हुतमनूयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते । यज, इति होतारं तृतीयानूयाजार्थं संप्रैषेत् ।

होता- देवो अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्माऽऽयजी होता होतु-
होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाड्य्याँ अपि प्रेर्येते होत्रे अमत्सता ताँ ससनुषीं
होत्रा देवंगमां दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमं स्विष्टकृच्चान्ने होता भूर्वसुवने वसुधेयस्य
नमोवाके वीही ३ वौ३षद्, इति (अमत्सतेत्यत्रावसायानवसाय वा यजेत) ।

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते समिधोमूलमारभ्याग्रान्तं सन्ततं जुहुयात् ।

यजमानः- देवायाग्नय स्विष्टकृत इदं न मम । इति त्यागं कृत्वा, अग्नेः स्विष्टकृतोऽहं

देवयज्ययाऽऽयुष्मान्यजेन प्रतिष्ठां गमेयम् । इति हुतमनुयाजमनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- प्रत्याक्रमयाऽऽयतेन सुचौ सादयित्वा अध्वर्युयजमानौ व्यूहतः ।। दक्षिण हस्तेन जुहूँ गृह्णीतः । वाजस्य मा प्रसवेनो दगृभेणोदग्रभीत् इति । सव्येन हस्तेनोपभृतं सप्रस्तरां जुहूँ किञ्चिदुद्यम्य अथासपत्नाः५ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः५ अकः । इति दक्षिण हस्तेन जुहूँ प्राचीं प्रेरयत आदक्षिणादःसात उदुग्रभं च जुहूँ निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् इति सव्येन हस्तेनोपभृतं प्रत्यगग्रं उत्तरत श्रोणिपर्यन्तं अथासपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्वस्यताम् ।

ब्रह्माः - सुचव्यूह्यमाने उदञ्चं नीयमाने अनुमन्त्रयते यज्ञोदेवः५ रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानःपन्थास्तेन यज्ञो देवा अप्येतु इति ।।

अध्वर्युः- वसुभ्यस्त्वा । इति जुह्वाज्यलेपेन मध्यमपरिध्येकदेशमाज्यात् ।

यजमानः- वसुभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- रुद्रेभ्यस्त्वा । इति जुह्वाज्यलेपेन दक्षिणपरिध्येकदेशमाज्यात् ।

यजमानः- रुद्रेभ्य इदं न मम । इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- आदित्येभ्यस्त्वा । इति जुह्वाज्यलेपेनोत्तरपरिध्येकदेशमाज्यात् ।

यजमानः- आदित्येभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- उपभृतमद्विः संक्षालयित्वा याथायतनं सुकुसुवौ सादयित्वा संजानाथां द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्याऽवताम् । सविधृती अक्तः५ रिहाणा इति प्रस्तराग्रं जुह्वामङ्क्त्वा वियन्तु वयः । इत्युपभृति प्रस्तरमध्यमङ्क्त्वा । प्रजां योनिं मा निर्मृक्षम् । इति ध्रुवायां प्रस्तरमूलमाज्यात् । आयुषे त्वा । इत्यक्तस्य प्रस्तरस्य तृणमपादाय प्रजातं निधाय दक्षिणोत्तराभ्यां पाणिभ्यां सह शाखया प्रस्तरं गृहीत्वा जुह्वां प्रतिष्ठाप्याऽऽसीनः ओ३श्रा३वय । इत्याग्नीध्रं संप्रैष्येत् ।

आग्नीध्रः- अस्तु श्रौषट्, इति पूर्ववत्प्रत्याश्रावयेत् ।

अध्वर्युः- इषिता दैव्या होतारो भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि,
इति होतारं संप्रैषेत् ।

होता- इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदार्धं सूक्तवाकमुत नमोवाकमृधास्म सूक्तोऽच्यमग्ने
त्वं सूक्तवागसि । उपश्रुती दिवस्पृथिव्यो रोमन्वती तेऽस्मिन्यज्ञे यजमान
द्यावापृथिवीस्ताम् । शंगयीर्जीरदानू अत्रस्मू अप्रवेदे उरुगव्यूती अभयंकृतौ ।
वृष्टिद्यावा रीत्यापा शंभुवौ मयोभूवा ऊर्जस्वती पयस्वती सूपचरणा च
स्वधिचरणा च तयोराविदि इत्यवसाय अग्निरिदं हविरजुषतावीवृधत महौ
ज्यायोऽकृत । सोम इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत । (उपांशु)
विष्णुः (उच्चैः) इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत । महेन्द्र इद्र वा इदं
हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत । इन्द्रग्री इदं..... षेता मवीवृधतो
क्रताः मित्यसन्नयत देवा आज्यपा आज्यमजुषन्तावीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत ।
अस्यामृधेधोत्रायां देवंगमायामाशास्तेऽयं यजमानो दत्तात्रेयशर्मा हस्तः । इति
यजमानताम नक्षत्रनाम च निर्दिश्य,

पौर्णमास्याम्- अग्निषोमाविदं हविरजुषेतामवीवृधेतां महो जयायोऽक्रातम् । इन्द्रो वैमृध
इदं हविरजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृत, इत्येतदुपांशुयाजदेवतायाः कीर्तनानन्तरमुक्त्वा
देवा आज्यपा इत्यादि समानम् । आयुरशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते रायस्पोषमाशास्ते
सजातवनस्यामाशास्त उत्तरां देवयज्यामाशास्ते भूयो हविष्करण माशास्ते
दिव्यं धामाऽऽशास्ते विश्वं प्रियमाशास्ते यदनेन हविषाऽऽशास्ते
तदश्यात्तदृध्यात्तदस्मै देवा रासन्तां तदग्निर्देवो देवेभ्योऽवनते वयमग्नेर्मानुषाः ।
इष्टं च वित्तं चो भे चनो द्यावापृथिवी अंहसस्यातामेह गातिवमस्येदं नमो
देवेभ्यः । इति ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- अनूच्यमाने सूक्तवाके, अग्निरिदं हविरजुषतेति होतुरभिजाय मुज्जितीर्वाचयति अग्नय
इदं न मम । अग्नेरहमुज्जितिमनूज्रेपम् । सोमायेदं न मम । सोमस्याहमुज्जिति-
मनूज्रेपम् । अग्नय इदं न मम । अग्नेरहमुज्जितिमनूज्रेपम् । विष्णव इदं न
मम । महेन्द्रा येदं न मम । महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूज्रेपम् । देवेभ्य आज्यपेभ्य
इदं न मम अग्नये स्विष्ट कृत इदं न मम । अग्नेऽस्विष्ट कृतोऽह मुज्जिति मनू
ज्रेपम् । अमावास्यायामसोसमयाजिनः, विष्णव इदं न मम, इत्यनन्तरम् ।

इन्द्राग्निभ्यामिदं न मम । इन्द्रग्न्योहमुज्जितिमनूजेषम् । ततो देवभ्य आज्यपेभ्यः,
इत्यादि समानम् ।

पौर्णमास्याम्- विष्णव इदं न मम । ततः ----- अग्नीषोमाभ्यामिदं न मम । अग्नीषोमयोरह-
मुज्जितिमनूजेषम् । इन्द्राय वैमृधायेदं न मम इन्द्रस्य वैमृधस्याहमुज्जि तिम
नूज्येषम् ततोदेवभ्य आज्य इत्यादि समानम् । आशास्तेयं यजमानइत्यभिजाय,
एमा अगमन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम् ।
आप्यायन्तामाप ओषधयो मरुतं पृषतपस्यदिवं गच्छ ततो नौ वृष्टिमेरं य । ।

अध्वर्युः- होत्रादेवेभ्य इत्यभिजाय आप्यायन्तामाप ओष धयो मरुतां पृषतयस्यदिवंगच्छ
ततो नो वृष्टि मेरय इति सह शाखयाहवनीयेय प्रस्तरं प्रहरति । । ज्वालाया उपरि
प्रस्तर मूलं प्रागायतं ज्वालानतिक्रान्तोऽग्रं दीपयेत् अग्नीत इति आग्नीधमीक्षते ।

आग्नीधः- संश्वदस्व, इत्यध्वर्युमाह ।

अध्वर्युः- अगानग्नीत्, इत्याग्नीधं पृच्छेत् ।

आग्नीधः- अगन्म इत्यध्वर्युमाह ।

अध्वर्युः- श्रा३वय, इत्याग्नीधमाह ।

आग्नीधः- श्रै३षट् इत्यध्वर्युमाह ।

अध्वर्युः- प्रस्तरादपनीतं तृणं दर्शयन् इदं ब्रू ३ हि ।

आग्नीधः- अनुप्रहर इति

अध्वर्युः- तृणमभिप्रहत्य स्वगा दैव्या होतृभ्यः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः शयोब्रू३हि इति होतारं
संप्रैष्येत् ।

होता- तच्छंयोरावृणीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतये दैवी स्वस्तिरस्तु नः
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः । ऊर्ध्वं जिगातु भेषजं शं नो अस्तु द्विपदे शं जतुष्यदे । इति
ब्रूयात् ।

अध्वर्युः- उत्थायाहवनीयमुपतिष्ठते - आयुष्मा अग्नेस्यायुर्मै पहि चक्षुष्मा अग्ने सि चक्षुर्मैपाहि
इति भूमिमभिमृशति ध्रुवासि इति अनुच्यमाने शंयुवाके यं परिधि पर्यधत्वा अग्ने

देव॒ प॒णिभिर्वी॒यमाणः॑ । तं त॑ ए॒त तमनु॒ जोषं॑ भ॒रामि॒ ने॒देष॒ त्वद॑प॒चेतय॑ तै ।
इति मध्यमं परिधिमाहवनीये प्रहृत्य यज्ञस्य पाथ उप समितम् इति दक्षिणोत्तरी
परिधी युगपत्प्रहृत्य उत्तरार्धस्य परिधेरग्रमङ्गारेषूपगूहेत् ।

यजमानः- वि तै मु॒ज्वामि॒ र॒शना॑ वि र॒श्मीन्वि॒योक्त्वा॑ या॒नि परि॒चर्त॑नानि । ध॒त्ताद॒स्मासु॑
द्र॒विणं॑ यच्च भ॒द्रं प्र णो॑ ब्रू॒ताद्वा॒ग॒धां दे॒वता॑सु । इति परिधिषु विमुच्यमानेषु
जपित्वा अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा विष्णोः शंयो॒र॒हं दे॒व य॒ज्यया॑
य॒ज्ञेन॑ प्र॒ति॒ष्ठां ग॑मेयम् । इति शंयुवाक मनुमन्त्रयते ।

अध्वर्युः- जु॒ह्वामु॒पभृ॑तोऽग्रमवधाय स॒स्त्रावा॑भागाः स्तेषा॑ वृ॒हन्तः॑ प्र॒स्तरे॑ष्टा व॒र्हिष॑द॒श्च
दे॒वा इ॒मां वा॒चम॑भि॒ विश्वे॑ गृ॒णन्त॑ आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मा॒दय॑ध्व॒स्वाहा॑ ।
इति स॒स्त्रावे॑णाभिजुहुयात् ।

यजमानः- वसु॑भ्यो रु॒द्रेभ्य॑ आ॒दित्ये॑भ्यः स॒स्त्रावा॑भागेभ्य इदं न मम । इति त्यागं कुर्यात् ।
ऋ॒त्विजः- ह॒विःशे॑पानत्रैव भक्षयेयुः ।

अध्वर्युः- प्रह॒क्षिण॑मावृत्योत्करे उदगग्रं स्फ्यं निधाय तस्मिन् सुचौ सादयति । । अ॒ग्नेर्वा॑मप॒न्नगृ॑हस्य
स॒द॒सि सा॒दयामि॑ सु॒म्नाय॑ सु॒मिनी॑ सु॒म्ने मा॑ धत्तं धु॒रिधु॑र्यो॒पात॑म् इति । होत्रे
वेदं प्रहादाति ।

आग्नीध्रः- स्फ्यमाज्यस्थालीमुदकमण्डलं चाऽऽदाय उत्तरेण गार्हपत्यं होत्रध्वर्यो॒ग्रे गच्छेत् ।

अध्वर्युः- दक्षिणाज्यस्थालीऽस्रुवां मध्येन जुहूमादाय प्रदक्षिणमावृत्य अग्रेण गार्हपत्यं दक्षिणेन
पदा निक्रम्य गार्हपत्यदक्षिणान्योर्मध्ये गत्वा पश्चात् गार्हपत्यस्योपविशेत् ।

होता- वेदोऽसि वेदो विदेय । इति वेदं गृह्णीयात् । उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाँ
रसेनोत्वर्जन्यस्य धामभिरुदस्थाममृताँ अनु । इत्युत्थायोत्तरेण गार्हपत्यं प्रत्यागच्छेत् ।
गत्वा ग्रहपत्यस्य पश्चादुपविशेत् ।

अग्नीध्रः- अपरेण गार्हपत्यमध्वर्यो॒रुत्तर॑न दक्षिणाभिमुखः स्फ्यं गृहीत्वो॒र्ध्वजु॑रुपविशेत् ।

अध्वर्युः- होत्रा वेदमादाय वेद उपभृतं कृत्वा तूष्णीमाज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वाँ
गृह्णन् उपांशु सोममय अनुवृ॒द्धिः, इति उच्चैः (पत्नीमंयाजदेवता उपांशु इति)

- होतारं संप्रेष्य पुनः सुवेण त्रिवारमाज्यं जुह्वां गृहीत्वा चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- अप्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्ण्यम् । भावा वाजस्य संगथो ३ म् ।
इति उपाशुस्वरेण पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- आ३श्रा३वय । इत्यग्नीध्रं संप्रेष्येत् ।
- अग्नीध्रः- अस्तु श्रौ३षट्, इति प्रत्याश्रावयेत् ।
- अध्वर्युः- सोमं यज, इति होतारं संप्रेष्येत ।
- होता- ये३ यजमहे सोमं सं ते पयांसि समुयन्तु वाजाः संवृष्णयान्यभिमातिषाहः ।
आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवां स्युत्तमानि धिष्वा३ वौ३ षट् । इती
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्याग्नेरुत्तरार्धे जुह्यात् ।
- यजमानः- सोमायेदं न मम । इति त्यागं कृत्वा सोमस्याहं देवयज्यया सुरेता रेतो
धिषीय । इति हुतमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् त्वष्ट्रेऽनुब्रूही, इति होतारं
संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपम्पह्वये । अस्माकमस्तु केवलो३म् । इति
- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते । त्वष्टारं यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।
- होता- ये३ यजामहे त्वष्टारं तन्नस्तुरीपमधपोषयितु देव त्वष्टर्वि रराणस्यस्व । यतो
वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामा३ वौ३ षट् इति ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्याग्नेरुत्तरार्धे सोमाहुतेर्दक्षिणत उत्तरतो वा जुह्यात् ।
- यजमानः- त्वष्ट्र इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनां रूपं पुषेयम् ।
इति हुतमनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- आहवनीयतः, गार्हपत्ये परिश्रितेऽपरिश्रिते वा तूष्णीमाज्यस्थाल्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा
जुह्वां गृह्णन् देवानां पत्नीभ्योऽनुब्रू३हि, इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः प्रावन्तु नरतुजये वाजसातये । याः पार्थिवास्तो
या अपामपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छतो३म् । इति पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात् ।

- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते देवानां पत्नीर्यज, इति होतारं संप्रेषेत् ।
- होता- ये३ यजामहे देवानां पत्नीरुत ग्नाव्यन्तु देवपत्नीरिन्द्राण्यग्नय्यश्विनी राट् ।
आरोदसी वरुणानी शृणोतु व्यन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनां३ वौ३षट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युके गार्हपत्याग्नेरुत्तरार्धे जुहुयात् ।
- यजमानः- देवानां पत्नीभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थात्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् राकाया अनुव्रू३हि, इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- राकामहं सुहवां सुपुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतुत्मना । सीव्यत्वपः
सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यो३म् । इति पुरोनुवाक्यां ब्रूयात् ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते राकां यज, इति होतारं संप्रेषेत् ।
- होता- ये३ यजामहे राकां यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ।
ताभिर्नो अद्य सुमना उपाऽऽगहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा३ वौ३षट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्ये जुहुयात् ।
- यजमानः- राकाया इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा राकाया अहं देवयज्यया प्रजावान्
भूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।
- अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यरथात्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन् सिनीवाल्या अनुव्रू३हि, इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।
- होता- सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा । जुपस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि
दिदिङ्दि नो३म् ।
- अध्वर्युः- आश्राव्य प्रत्याश्राविते सिनीवालीं यज, इति होतारं संप्रेषेत् ।
- होता- ये३ यजामहे सिनीवालीं या सुवाहुः स्वङ्गुरिः सुपूमा बहुसूवरी । तस्यै
विश्वत्यै हविः सिनीवात्यै जुहोतना३ वौ३षट् ।
- अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते गार्हपत्ये जुहुयात् ।
- यजमानः- सिनीवाल्या इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा सिनीवाल्या अहं देवयज्यया प्रजावान्

पशुमान्भूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यास्यात्या आज्यं सुवेण गृहीत्वा जुह्वां गृह्णन्कुह्वा अनुब्रू३हि, इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं संपादयेत् ।

होता- कुहूमहं सुवृतं विद्यनापसमस्मिन्यज्ञे सुहवां जोहवीमि । सा नो ददातु श्रवणं पितृणां तस्यै ते देवि हविषा विधेमो३म् ।

अध्वर्युः- आश्राव्य, प्रत्याश्राविते । कुहूं यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- ये३ यजामहे कुहूं कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणोतु । सं दाशुपे किरतु भूरि वामं रायस्पोषं यजमाने दधातू३ वौ३षट् ।

अध्वर्युः- होत्रा वौपडित्युक्ते गार्हपत्ये जुहुयात् ।

यजमानः- कुह्वा इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा । कुह्वा अहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासम् इत्यनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः - तूष्णीमाज्यास्यात्याज्यंगृह्णन् अनुमत्या अनुब्रू३हि इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गृहीतं सम्पादयेत्

होताः- अनुनोद्यानुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् । अग्निश्च हव्यवाहनो भवतं दाशुषे मयो३म् ।।

अध्वर्युः - आश्राव्य प्रत्याश्राविते अनुमतिं यज इति होतारंसंप्रेष्येत्

होताः - ये३ यजामहे अनुमतिमन्विदनुमतेत्वंमन्यासै शंचनस्कृधि । क्रत्वेदक्षायनो-
हिनु प्रणाआयूंषितारिषा३ वौ० ।।

यजमानः- अनुमत्या इद० इति त्यागंकृत्वा - अनुमत्या अहं देवयज्यया प्रजावान्भूयासम् ।।
इति अनुमन्त्रयेत् ।।

अध्वर्युः - सुवाहुतीर्जुहोति - राकायै स्वाहा । य - रकायाइदं ।। अ०- सिनीवाल्त्यैस्वाहा
य - सिनीवाल्याइदं० ।। अ०- कुह्वै स्वाहा । य - कुह्वा इदं० ।। अ०
अनुमत्यै स्वाहा । य- अनुमत्या इदं० ।। अ० सं पत्नी पत्या सुकृतेन
गच्छतां यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम् । संजानानौ विजहतामरातीर्दिवि
ज्योतिरजरमारभेतास्स्वाहा ।

यजमानः - दिवि ज्योतिषे, अजराय परमात्मन इदं न मम,

अध्वर्युः- दश ते तनुवो यज्ञं यज्जिघास्ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन । नारिष्ठयोः
प्रशिषमीडमानो देवानां दैव्यैऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्स्वाहा । इति जुहुयात् ।

यजमानः- नारिष्ठाभ्यामिदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- यं वा देवा अकल्पयन्तुर्जो भागः शतक्रतू । एतद्वा तेन प्रीणानि तेन
तृप्यतमः सहै स्वाहा ॥२॥ इति जुहुयात् ।

यजमानः- नारिष्ठाभ्यामिदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- तूष्णीमाज्यस्थात्या आज्यं सुवेणाऽऽदाय जुह्वां गृह्णन्, अग्नये गृहपतयेऽनुब्रूहि,
इति होतारं संप्रेष्य चतुर्गुहीतं संपादयेत् ।

होता- अग्निर्होता गृहपतिः स राजा विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः । देवानामुत
यो मर्त्यानां यजिष्ठः स प्रयजतामृतावोऽम् । इति

अध्वर्युः- आश्रय, प्रत्याश्राविते । अग्निं गृहपतिं यज, इति होतारं संप्रेष्येत् ।

होता- येऽ यजामहेऽग्निं गृहपतिं हव्यवाळग्निरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको
अस्मे । सुगार्हपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्यक् संमिमीहि श्रवांसी ३ वौषट्, इति

अध्वर्युः- होत्रा वौषडित्युक्ते सोमत्वष्ट्राहुत्योर्मध्ये ऐशान्यां जुहुयात् ।

यजमानः- अग्नये गृहपतये इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य
मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्रभूयासम् । इत्यनुमन्त्रयेत् ।

अध्वर्युः- अग्नेरहोताग्नुत्तरतोगत्वा सुवेण होतुः प्रादेशिन्या उत्तमे पर्वणी अज्यात् ।

होता- वाचस्पतिना ते हुतस्येपे प्राणाय प्राश्रामि । इत्युत्तरपर्वलेपमुत्तर ओष्ठेऽभ्यात्म-
मात्माभिमुखं पाणितलं कृत्वा निमृज्य मनसस्पतिना ते हुतस्योर्जेऽपानाय प्राशनमि ।
इत्यधरपर्वलेपमधर ओष्ठे निमृज्यादकं स्पृष्ट्वाऽऽज्यं पाणितलेऽवदापयति ।

अध्वर्युः- उपस्पृष्टोदकस्य होतुर्हस्ते चतुर आज्यविन्दूनिडामवद्य होताग्मन्वारभते अध्वर्युः पत्नी च

होता- इळोपहृता सह दिवा बृहताऽऽदित्येनोपास्माँ इळा ह्वयतां सह दिवा
बृहताऽऽदित्येनेळोपहृता । सहान्तरिक्षेण वामदेव्येन वायुनोपास्माँ इळा ह्वयतां

सहान्तरिक्षेण वामदेव्येन वायुनेळोपहता । सह पृथिव्या रथंतरेणाग्निनोपास्माँ
इळा ह्वयतां सह पृथिव्या रथंतरेणाग्निना । उपहृता गावः सहाशिर उप मां
गावः सहाशिरा ह्वयन्तामुपहृता धेनुः सह ऋषभोप मां धेनुः सह ऋषभा
ह्वयतामुपहृता गौर्धृतपद्युप मां गौर्धृतपदी ह्वयतामुपहृता दिव्याः सप्त होतार
उप मां दिव्याः सप्त होतारो ह्वयन्तामुपहृतः सखा भक्ष उप मां सखा भक्षो
ह्वयतामुपहृतेळा वृष्टिरुप मामिळा वृष्टिर्ह्वयताम् । इळोपहृतेळोपास्माँ इळा
ह्वयतामिळोपहृता । मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी ब्रह्मदेवकृतमुपहृतं दैव्या
अध्वर्यव उपहृता उपहृता मनुष्याः । य इमं यज्ञमवान्ये च यज्ञपतिं वर्धानुपहृते
द्यावापृथिवी पूर्वजे ऋतावरी देवी देवपुत्रे । उपहृतोऽयं यजमान उत्तरस्यां
देवयज्यायामुपहृतो भूयसि हविष्करण इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहृतः,
इति मन्त्रेणाऽऽज्येडामुपह्वयेत ।

यजमानः- अध्वर्यु अग्नीधे षड्विदून् आज्यं ददाति ।

होताऽऽग्नीधश्च- स्वस्वहस्तस्थमाज्येडां तूष्णीं प्राश्याऽऽचामेताम् । आग्नीध्रो मार्जयते ।

अध्वर्युः- मुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा आज्यस्थालीं सुवं सुचं वेदं चादाय पत्नीगार्हपत्ययोर्मध्येन
नीत्वा अपमव्यं दक्षिणत एत्य दक्षिणाग्नौ प्रायश्चित्तानि जुहोति । उलूखले मुसले
यच्च शूर्पं आशिश्लेष दृषदि कृष्णाजिने यत्कपाले । अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि
विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम् । यज्ञे या विप्रुषः सन्ति वह्नीरग्नौ ताः
सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि स्वाहा ।

यजमानः- विश्वेभ्यो देवेभ्य इदं न मम, इति त्यजेत् ।

अध्वर्युः- अपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा । दक्षिणाग्नाविधमप्रव्रश्चनान्यभ्याधाय फलीकरणानोप्य
दक्षिणाग्नौ जुहोति । अग्नेऽदध्यायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्ये
पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरन्मन्ये पाहि दुश्चरितादविपं नः पितुं कृणु सुपदा
योनिः स्वाहा । इति

यजमानः- अग्नये, अदध्यायवे, अशीततनव इदं न मम

अध्वर्युः- अपरेण पत्नीमुनरतो गन्त्वा वेदं जयमानाय प्रददति ।

यजमानः- यजमानो वेदं गृहीत्वा वेदोऽसि वित्तिरसि पाप्मनो व्यावृत्तिं विदेय कर्मासि
करुणमसि क्रियासं सनिरसि सनिताऽसि सनेयं धृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं
सहस्त्रिणं वेदो ददातु वाजिनम् । इति वेदमभिमृशेत्

अध्वर्युः- यजमानाद्वेदं गृहीत्वा होत्रे प्रयच्छति ।।

होता- वेदं पत्यै प्रदाय वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय कर्मासि करुणमसि क्रियासं सनिरसि
सनिताऽसि सनेयं धृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्त्रिणं वेदो ददातु वाजिनं ।
यं वहव उपजीवन्ति यो जनानामसद्वशी । तं विदेय प्रजां विदेय कामाय
त्वा । इति पत्नीं वाचयेत् । यदि पत्नी प्रजा मे स्यादिति कामयेत तदा वेदस्य
जानुसदृशेन प्रदेशेन पत्नी स्वनाभिमात्रभेत् । कामनाभावेऽपि वाचनं भवत्येव ।

होता- प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वाऽवध्नात्सविता सुशेवः । ऋतस्य
योनौ सुकृतस्य लोकेऽरिष्टां त्वा सह पत्या दधामि । इति पत्या योक्त्रं विमुच्य
तद्योक्त्रं द्विगुणं कृत्वा प्रत्यग्वर्गाहपत्यात्पाकपाशं निधाय योक्त्रस्योपरिष्ठाद्वेदतृणान्युदगग्राणि
निधाय वेदतृणेभ्यः पुरस्तात्तृणैः संश्लिष्टं पूर्णपात्रं निधाय अभिमृशन् पूर्णपात्रमभिमृशन्तीम्-
पूर्णमसि पूर्णं मे भूयाः सुपूर्णमसि सुपूर्णं मे भूयाः सदसि सन्मे भूयाः
सर्वमसि सर्वं मे भूया अक्षितिरसि मा मे क्षेष्टाः । इति वाचयित्वा प्राच्यां
दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्ताम् । दक्षिणस्यां दिशिमासाः पितरो मार्जयन्ताम् ।
प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्ताम् ! उदीच्यां दिश्याप ओषधयो
वनस्पतयो मार्जयन्ताम् । ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरः प्रजापतिर्मार्जयतां
मार्जयन्तामिति वा । इति पूर्णपात्रादुदकमुदुक्षन्नुदुक्षन्तीं पत्नीं वाचयित्वा
योक्त्रस्याधस्तात्पत्यञ्जलिमुत्तानमात्मनश्च सव्यं पाणिमुत्तानं निधाय पूर्णपात्रं निनयन्
माऽहं प्रजां परासिचं या नः सयावरीः स्थ न । समुद्रे वो निनयानि स्वं
पाथो अपीथ । इति पत्नीं वाचयेत् ।

अध्वर्युः- पत्याः योक्त्रविस्रस्य मोचयन्त्या अञ्जलौ योक्त्रं निधाय पूर्णपात्रमानयेत् । इमं
विध्यामि वरुणस्य पाशं यमवध्नात्सविता सुकेतः । धातुश्च योनौ सुकृतस्य
लोके स्योन मैसहपत्या करोमि ।

पत्नी- समायु॑षा सं प्र॒जया॑ सम॒ग्ने वर्च॑सा पुनः॑ । सं पत्नी॑ पत्याऽहं गच्छे॑ समात्मा
तनु॒वा मम॑ । इत्यानीयमाने पूर्णपात्रे जपित्वा तदुदकं भूमौ निनीयाऽऽर्द्धेण हस्तेन
मुखं विमृज्य यदप्सु॑ते सरस्वति॑ गोष्प॒श्वेषु॑ यन्मधु॑ । तेन॑ मे वाजिनीवति॑
मुखमङ्घ्रि॑ सरस्वती । । पूर्ववत्तिरपवित्र अप आचामति पयस्वती० पयः अपा०
ऽसृज । गार्हपत्यं तूष्णीं परिषिच्य समिध आधापयति । अग्ने व्रतपते व्रतमचारि॑षं
तद॑शकं तन्मैराधि॑स्वाहा अग्नयेव्रतपतय इदं नमम । ।

वायोव्रतपतेत इदं वायवेव्रतपत इदं ।

आदित्यव्रतपते० स्वाहा अदित्य व्रतपत इदं ।

व्रतानां व्रतपते० स्वाहा । व्रतानां व्रतानां व्रतपत इदं । पुनः परिषिच्य गार्हपत्यं
वेद्युत्करमध्येन निष्कामति ।

अध्वर्युः- यथेतमाहवनीयं गच्छेत् ।

होता- वेदतृणानि दक्षिणेन हस्तेनाग्रप्रदेशे गृहीत्वाऽविधुत्वन्-तन्तुतन्त्रजसो भानुमन्विहि
ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया कृतान् । अनुत्वणं वयत जोगुवामपो मनुर्भव
जनया देव्यं जनम् । इति गार्हपत्यादारभ्य सव्येन हस्तेन संततं स्तृणन्नाहवनीयं
गत्वा शेषं निधाय प्रत्यगुदगाहवनीयादवस्थायाऽऽज्यस्थात्याः सुवेणाऽऽज्यमादाय
आग्नीध्रेणान्वारब्धः प्रायश्चित्तानि जुहोति अयाश्चाग्नेऽस्य न भिशस्तीश्च
सत्यमित्त्वमया असि । अयासा वयसा कृतोऽयासन्हव्यमूहिषे या नो धेहि
भेषजं स्वाहा ।

यजमानः- अयसेऽग्नय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

होता- पूर्ववत्सुवेणाज्यं गृहीत्वा-अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे । पृथिव्याः
सप्तधामभिः स्वाहा ।

यजमानः- देवेभ्य इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

होता- सुवेण आज्यं गृहीत्वा-इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूहलमस्य
पांसुरे स्वाहा ।

यजमानः- विष्णव इदं न मम,

होता- सुवेण आज्यं गृहीत्वा भूः स्वाहा ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

होता- सुवेण आज्यं गृहीत्वा भुवः स्वाहा ।

यजमानः- वायव इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

होता- सुवेणाज्यमादाय स्वः स्वाहा ।

यजमानः - सूर्यायिदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

होता- सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा भूर्भुवः स्वः स्वाहा ।

यजमानः- प्रजापतय इदं न मम, इति त्यागं कुर्यात् ।

होता- पूर्ववत्स्थित एव, ॐ च मे स्वरश्च मे यज्ञोप च ते नमश्च । यत्ते न्यूनं तस्मै त
उप यत्तेऽतिरिक्तं तस्मै ते नमः । इत्युपस्थाय तीर्थेनैव निष्कामेत् ।

अध्वर्युः - आज्येन ध्रुवामाध्याययति । यजमानश्च आप्यातांघृतेन ध्रुवां यज्ञं यज्ञं प्रति
देवयद् भ्यः । सूर्याया ऊधोदित्या उपस्थ उरुधारापृथिवीं यज्ञे अस्मिन् । ।

यजमानः- ध्रुवामग्रेण स्थितं स्वभागं प्राश्नाति - प्रजापतेर्विभान्नम लोकस्त स्मिन् स्वाददामि
सह यजमानेन इति ।

अध्वर्युः- उपविष्टे यजमाने सुवेण आज्यस्थाल्या आऽऽज्य गृहीत्वाऽऽसीनो वक्ष्यमाणामन्त्रैः
सर्वप्रायश्चित्ताभ्याहवनीये जुहुयात् आश्रावितमत्याश्रावितं वषट्कृतमत्यनूक्तं च
यज्ञे । अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरत्रेति कल्पयन्
स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्स्वाहा ॥1॥

यजमानः- देवेभ्य इदं न मम ।

अध्वर्युः- इष्टेभ्यः स्वाहा ॥2॥

यजमानः- इष्टेभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा ॥3॥

यजमानः- अनिष्टेभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा ॥4॥

यजमानः- दुरिष्ट्या इदं नमम

अध्वर्युः- निष्कृत्यै स्वाहा ॥5॥

यजमानः- निष्कृत्या इदं नमम

अध्वर्युः- दौराध्वै स्वाहा ॥6॥

यजमानः- दौराध्या इदं नमम

अध्वर्युः- दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा ॥7॥

यजमानः- दैवीभ्यस्तनूभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- ऋध्यै स्वाहा ॥8॥

यजमानः- ऋध्या इदं नमम ।

अध्वर्युः- समृद्ध्यै स्वाहा ॥9॥

यजमानः- समृद्ध्या इदं नमम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- सर्वसमृद्ध्यै स्वाहा ॥10॥

यजमानः- सर्वसमृद्ध्या इदं नमम

अध्वर्युः- भूः स्वाहा ॥11॥

यजमानः- अग्नय इदं नमम ।

अध्वर्युः- भुवः स्वाहा ॥12॥

यजमानः- वायव इदं नमम ।

अध्वर्युः- सुवः स्वाहा ॥13॥

यजमानः- सूययिदं नमम ।

अध्वर्युः- भूर्भुवः सुवः स्वाहा ||14||

यजमानः- प्रजापतय इदं नमम ।

अध्वर्युः- इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युगचके स्वाहा ||15||

यजमानः- वरुणायेदं नमम ।

अध्वर्युः- तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहैडमानो वरुणेह वोध्युरु शंस मा न आयुः प्रमोषीः स्वाहा ||16||

यजमानः- वरुणायेदं नमम ।

अध्वर्युः- त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽवयासि सीष्ठाः । यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्रमुग्ध्यस्मत्स्वाहा ||17||

यजमानः- अग्नीवरुणाभ्यामिदं नमम ।

अध्वर्युः- स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ । अव यक्ष्व नो वरुणः रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि स्वाहा ||18||

यजमानः- अग्नीवरुणाभ्यामिदं नमम ।

अध्वर्युः- अयाश्चाग्नेऽस्य न भिशस्तीश्च सत्यमित्त्वमया असि । अयसा मनसा धृतोऽयसा हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजः स्वाहा ||19||

यजमानः- अग्नये अयास इदं नमम ।

अध्वर्युः- यदस्मिन्कर्मण्यन्तरागाममन्त्रतः कर्म तो वा । अनया हुत्या तच्छमयामि सर्वं तृष्यतु देवा अवसतां घृतेन स्वाहा ||20||

यजमानः- देवेभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- यदस्य कर्मणोत्यरीरिचं यद्वान्यूनमिहाकरम् । अग्निष्टं त्विष्टकृ द्विद्वान्त्सर्वं स्विष्टं सुहुतं करोतु मे । अग्नये स्विष्टकृते सुहुत आहूतीनां कामानाः समर्धयित्रे स्वाहा । ||21||

यजमानः- अग्नये स्विष्टकृत इदं नमम ।

अध्वर्युः- प्रजापते नत्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता वभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो
अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाः स्वाहा । ||22||

यजमानः- प्रजापतय इदं नमम ।

अथर्धौवाज्यात्- ब्रह्माप्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मवाचो ब्रह्म यज्ञानाः हविषामाज्यस्य । अतिरिक्तं
कर्मणो यज्ञहीनं यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन् स्वाहाकृताहुतिरेतु देवान्स्वाहा
||23||

यजमानः- देवेभ्य इदं नमम ।।

अथर्धौवाज्यात्- आश्रा वितमत्याश्रावितं० रेतु देवान् स्वाहा ||24||

यजमानः- देवेभ्य इदं नमम ।।

अध्वर्युः- यद्वो देवा अतिपादयानि वाचा चित्रयन्त देवहेडनम् । अरायो अस्माः
अभिदुच्छुनायतेऽन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन् स्वाहा ||25||

यजमानः- देवेभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- ततं म आपस्तदु तायते पुनः स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते । अयः समुद्र
उत विश्वभेषजः स्वाहाकृतस्य समु तृपणुतर्भुवः स्वाहा ||26||

यजमानः- ऋभुभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- उद्वयं तमसस्परी पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमः
स्वाहा ||27||

यजमानः- सूरयिदं नमम ।

अध्वर्युः- उदु त्यं जातवदसं देवं वहन्ति केतवः । इशे विश्वाय सूर्यः स्वाहा ||28||

यजमानः- सूरयिदं नमम ।

अध्वर्युः- चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणास्याग्नेः । आऽप्रा द्यावापृथिवी

अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च स्वाहा ॥29॥

यजमानः- सूर्यायेदं नमम ।

अध्वर्युः- इमं मे वरुण श्रुधी हवमद्या च मृडय । त्वामवस्युगचके स्वाहा ॥30॥

यजमानः- वरुणायेदं नमम ।

अध्वर्युः- तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो वरुणेह बोध्युरु शंस मा न आयुः प्रमोषीः स्वाहा ॥31॥

यजमानः- वरुणायेदं नमम ।

अध्वर्युः- त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽवयासि सीष्ठाः । यजिष्ठो बह्निमतमः शोशुचानो विश्वा द्वेपांसि प्रमुग्ध्यस्मत्स्वाहा ॥32॥

यजमानः- अग्नीवरुणाभ्यामिदं नमम ।

अध्वर्युः- स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युपौ । अव यक्ष्व नो वरुणं रराणो वीहि मृडीकं सुहवो न एधि स्वाहा ॥33॥

अध्वर्युः- त्वमग्ने अयाऽस्ययासन्मनसा हितः । अयासन्हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजं स्वाहा ॥34॥

यजमानः- अग्नये, अयास इदं न मम । (अग्नय इदमिति वा)

अध्वर्युः- प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव । यत्कामास्ते जुहु-
मस्तन्नो अरतु वयं स्याम पतयो रयीणां स्वाहा ॥35॥

यजमानः- प्रजापतय इदं नमम ।

अध्वर्युः- इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मैषानुगादपरे अर्थमेतम् । शतं जीवशरदः
पुरु चीस्तिरो मृत्युं दधतां घर्वते न स्वाहा ॥36॥

यजमानः- मृत्यव इदं नमम ।

अध्वर्युः- इष्टेभ्यः स्वाहा ॥37॥

यजमानः- इदं नमम ।

अध्वर्युः- वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा ||38||

यजमानः- अनिष्टेभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा ||39||

यजमानः- दुरिष्ट्या इदं नमम

अध्वर्युः- निष्कृत्यै स्वाहा ||40||

यजमानः- निष्कृत्या इदं नमम

अध्वर्युः- दौराध्यै स्वाहा ||41||

यजमानः- दौराध्या इदं नमम

अध्वर्युः- दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा ||42||

यजमानः- दैवीभ्यस्तनूभ्य इदं नमम ।

अध्वर्युः- ऋध्वै स्वाहा ||43||

यजमानः- ऋध्वा इदं नमम ।

अध्वर्युः- समृद्ध्यै स्वाहा ||44||

यजमानः- समृद्ध्या इदं नमम, इति त्यागं कुर्यात् ।

अध्वर्युः- यत॑ इन्द्र॒ भयाम॑हे ततो॒ नो अभयं॑ कृधि । मघ॑वञ्छुग्धि तव॒ तन्न॑ ऊति
विद्वि॒षो विमृ॑धो जाहि॒ स्वाहा॑ ||45||

यजमानः- अभयंकारा येन्द्राये नमम ।

अध्वर्युः- स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्व॒त्रहा विमृ॑धो व॒शी । वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा
अभयं॑करः स्वाहा॑ ||46||

यजमानः- स्वस्तिदेअ भयंकरायैदं नमम ।

अध्वर्युः- आभि॒र्गीर्भिर्य॑दतो॒ न ऊ॒नपा॑प्यायय हरि॒वो वर्ध॑मानः । य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑
गो॒त्रा रु॒जासि॑ भूयि॒ष्ठभा॒जो अध॑ ते स्याम॒ स्वाहा॑ ||47||

यजमानः- इन्द्राय हरिवत् इदं नमम, इति ।

अध्वर्युः- अनाज्ञातं यदाज्ञातं यज्ञस्य क्रियते मिथु । अग्ने तदस्य कल्पय त्वः हि वेत्थ यथातथ ५ स्वाहा ॥48॥

यजमानः- अग्नय इदं नमम ।

अध्वर्युः- पुरुष संमितो यज्ञो यज्ञः पुरुष संमितः यत्त्वं हि वेत्थयथा अग्नेतदस्य कल्पय तथः स्वाहा ॥49॥

यजमानः- अग्रय इदं नमम । ।

अध्वर्युः- यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न यज्ञस्य मन्वते मर्तासः । अग्निष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्यजिष्ठो देवाः ऋतुशो यजाति स्वाहा ॥50॥

यजमानः- अग्नय इदं नमम ।

अध्वर्युः- पुनास्वादित्यारुद्रावसवः समिन्धतापुनर्ब्रह्माणो वसुनीत यज्ञैः । धृतेनत्वं तनुवो वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः स्वाहा ॥51॥

यजमान- आदित्यारुद्रवसु ब्रह्मभ्य इदं नमम । ।

अध्वर्युः- अनेन समिधं हुत्वा पुनराज्येनापि सुवेण जुहुयात् ॥52॥

आज्यस्यात्वया सकृगुहीतेन जुहोति । यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तर्यपुन राहार्जातवेदा विचर्षाणिः स्वाहा ॥53॥

यजमान- आग्नये जातवेद स इदं नमम । ।

अध्वर्युः- पुन सुवेण - पुनरग्निश्चक्षुरदान्युनरिनद्रो बृहस्पतिः पुनर्मे आशिनायुवं चक्षुराधत्तमक्ष्यो स्वाहा ॥54॥

यजमानः- अग्नीन्द्रवृहस्पत्यश्विभ्य इदं । ।

अध्वर्युः- भूस्वाहा ॥55॥

यजमान- अग्नाय इदं ।

अध्वर्युः- भुवःस्वाहा । ॥56॥

यजमान- वायव इदं नमम । ।

अध्वर्युः- सुवःस्वाहा ॥57॥

यजमान- सूर्ययिद इदं नमम । ।

अध्वर्युः- ओ स्वाहा ॥58॥

यजमान- परमात्मन इदं नमम । ।

अध्वर्युः- यच्चिद्धिते विशोयथा प्रदेववरुणं व्रतम् । मिनिमासि द्यवि द्यविस्वाहा ॥59॥

यजमानः- वरुणायेदं नमम । ।

अध्वर्युः- यत्किंचेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्या श्चरामसि ।
अचिंतीय तत्त्वधर्मायुयुपिम मानस्तस्मा देनसो देवरीरिषः स्वाहा ॥60॥

यजमानः- वरुणायेदं नमम । ।

अध्वर्युः- कितवासोयद्रि रिपुर्न दीर्भि यद्वाघासत्यमुतयन्नाविह्य ।
सर्वाताविष्य शिथिरेवदेवाऽधाते स्याम वरुणथियासः स्वाहा ॥61॥

यजमानः- वरुणायेदं नमम । ।

अध्वर्युः- तन्तुन्तन्वन्नजसो मानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथोरक्षधियाकृताः ।
अनुत्त्वणं वयत जोगुवामपो मनुर्भवजनया दैव्यं जनः स्वाहा ॥62॥

यजमानः- अग्नेयेतन्तुमत इदं नमम । ।

अध्वर्युः- उद्धुध्यस्वाग्नेप्रति जागृह्येन मिष्टपूर्त सः सृजेथामयं च ।
पुनः कृण्वः स्त्वापितरं युवानंमन्वताः सीत्वयितंतुमतः स्वाहा ॥63॥

यजमानः- अग्नये तन्तुमत इदं नमम । ।

अध्वर्युः- त्रियस्त्रिः शतन्तवो ये वितात्तिरे य इमं यज्ञः स्वधाया ददन्ते ।
तेषां छिनं प्रत्येतदधामिस्वाहाघर्मोदेवाऽअथेतु स्वाहा ॥64॥

यजमानः- अग्नये तन्तुमत इदं न मम ।।

अध्वर्युः- अन्व॒ग्निरुप॑प॒साम॑ग्रम॒ख्यद॑न्व॒हानि॑प्रथ॒मो जा॑तवे॒दाः । अनु॒सूर्य॑स्य रु॒पुरु॒त्रा
च॒र॒श्मी ननु॑धा॒वापृ॑थि॒वी आ त॑तानः॒ स्वाहा ॥65॥

यजमानः- द्यावृथिवीभ्यामिदं नमम ।।

अध्वर्युः- म॒नोज्योति॑र्जुष॒तामाज्यं॑ वि॒च्छिन्नं॑य॒ज्ञं स॒मिमं॑ द॒दातु॑ । या इ॒ष्टाउ॒षसो॑
नि॒म्नुच॑श्च॒ताः स॑न्द॒धामि॑हविषा घृ॒तेन॒स्वाहा ॥66॥

यजमानः- अग्नये मनस्वत इदं नमम ।।

अध्वर्युः- भूर॒ग्रये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा ॥67॥

यजमानः- अग्नये पृथिव्यै महत इदं ।।

अध्वर्युः- भुवो॒वाय वे॑ चान्तरि॒क्षाय॑चम॒हते च॒ स्वाहा ॥68॥

यजमानः- वायवेन्तरिक्षाय महत इदं

अध्वर्युः- सुव॑रा॒दित्या॑ च दि॒वेच॑म॒हते च॒ स्वाहा ॥69॥

यजमानः- आदित्यदिवे महत इदं

अध्वर्युः- भूर्भुवः॒सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च नक्ष॒त्रेभ्य॑श्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा ॥70॥

यजमानः- चन्द्र मसे च नक्षत्रेभ्यो दिग्भयो महतेभ्य इदं न मम ।।

अध्वर्युः- स॒प्तत॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्तजि॒ह्वास॑प्त॒र्ष्यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणी॑ । स॒प्त हो॒त्रा स॒प्त
धा॒त्वा य॑जन्ति स॒प्त योनि॑ रा॒ष्ट्रेण॑स्वाघृ॒तेन॒ स्वाहा ॥71॥

यजमानः- अग्रये सप्तवत इदं ।।

अध्वर्युः- प्र॒जाप॑तेन॒त्व० र॒यीणां॑स्वाहा० ॥72॥

यजमानः- प्रजा० इदं ।।

अध्वर्युः- प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा ॥73॥

यजमानः- प्रजापतय० ..

अध्वर्युः- हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भा॒य॑ स्वाहा ॥74॥

यजमानः- हिर॒ण्य॒ग॒र्भा॒य॑इद० ॥

अध्वर्युः- भृ॒गू॒णां॑ प॒तये॑ स्वाहा ॥75॥

यजमानः- भृ॒गू॒णां॑प॒तयि॑दं० ॥

अध्वर्युः- अ॒ंगि॒र॒सं॑ प॒तये॑ स्वाहा ॥76॥

यजमानः- आ॒ंगि॒र॒सं॑ प॒तय॑ इदं० ॥

अ-भूर॒ग्नये॑० ॥77॥ भुवो॑ वा॒यवै॑ च ॥78॥ सुव॒रादि॒त्याय॑ च ॥79॥

भूर्भुव॑सुवश्चनद्रमसे० ॥80॥ भूस्वाहा ॥81॥ भुवस्वाहा ॥82॥ सुवस्वाहा ॥83॥
भूर्भुव॑सुवस्वाहा ॥84॥ जुह्वां द्वादशागृहीतं गृहीत्वा पंचविप्राहं जुहोति -
जा॒तवै॑दसे० त्यग्निः स्वाहा ॥85॥

यजमानः- अ॒ग्नये॑ ज॒तवे॑ द॒स इदं॑ । अ० मा॒नो ज्योतिः० । घृ॒तेन॑ स्वाहा ॥86॥ य०-
अ॒ग्नये॑ म॒नस्व॑तइदं० अ० भूर॒ग्नये॑चं० ॥87॥ भुवो॑ वा॒य वै॑च० ॥88॥ सुव॒र-
दि॒त्याय॑ ॥89॥

यजमानः- ऋ॒क्तो य॒ज्ञभे॑षप्रायश्चित्तं करिष्ये । इति संकल्पयेत् ।

ब्रह्मा- गा॒र्हप॑त्यस्य पश्चादुपविश्य, उपस्थस्योत्तानत्वाविरोधेन दक्षिणं जान्वाच्य सुवेणाऽऽज्य-
माज्य॑स्थात्वा गृहीत्वा भूः स्वाहा, इति गा॒र्हप॑त्ये जुहुयात् ।

यजमानः- अ॒ग्नय॑ इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा यजुष्टो यज्ञभेषप्रायश्चित्तं करिष्ये, इति संकल्पयेत् ।

ब्रह्मा- दक्षिणाग्नेः पश्चादुपविश्य, उपस्थस्योत्तानत्वाविरोधेन दक्षिणं जन्वाच्याऽऽज्य॑स्थात्वाः
सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा भुवः स्वाहा, इति दक्षिणाग्नौ जुहुयात् ।

यजमानः- वा॒यव॑ इदं न मम, इति त्यागं कृत्वा सर्वतो यज्ञभेषप्रायश्चित्तं करिष्ये, इति संकल्प-
येत् ।

- ब्रह्मा-** आहवनीयस्य पश्चादुपस्थित्योपस्थित्योत्तानत्वाविरोधेन दक्षिणं जान्वाच्याऽऽज्यस्थात्याः सुवेणाऽऽज्यं गृहीत्वा भुर्भुवः स्वःस्वाहा, इत्याहवनीये जुहुयात् ।
- यजमानः-** प्रजापतय इदं न मम ।
- अध्वर्युः-** अन्तवेदि बर्हिभ्यः प्रत्येकं किञ्चिद्गृहीत्वा सकृत् समनक्ति ध्रुवायाम् । समंक्तां बर्हिः हविषाधृतेन समादित्यैः वसुभिः संमरुद्भिः । समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवैः रंवताम् । आहविये प्रहरति दिव्यं नभोगच्छातुयत्स्वाहा ।
- यजमानः-** दिव्याय नभस इदं न मम ।।
- अध्वर्युः-** उत्थाय दक्षिणपादं अन्तर्वेद्यां निधाय ध्रुवामादाय सर्वं जुहोत्यन्तर्वेद्यूर्ध्वस्तिष्ठन् देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमित् मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञः स्वाहा वाचि स्वाहा । वार्ते धाः स्वाहा, इति ध्रुवया समिष्टयजुर्जुहुयात् ।
- यजमानः-** देवेभ्यो गातुविद्वयोयज्ञाययरमात्मान इदं न मम ।
- ब्रह्मा-** समिष्टयजुर्हूयमानेहोमान्दुतेसमिष्टयजुष्यपोत्याय आहवनीयमुपतिष्ठते - अयाङ्यज्ञः हविषो जातवेद अदध्यो अन्तत पूर्वो अस्मिन्निषद्य । सन्वन्तनिः सुविमुचा नो विमुंचधेह्यस्मासुद्रविणं जातवेदो यच्चभद्रं - इति ।।
- अध्वर्युः-** प्रवसति यजमाने यजमानभागं प्रजापतेर्विभान्नाम लोक स्तस्मिन्स्वा दधामि सह यजमानेन । इति ध्रुवायामवधाय देवा गातुविद इत्यादि पूर्ववज्जुहुयात् ।
- अध्वर्युः-** प्रणीतापात्रमन्तर्वेद्यां निधाय यजमानं वाचयति ।
- यजमानः-** सदसि सन्मे भूयाः सर्वमसि सर्व मे भूयाः पूर्णमसि पूर्ण मे भूया अक्षितमसि मा मे क्षेष्टाः । प्रतिदिशामध्वर्युर्यजमान जलमभिषिंचतः प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्ताम् । दक्षिणायां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्ताम् । प्रतीच्यां दिशि ब्रह्माः पशवो मार्जयन्ताम् । उदीच्यां दिश्याप आषधयो वनस्पतयो मार्जयन्ताम् । ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञपतिर्मार्जयन्ताम् । इति समुद्रं वः ग्रहिणोम्यक्षिताः स्वां योनिमपिगच्छत । अच्छिद्रः प्रजया

भूयांसं मा परासेचि मत्पयः । इत्यान्तर्वेदि प्रणीताशेषं निनीय उष्णाय दक्षिणेनपदा
विष्णुक्रमान् क्रमते ।

आश्वलायन ब्रह्मा- तूष्णीं स्वभागं प्राश्याऽऽचम्य प्रत्यगुदगाहवनीयादवस्थाय, आज्यस्थाल्याः सुवे-
णाऽऽज्यमादायाऽऽग्नीध्रेणान्वारब्धः सन्, (होत्रानन्वारब्धश्चेत्) अयाश्चाग्नेऽ स्यन-
भिश्चस्तीश्च सत्यमित्वमया अस्ति । अयासा वयसा कृतोऽयासन्हव्यमूहिषेऽया
नो धेहि भेषजं स्वाहा । इत्याहवनीये जुहुयात् ।

यजमानः- अयसेऽग्नय इदं न मम ।

ब्रह्मा- पूर्ववत्स्थित्वाऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा, अतो देवा अवन्तु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे ।
पृथिव्याः सप्तधामभिः स्वाहा । जुहुयात् ।

यजमानः- देवेभ्य इदं न मम ।

ब्रह्मा- इदं विष्णुं विचक्रमे त्रेधा निदधेपदम् समूहळ मस्य पांसुरे खाहा ।

यजमानः- विष्णव इदं न मम ।

ब्रह्मा- भूः स्वाहा ।

यजमानः- अग्नय इदं न मम ।

ब्रह्मा- पूर्ववत् आऽऽज्यं सुवेण गृहीत्वा भुवः स्वाहा ।

यजमानः- वायव इदं न मम ।

ब्रह्मा- स्वः स्वाहा ।

यजमानः- सूर्यायिदं न मम ।

ब्रह्मा- भूर्भुवः स्वः स्वाहा ।

यजमानः- प्रजापतय इदं न मम ।

ब्रह्माऽऽग्नीधश्च- ॐ च मे स्वरश्च मे यज्ञोप च ते नमश्च । यत्ते न्यूनं तस्मै त उप
यत्तेऽतिरिक्तं तस्मै ते नमः । इत्युपस्थाय यथेतं निष्क्रामेयाताम् ।

यजमानः- विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवी मनु विक्रमे निर्भक्तः

स यं द्विष्मः ॥१॥ विष्णोः क्रमोऽस्यभिः शस्तिहा त्रैष्टुभेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु
 विक्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥२॥ विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन
 छन्दसा दिवमनुविक्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥३॥ दक्षिणेन पदा, उत्तरोत्तरं
 क्रममधिकान्तरालं प्राक्स्त्रीन्विष्णुक्रमान् (पादविक्षेपान्) प्रकम्य तत्रैव स्थित्वा विष्णोः
 क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभेन छन्दसा दिशोऽनु विक्रमे निर्भक्तः स यं
 द्विष्मः ॥४॥ इति जपित्वा तत्रैव स्थित्वा, आहवीय मुपतिष्ठते अगन्म सुवः सुवरगन्म
 संदृशस्ते मा च्छित्ति यत्ते तपस्तस्मै ते माऽऽवृक्षि । तत्रैवासीनो बर्हिर्वात्वा वा
 आदित्यमुपतिष्ठते सुभूरसि श्रेष्ठोरश्मिनामायुर्धा अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा असि
 वर्चो मयि धेहि दर्भैरात्मानं मार्जयन् पाप्मानमेभ्यो लेके भ्यो निर्भजति इदमह ममुं
 भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तारिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादन्नाद्यान्निर्भ-
 जामि । निर्भक्तः स यं द्विष्मः । इति अपउपस्पृष्य सं ज्योतिषाभुवम् इत्युत्तरः
 प्रत्येत्यात्मानमभिमृशति । समहं प्रजया सं मया प्रजा समहं रायस्योपेण स मया
 रायस्योप इति । अथाह व नीये समिध आदधति समिधो आग्ने मे दीदिहि
 समेधाते अग्ने दीद्यासं स्वाहा । अथदक्षिणमभिपर्यावर्त्य-ऐन्द्री मावृतमन्वा
 वर्ते इति । अथोद उपर्यावर्तते आह वनीयमुप तिष्ठते - वसुमान्यज्ञो
 वसीयान्भूयासम् । अथाग्निं पावमानीभ्यां गार्हपत्यमुपतिष्ठते - अग्न आयूष्पि
 पवस आ सुवोर्जमिपं च नः । आरे वाधस्व दुच्छनाम् । अग्ने पवस्व स्वपा
 अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत्योपः रयिं मयि । अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं
 त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः शतः हिमाः ।
 इति गार्हापत्यमुपस्थाय तत्रैव स्थित्वा तामाशिषमाशासे रामचन्द्रशर्मणे
 अत्रस्वनामगृणीयात् ज्योतिष्मतीम् । अमुष्मा इति यावन्तो अस्य पुत्रा जाता
 भवन्ति तावन्तः स्वपुत्रं नामगृह्णाति - ज्योतिष्मतीं इत्यान्तः दक्षिणाऽतिक्रम्य
 कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चतु इति यजं विमुच्य, त्रिः पवित्रमप आचामति
 पयस्वती ० मः सृज । अयाहवनीयं समिध आदधति । अग्ने व्रतपते व्रतमचारिपं
 तदशकं तन्मेऽराधि स्वाहा । वायो व्रतपते व्रतमचारिपं तदशकं तन्मेऽराधि
 स्वाहा । आदित्य- व्रतमचारिपं तदशकं तन्मेऽराधि । स्वाहा व्रातानां व्रतपते

व्रतमचारिणं तदेशकं तन्मेऽराधि स्वाहा । इति व्रतं विसृज्य उपोत्थाय यज्ञो बभूव
स आ बभूव स प्रजज्ञे स वावृधे । स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माः
अधिपतीन्करोतु । वयःस्यामपतयोरयीणाम् । इति यज्ञस्य पुनरालम्बं जपित्वा
प्राङ्मुक्त्वा गोमाः अग्नेऽवि माः अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदं प्रमृष्यः ।
इडावाः एषो असुर प्रजाबान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः समावान् । इति गोमतीं
जपित्वा यज्ञं शं च म उप च म आयुश्च मे वलं च मे यज्ञं शिवो मे संतिष्ठस्व
यज्ञं स्विष्ठो मे संतिष्ठस्व यज्ञारिष्टो मे संतिष्ठस्व । इति जपित्वा गार्हपत्यस्य,
पश्चादुपविश्य वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमृतात्सत्यमुपागाम् । इत्यप उपस्पृश्य
ब्राह्मणाः स्तर्पयितवै । इति परिकर्मणः संप्रेष्येत् । अनेन दर्शयागेन / पौर्णमास
यागेन भगवानग्निरूपः परमेश्वरः प्रीयताम् । इत्युक्त्वा विहाराद्विहरागत्य
द्विराचामेत् ।

यजमानः- देशान्तरे वसन्नौपवसथ्येऽहनि यजनीये चाहनि विहारदेशमभिमुखो याजमानाध्वर्यव-
काण्डोक्तात्सर्वानपि याजमानमन्त्रांश्च जपेत् ।

इति दर्शपूर्णमासप्रयोगः ।

दर्शपूर्णमासप्रयोगसंभारस्मरणम् ।

संभारनाम

अग्न्यागारम्

अग्न्यायतनम्

जायापती

ऋत्विजः

जदकम्

दर्भासनम्

शरावाः

दर्भाः

यज्ञिकाष्ठानि

पलाशशाखा

असिदः

दर्भमुष्टयः

रज्जुद्वयम्

परिधयो बाहुमात्राः

अरित्तिमात्राः सामिधेन्यः

आधारसमिद्धयम्

अनूयाजसमित्

परिवासनशकलम्

सवत्साः पङ्क्ताः गावः

दोग्धा

गोशकृत्

दधि

म्प्यः

कपालानि

अग्निहोत्रहवणी

शूर्पम्

कृष्णाजिनम्

शम्या

उलूखलम्

प्रयोजनम्

विहाराद्यर्थम् ।

अग्निस्थापनाद्यर्थम् ।

कर्मानुष्ठानार्थम् ।

याजनार्थम् ।

आचमनाद्यर्थम् ।

उपवेशनार्थम् ।

अग्निप्रणयनाद्यर्थम् ।

पवित्राद्यर्थम् ।

अग्निसिमिन्धनाद्यर्थम् ।

वत्सापाकरणार्थम् ।

दर्भाद्याहरणार्थम् ।

प्रस्तराद्यर्थम् ।

दर्भसमित्वन्धनार्थम् ।

आहवनीयपरिधानार्थाः ।

आहवनीयसमिन्धनार्थम् ।

आधारार्थम् ।

अनूयाजार्थम् ।

सांयदोहप्रक्षेपार्थम् ।

सांनायय्यसंपादनार्थम् ।

गोदोहनार्थम् ।

कुम्भीलेपनाद्यर्थम् ।

आतञ्जनार्थम् ।

वेद्युद्धननादिकार्यार्थम् ।

पुरोडाशाधिश्रयणार्थम् ।

प्रोक्षणाद्यर्थम् ।

निर्वापाद्यर्थम् ।

व्रीह्यवघातार्थम् ।

दृपदत्याधानार्थम् ।

व्रीह्यादिर्हावगवपनार्थम् ।

संभारनाम

मुसलम्
दृष्टुपले
स्रुवः
जुहूः
उपभृत्
ध्रुवा
वेदः
निर्वापपात्री
आज्यस्थाली
प्राशित्रहरणम्
इडापात्रम्
प्रणीताप्रणयनम्
योक्त्रम्
मदन्तीपात्रम्
मेक्षणम्
वेदाग्राणि
अन्वाहार्यस्थाली
उपवेपः
पिष्टलेपफलीकरणपात्रम्
कुम्भीद्वयम्
दोहनपात्रम्
अभिधानी निदाने च

पिधानपात्रम्
यजमानभागपयः पात्रम्
यजमानभागदधिपात्रम्
अग्नीन्द्रागापात्रम्
परिश्रयणम्
संदशत्रयम्
कस्तम्भी
शकटः

प्रयोजनम्

अवहननार्थम् ।
व्रीह्यादिहविःपेषणार्थम् ।
आज्यावदानाद्यर्थम् ।
होमसाधनम् ।
प्रयाजानुयाजाज्यग्रहणार्थम् ।
सर्वयज्ञाद्याज्यग्रहणार्थम् ।
वेदिसंमार्जनाद्यर्थम् ।
निर्वापपिष्टसंवपनाद्यर्थम् ।
आज्यनिर्वापार्थम् ।
प्राशित्रावदानाद्यर्थम्
इडावदानार्थम्
अपां प्रणयनार्थम्
पत्न्याः कटिवन्धनार्थम् ।
जलतापनार्थम् ।
पिष्टसंयवनार्थम् ।
पात्रसंमार्गार्थं
अन्वाहार्यचरुश्रपणार्थं
अङ्गारनिरूहणार्थम् ।
पिष्टलेपफलीकरणस्थापनार्थम् ।
पयःश्रपणार्थमेका । अन्या च सांयदोहार्थम् ।
गोदोहनार्थम् ।
गोबन्धनार्थमभिधानी । निदाने
च गोः पादबन्धनार्थं वत्सबन्धनार्थं च
दधिकुम्भ्यपिधानार्थम् ।
याजमानशृतावदानार्थम् ।
याजमानदध्यवदानार्थम् ।
तद्भागास्थापनार्थम् ।
देवपत्नीयागसमये गार्हपत्य प्रच्छादनार्थं ।
अङ्गारग्रहणार्थम् ।
शकटस्थापनार्थम् ।
व्रीह्यादिस्थापनार्थम् ।

संभारनाम

ब्रीह्यः

तण्डुलाः

आज्यम्

इध्मप्रव्रश्चनानि

पिण्डपितृयज्ञपाणी

शिक्यम्

अरणीद्वयम्

मन्थोपमन्थौ

चत्वारः ऋत्विजः ।

येन चान्येनार्थो भवति तदपि संग्राह्यमिति यावत् ।

प्रयोजनम्

पुरोडाशार्थम् ।

अन्वाहार्यचर्वर्थम् ।

होमार्थम् ।

दक्षिणग्नावभ्याधानार्थम् ।

पिण्डपितृयज्ञियहविर्निर्वापार्थम् ।

सायंदोहकुम्भीस्थापनार्थम् ।

(उत्तरारणी, अधरारणी)

अग्निसंपादनार्थम् ।

मन्थनार्थम् ।

होता, ब्रह्मा, अध्वर्युः अग्नीत् ।